

Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukeminen

Seksuaalikasvatusoppailla tukea koulun seksuaalikasvatustyöhön?

Kasvatustiede, Opettajankoulutuslaitos
Pro gradu -tutkielma

Emmi Kiiveri

18.03.2025

Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Kasvatustiede, Opettajankoulutuslaitos

Tekijä: Emmi Kiiveri

Otsikko: Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukeminen, seksuaalikasvatusoppailla tukea koulun seksuaalikasvatustyöhön?

Ohjaaja: Jan Löfström

Sivumäärä: 64 sivua + 2 liitesivua

Päivämäärä: 18.03.2025

Tässä pro gradu tutkielmassa tutkin sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemista seksuaalikasvatuksen avulla. Tutkimustehtävä oli selvittää, miten ammattilaisille tarkoitettujen seksuaalikasvatusoppaiden sisältö voisi tukea sateenkaarinuorten seksuaalikasvatusta koulussa, kun kyseisiä oppaita tarkastellaan Suomessa Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen muokkaamien, alun perin WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien näkökulmasta. Oppaita arvioidaan myös koulun seksuaalikasvatuksen tukemisen näkökulmasta perusopetussuunnitelman koulun seksuaalikasvatukselle asettaman tavoitteen mukaisesti. Oppaita tutkimukseen valikoitui seitsemän ja ne ovat julkaistu aikavälillä 2012–2023. Oppaiden lisäksi aineistona tutkimuksessa hyödynnettiin Kouluterveyskyselyjen tulosten tiivistelmää, johon oli koottu vuosien 2019–2023 tuloksia 8.- ja 9.-luokkalaisten sateenkaarinuorten hyvinvoinnista ja sitä heikentävistä tekijöistä.

Sateenkaarinuoret voivat muita nuoria huonommin ja heidän kokema pahoinvointi on noussut esille Kouluterveyskyselyissä ja mediassa aiheesta toteutetun tutkimuksen pohjalta. Tutkimuksen aihe on ajankohtainen, sillä tutkimuksissa ja eri järjestöjen raporteissa on arvioitu, että sateenkaarinuorten oikeudet eivät tällä hetkellä puutteellisen seksuaalikasvatuksen vuoksi toteudu kouluissa. Tutkimukset osoittavat, että sateenkaarinuoret kokevat enemmän mielenterveysongelmia, stressiä ja syrjintää muihin nuoriin verrattuna. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan kouluissa tulee korostaa yhdenvertaisuuden toteutumista ja tarjota tasapuolisesti tietoa kaikille oppilaille. Näin myös sateenkaarinuorten oikeuksien toteutumiseen tulee kiinnittää huomiota kouluissa, sillä koulut ovat avainasemassa nuorten hyvinvoinnin tukemisessa. Sateenkaarinuorten seksuaalikasvatus ei voi jäädä marginaaliseksi, sillä he ovat oikeutettuja saamaan yhdenvertaista seksuaalikasvatusta ja tietoa kouluissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen seksuaalisuudesta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten asioiden huomioiminen osana kouluissa toteutettavaa seksuaalikasvatusta on välttämätöntä heidän hyvinvointinsa kannalta.

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena sisällönanalyysin menetelmillä. Tulosten mukaan seksuaalikasvatusoppaat olivat kokonaisvaltaisten seksuaalikasvatuksen standardien mukaan arvioituna laadukkaita ja sisälsivät monipuolisesti eri seksuaalikasvatuksen osa-alueita. Kouluterveyskyselyissä havaittuja sateenkaarinuorten seksuaalikasvatuksen puutteita ajatellen oli oppaissa paljon soveltuvaa sisältöä, jonka avulla voitaisiin vastata sateenkaarinuorten seksuaalikasvatuksen tarpeisiin, kohentaen heidän hyvinvointiaan ja edistäen heidän oikeuksiensa toteutumista koulussa. Keskeisenä nousee esiin opettajan rooli seksuaalikasvattajana ja sateenkaarinuorten tarpeet huomioivan koulun toimintakulttuurin kehittäjänä.

Avainsanat: *seksuaalikasvatus, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, sateenkaarinuori, hyvinvointi*

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Seksuaalisuuteen liittyviä käsitteitä	8
2.1	Seksuaalisuus ja seksuaalioikeudet	8
2.2	Sateenkaareva nuoruus ja seksuaalisuus	12
2.3	Seksuaalinen suuntautuminen ja sen moninaisuus	14
2.4	Sukupuoli, sukupuolen moninaisuus, sukupuoli-identiteetti sekä sukupuoliroolit.....	16
2.5	Seksuaalisuuden vaikutus sateenkaarinuorten hyvinvointiin	18
2.6	Seksuaaliterveyden edistäminen.....	19
3	Seksuaalikasvatus	22
3.1	Seksuaalikasvatuksen määritelmä sekä nuorten seksuaalikasvatus	22
3.2	Seksuaalikasvatus perusopetuksessa vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden mukaan.....	24
3.3	Opettaja seksuaalikasvattajana	25
3.4	Seksuaalikasvatus kouluissa.....	27
3.5	Sukupuolitietoinen ja sateenkaareva opetus oppimateriaaleissa	28
4	Tutkimuksen toteutus	31
4.1	Tutkimuskysymykset	31
4.2	Tutkimuksen aineisto ja tutkimusmenetelmä	31
4.3	Aineiston analyysi	36
5	Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukeminen seksuaalikasvatusoppaiden sisältöjen avulla	40
5.1	Terveys	40
5.2	Elämään tyytyväisyys, osallisuus ja harrastukset	43
5.3	Koulunkäynti	44
5.4	Kiusaaminen, syrjintä, häirintä ja väkivalta	45
5.4.1	Sateenkaarinuorten kokema syrjintä, häirintä ja väkivalta	45
5.4.2	Aikuinen sateenkaarinuoren kiusaajana koulussa?	49

5.4.3	Oppikirjojen heteronormatiivisuuden vaikutus sateenkaarinuorten hyvinvointiin	50
5.4.4	Oppilaitoksien tasa-arvo.....	51
5.4.5	Sateenkaari-inkluusiivisen opetuksen vaikutukset.....	52
5.5	Avun ja tuen saaminen	53
5.5.1	Opettaja hyvinvoinnin tukijana	53
5.5.2	Nuorten oikea-aikainen pääsy tuen pariin.....	56
5.5.3	Vähemmistöstressin vaikutukset.....	57
5.5.4	Sateenkaarinuorten kohtaaminen koulussa	59
6	Pohdinta ja johtopäätökset.....	61
6.1	Seksuaalikasvatusoppaiden sisällöt sateenkaarinuorten hyvinvointia tukemassa	61
6.2	Seksuaalikasvattajan merkitys moninaisuuden näkökulmasta.....	63
6.3	Johtopäätökset	65
6.4	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	66
6.5	Jatkotutkimus	67
Lähteet.....		69
Liitteet.....		76
Liite 1. Seksuaalioikeudet.....		76
Liite 2. Kokonaisvaltaisella seksuaalikasvatuksella tavoiteltavia tuloksia		77

1 Johdanto

Sateenkaarinuorten kokema pahoinvointi on noussut eri organisaatioissa tarkastelun aiheeksi viime vuosina muun muassa Kouluterveyskyselyjen pohjalta tehtyjen raporttien ansiosta. Muun muassa Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, Tasa-arvovaltuutettu, Seta ry ja Opetushallitus ovat sivuillaan raportoineet, että Kouluterveyskyselyissä sateenkaarinuoret ovat vastanneet voivansa muita nuoria huonommin. Monissa tiedotusvälineissä, kuten Ylen sivuilla, on ollut myös ajankohtaista uutisointia aiheesta. (Honkala, 2021; Ojanperä, 2022; Seksuaalinen tasavertaisuus [SETA] 2020 & 2024; Terveyden ja hyvinvoinninlaitos [THL] 2024; Yle 2024.)

Sateenkaarinuorilla tarkoitetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä, kuten homoseksuaaleja tai transsukupuolisia (Seta 2020). Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemista kouluterveydenhuollon näkökulmasta tutkinut Minna Laiti mainitsee väitöskirjansa mediatiedotteessa, että Kouluterveyskyselyjen tuloksissa sateenkaarinuorten terveys ja hyvinvointi ovat heikompia muihin nuoriin verrattuna. Laitin väitöksessä käsitellään, miten kouluterveydenhoitajat voivat tukea sateenkaarinuorten hyvinvointia, oikeuksia ja yhdenvertaisuutta. (Laiti, 2024, 5.) Aihe on selkeästi ajankohtainen, sillä myös Oikeusministeriö [OM] on toteuttanut hiljattain kyselytutkimuksen, jossa tarkasteltiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa ja syrjintää Suomessa (Oikeusministeriö, Policy Brief 5, 2021). Kouluissa tulisi moniammatillisesti osata tukea sateenkaarinuorten hyvinvointia.

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden käsittely kouluissa ei kuitenkaan toteudu, jos kouluista puuttuu aihetta koskevaa tietoa. Opettajilla saattaa olla usein puutteellinen koulutus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvien eli ”sateenkaarevien” asioiden ja aiheiden käsittelyyn, ja lisäksi heiltä saattaa puuttua työkaluja käsittelyyn ja kohtaamiseen. Täydennysopinnot aiheesta ovat vapaaehtoisia, eivätkä tavoita kaikkia opettajia. Esimerkiksi Tampereen kaupungin opetusjohtaja totesi Ylen uutisille (15.8.2022), että sateenkaarevien nuorten asioiden edistämiseksi tehdään yhä töitä, vaikka velvoittava asiakirja on olemassa. Opetushenkilökunta tarvitsee koulutusta aiheesta, jotta vanhat rakenteet saadaan purettua, ja siten opettajille laajempi ymmärrys aiheesta. (Hinkula, 2022.) Tutkimuksessaan Lehtonen (2023) puolestaan toteaa, että Suomen koulutusjärjestelmää ja siellä toteutettavaa seksuaalikasvatusta pidetään täydellisenä esimerkkinä muille maille sateenkaarevuuden hyväksynnästä, mutta kuitenkin suurimmassa osassa kouluja arkipäivän

elämässä nämä arvot eivät toteudu, vaan ne elävät lähinnä virallisissa dokumenteissa ja lainsäädännössä (Lehtonen, 2023, 273–274).

Katriina Bildjuschkin (2015), toteaa että koulussa seksuaalikasvatus jää usein terveystieto-oppiaineessa lisääntymisen ja murrosiän fyysisten muutosten tarkasteluksi. Tämä ei ole riittävää seksuaaliterveyden ja seksuaalikasvatuksen näkökulmasta. Seksuaalisuus on laajempi käsite, jota kuitenkin tarkastellaan koulussa pääosin biologian ja terveystiedon tunneilla hyvin vähän. Seksuaalikasvattajan, tässä tapauksessa opettajan, tuleekin pohtia miksi ja miten hän seksuaalikasvattaa sekä mitä seksuaalisuuden sisältöjä, hän ottaa tarkasteltaviksi kasvajien kanssa, jotta nämä tulevat kuulluksi opetuksen toteutumisessa ja suunnittelussa. Tärkeää on myös pohtia omaa seksuaalisuutta ja kokemusta sukupuolesta, sekä millaiselle arvopohjalle, oppimiskäsitykselle ja ihmiskäsitykselle opettaja pohjaa tuntinsa. (Bildjuschkin, 2015, 3.)

Seksuaalisuus kuuluu ihmisyyteen koko ihmisen elämänkaarella ja lapset ja nuoret kehittyvät seksuaalisesti siinä missä muillakin kehityksen osa-alueilla. Jokaisen seksuaalisuus ilmenee eri tavoin eri kehityksen osa-alueilla, sekä vaihtelua on myös yksilöiden välillä. Tärkeää on myös huomata, että lasten ja nuorten tarpeet eroavat aikuisten tarpeista. Ymmärtääksemme lasten ja nuorten yksilöllistä seksuaalista kehitystä ja kasvua, tulee meidän tarkastella sitä lapsilähtöisestä ja kokonaisvaltaisesta näkökulmasta. Etenkin kasvattajat ja huoltajat tarvitsevat tätä näkökulmaa ymmärtääkseen tätä hidasta eri seksuaalisuuden kehitystasojen prosessia osana seksuaalikasvatusta. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Kaltiala, 2019, 319.) Väestöliitto painottaa, että tärkeää seksuaalikasvatuksessa on ottaa huomioon seksuaalioikeudet, jotka koskevat meitä kaikkia, ja ovat tasapainoisen hyvinvoinnin perusta sekä osa ihmisoikeuksia. Seksuaalioikeudet eivät voi toteutua ilman ihmisoikeuksien toteutumista, eikä ihmisoikeuksia voida täysin toteuttaa, elleivät myös seksuaalioikeudet toteudu. (Väestöliitto, 2023a.) Oman työni perusajatusta ohjaa myös seksuaalioikeuksien toteutuminen, joka sisältyy kestävään kehitykseen. YK:n kestävä kehityksen tavoiteohjelma (Agenda 2030) astui voimaan alkuvuonna 2016. Tavoitteena on ihmisoikeuksien toteutuminen ja ihmisten hyvinvointi. Jokaisella on oikeus ilman syrjintää ilmaista omaa seksuaalista suuntautumista, sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolta. Jotta yksilön oikeudet voivat toteutua, tulee muiden kunnioittaa näitä oikeuksia. (Ilmonen, Korhonen, Lipsanen, Kaukoranta, Kotiranta & Hyötylä, 2024, 5–6.)

Jaskarin ja Keski-Rahkosen (2021) tutkimuksessa korostetaan, että seksuaalikasvattajan tulee olla avoin ja pystyä tiedostamaan haasteet, joita seksuaalivähemmistöt kokevat. Etenkin sateenkaarinuorten kohdalla tulee korostaa seksuaalioikeuksien tärkeyttä, koska erityisesti he kokevat, että seksuaalioikeudet eivät toteudu heidän kohdallaan. On tärkeää, että seksuaalikasvatus tunnustaa kaikki ihmiset sellaisina kuin he ovat ja kaikki saavat tukea oman seksuaalisuutensa tai sukupuolensa sekä identiteetin löytämiseen. Sateenkaarinuorten terveyttä voidaan parantaa vaikuttamalla vähemmistöstressin juurisyihin ja kehittämällä nuorten psyykkisiä voimavaroja. (Jaskari & Keski-Rahkonen, 2021.) Seksuaalikasvatuksen avulla saadaan mahdollisuus puuttua tähän epäkohtaan ja kehittää koulun toimintakulttuuria. Pro gradu -työssäni tutkin laadullisen sisällönanalyysin avulla seksuaalikasvatusoppaiden mahdollisuuksia sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemiseen seksuaalikasvatuksessa koulussa. Kouluterveyskyselyissä vuosien 2019–2023 saatujen tutkimustulosten pohjalta lähestyn tätä aihetta tutkimalla, käsitelläänkö ammattilaisille suunnatuissa seksuaalikasvatusoppaissa samoja aiheita kuin sateenkaarinuorten vastauksissa kouluterveyskyselyissä ja kuinka paljon seksuaalikasvatusoppaita voisi siltä osin hyödyntää osana seksuaalikasvatusta. Työssä tutkitaan seksuaalikasvatusoppaiden sisältöjä suhteessa kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardeihin. Osana tutkimusta pohditaan myös opettajan roolia seksuaalikasvattajana koulussa.

2 Seksuaalisuuteen liittyviä käsitteitä

2.1 Seksuaalisuus ja seksuaalioikeudet

Seksuaalisuus voidaan määritellä usein eri tavoin. Maailman terveysjärjestö [WHO] määrittelee seksuaalisuuden seuraavalla tavalla:

Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa, ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, sukupuolisuhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasiat, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen. (WHO, 2010, 16.)

Tässä määritelmässä ilmenee, kuinka seksuaalisuus on osa ihmisyyttä sekä ihmisenä olemista. Seksuaalisuus kuuluu jokaiselle iästä, sukupuolesta sekä seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta. Määritelmä voi vaihdella paljonkin eri tekijöiden mukaan, joka vaikuttaa seksuaalisuuden ilmentymiseen. (WHO, 2010, 16.) Seksuaalisuudelle on yhtä monta määritelmää, kuin kokijaakin ja seksuaalisuuden määritelmät ovat muovautuneet eri aikojen saatossa sekä erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa (Bildjuschkin, 2015, 9). Seksuaalisuus sekä sen ilmeneminen vaihtelevat ihmisen elämänkaaren aikana, ollen läsnä aina ja kaikissa tilanteissa, jokaisen ilmentäessä sitä omalla tavallaan (Kosunen, Cacciatore & Hervonen, 2003, 209, Sinisaari-Eskelinen, Jouhki, Tervo & Väisälä, 2016, 290).

Bildjuschkin (2015) jakaa seksuaalisuuden ulottuvuudet fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja henkiseen ulottuvuuteen. Fyysiseen ulottuvuuteen sisältyy hormonit, biologia ja anatomia, psyykkiseen tunteet eli emootiot ja kognitiot, sosiaaliseen eettisyyden eri näkökulmat ja kulttuurien huomioiminen sekä henkiseen haltioituminen. Näiden eri ulottuvuuksien avulla yksilö tutkii omaa identiteettiään, itsetuntoaan, minäkuvaansa sekä omaa arvoaan ja tämän lisäksi ihminen myös kokee seksuaalisuutta kehollisesti. (Bildjuschkin, 2015, 9.) Näiden lisäksi seksuaalisuuteen ajatellaan myös kuuluvan kokemus ja ilmaisu fantasioiden, käyttäytymistapojen, ajatuksien, erilaisten ihmissuhteiden ja roolien myötä (Sinisaari-

Eskelinen ym. 2016, 286). Seksuaalisuus on tärkeä osa ihmisyyttä, jota ei voida erottaa ihmisyydestä, ihmisenä olemisesta. Seksuaalisuuden ja seksuaaliterveyden keskiöön kuuluu henkinen, fyysinen, emotionaalinen ja sosiaalinen seksuaalinen hyvinvointi. Seksuaalisuuteen kuuluu seksuaalinen mielihyvä, erotiikka, intiimiys ja lisääntyminen, joihin sisältyy positiivinen ja kunnioittava tunnustus monimuotoisista seksuaalisuuden ilmenemismuodoista ja suhteista, joihin ei kuulu pakottaminen, painostus, syrjintä tai väkivalta. (Laiti, 2024, 149 & Aho, Kotiranta-Ainamo, Pelander & Rinkinen, 2008, 17.) Seksuaalisuutta havainnollistetaan kuviossa 1, joka löytyy kappaleen lopusta.

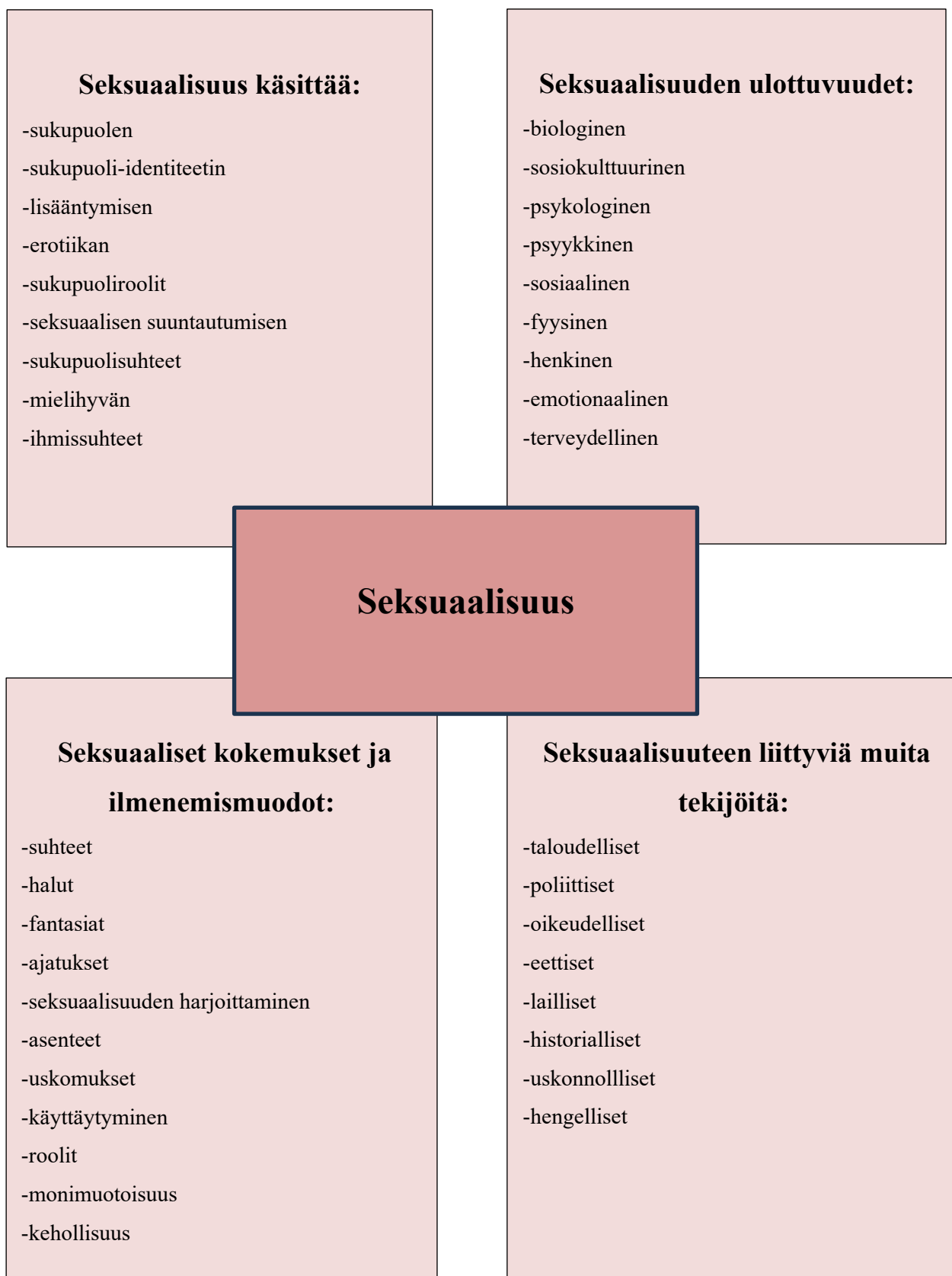
Yhdenvertaisuuslaki suojaa syrjinnältä seksuaalisen suuntautumisen perusteella ja lain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta, ehkäistä syrjintää ja parantaa syrjinnän kohteeksi joutuneiden oikeusturvaa. Lain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammatillisen järjestäytymisen, perhesuhteiden, terveydentilan, vamman, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilön ominaisuuden perusteella. Lain toimeenpanosta vastaa oikeusministeriö (OM). Sateenkaari-ihmistien oikeuksia edistetään eri hallinnonalojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä ja tasa-arvolain mukaan viranomaisten on kaikessa toiminnassaan edistettävä naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luotava ja vakainaistettava hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvo asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomaisten, koulutuksen järjestäjien sekä muiden opetusta tarjoavien yhteisöjen ja työnantajien on ennaltaehkäistävä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää suunnitelmallisesti. Tämä velvoite on huomioitava oppilaitosten ja työnantajien tasa-arvosuunnittelussa. (Oikeusministeriö, 2021, 27, 30.)

Oikeusministeriön (2021) julkaisussa Yogyakartan periaatteen 2 sekä Yogyakarta+ 10-lisäyksien kohta ”*Oikeus tasavertaisuuteen ja syrjimättömyyteen*”, määritellään seuraavanlaisesti:

Jokainen on oikeutettu kaikkiin ihmisoikeuksiin ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. Jokainen on oikeutettu tasavertaisuuteen lain edessä ja erotuksetta yhtäläiseen lain suojaan riippumatta siitä, liittyykö asiaan jokin toinen ihmisoikeus. Lain tulee suojella kaikelta tällaiselta syrjinnältä ja taata kaikille tasavertainen ja tehokas suoja kaikkea tällaista syrjintää vastaan. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-

identiteettiin perustuva syrjintä sisältää kaikenlaisen seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan erottelun, poissulkemisen, rajoituksen tai etuoikeuden, joka tarkoitukseltaan tai tosiasiallisesti mitätöi tai vahingoittaa tasavertaisuutta lain edessä tai yhtäläistä lain suojaa tai kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien yhdenvertaista tunnustusta, nautintaa tai harjoittamista. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä saattaa lisääntyä, ja usein lisääntyykin, muiden syrjintäperusteiden kautta, mukaan lukien sukupuoli, rotu, ikä, uskonto, vammaisuus, terveys tai taloudellinen tila. (OM, 2021, 42.)

Seksuaalioikeudet ovat osa ihmisoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille ja jokainen on oikeutettu päättämään omaan kehoonsa ja seksuaalisuuteensa liittyvistä asioista, saamaan tietoa liittyen seksuaalisuuteen, tulla näkyväksi ja suojella itseään sekä tulla suojelluksi (Amnesty International, 2024, 3). Seksuaalioikeudet listattuna löytyy liitteestä 1. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia on pyritty edistämään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävillä rakenteilla ja lainsäädännön avulla. Valtioneuvoston sateenkaaripolitiikan työstä vastaavat oikeusministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Vuonna 2020 perustettiin valtioneuvoston sateenkaariverkosto, jonka tavoitteena on edistää kansallista sateenkaaripolitiikkaa parantamalla tiedonkulkua ja yhteistyötä. Verkostoon kuuluu ministeriöitä, viranomaisia sekä järjestöjä, kuten Seta, Trasek, ISIO, Sateenkaariperheet ja Amnestyn Suomen osasto. Verkosto kokoontuu säännöllisesti keskustelemaan ajankohtaisista kysymyksistä, jotka liittyvät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten lainsäädäntöhankkeisiin, yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon liittyviin toimiin, tiedonkeruun tarpeisiin sekä sateenkaaripolitiikan käytännön toteutukseen Suomessa. (OM, 2021, 25.)

Kuvio 1. Seksuaalisuus. (WHO, 2010,16; Sinisaari-Eskelinen ym. 2016, 286; Bildjuschkin, 2015, 9; Laiti, 2024, 149; Aho ym. 2008, 17; OM, 2021, 25)

2.2 Sateenkaareva nuoruus ja seksuaalisuus

Seksuaalisuuden kohtaaminen nuoruudessa liittyy usein murrosiän alkuun ja nuoruuden alkaessa noin 10–12-vuotiaana, kokee nuori omakohtaisesti seksuaalisuuteen liittyviä aiheita ja asioita ensimmäisen kerran. Nämä asiat herättävät nuorella kiinnostusta, kiihotusta ja hämmennystä. Murrosiän mukanaan tuomat muutokset, kuten pituuden kasvu, painon nousu, rintojen ja kiveksen kasvu, ihon ja äänen muutos, sukuelinten muutos sekä mahdollisesti alkavat itsetyydytyksen kokemukset muokkaavat nuoren omaa sisäistä maailmaa.

Seksuaalikasvatuksen näkökulmasta, nuorilla tulisi olla nämä tiedot, ennen kuin ne kokemusten kautta alkavat hämmentää nuorta. Nuoruudessa identiteetin löytämiseen ja itsenäisyyden saavuttamiseen liittyy oman seksuaalisen identiteetin jäsentäminen. Vertaiset ovat nuorelle tässä kohtaa tärkeä ryhmä oman seksuaalisuuden kehityksen ollessa keskeistä ja nuoren hakiessa kohteita samaistumiselle. Nuori tarvitsee aikuiselta arvostusta sekä hienovaraisuutta oman seksuaalisuuden sekä kehon hyväksymiseksi. (Aho ym. 2008, 12–15.) Ei-binääristen nuorten tiedon ja itsensä ilmaisun puute heidän identiteettiensä kehityksestä vaikuttaa identiteetin kehitykseen aiheuttamalla nuorille eristäytymisen tarvetta sekä mahdollisesti vaikeutena luoda itselle tunnetta olevansa osa yhteiskuntaa. Nuorille on tärkeää kokea olevansa osa yhteisöä etenkin sukupuolen moninaisuuden yhteisöä, joka voi toteutua myös nettiyhteisön avulla. (Cronesberry & Ward, 2024, 2.) Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta puhuttaessa, on myös tärkeää tunnistaa seksuaalisuuden, seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun määritelmiä, jotka ovat kulttuurisesti, historiallisesti sekä sosiaalisesti rakentuneita ja elävät jatkuvassa muutoksessa (Laiti, 2024, 13). Tärkeää on ottaa huomioon nuorten seksuaalista suuntautumista tai sukupuolen määrittelyä tarkasteltaessa, että monet nuorista voivat kieltäytyä, eivät ehkä osaa tai halua määritellä niitä. Tämä saattaa ilmaista nuoren halua ilmaista tällä avoimuutta ja sitoutumattomuutta pysyvämmäksi ajateltuihin identiteetin määritelmiin, ja tämä voidaan nähdä positiivisena. (Taavetti, Alanko, Hästbacka, Lehtonen & Palojarvi, 2020.)

Nuorten elämässä seksuaalisuuteen liittyvä kehitys on yksi merkityksellisimmistä kehityksen prosesseista ja identiteetin muodostumiseen kuuluu kasvu seksuaalisuuden olemassaoloon, joka on nuorille haastava prosessi. Nuorten täytyy yhtä aikaa kyetä hyväksymään ja käsittelemään uusia tunteita, fyysisiä muutoksia sekä seksuaalisia tunteita. Samanaikaisesti heidän täytyy selviytyä erilaisista seksuaalisuuteen liittyvistä viesteistä ja asenteista, joita he vastaanottavat perheenjäseniltään, medialta, koululta ja muista asiayhteyksistä. (Laiti 2024, 14.) Nuorille on tärkeää tarjota asiallisia tietolähteitä liittyen seksuaalisuuteen, sillä juuri

nuoruudessa saavutetaan seksuaalinen kypsyyden. Nuoret ja nuoret aikuiset ovat ryhmä, jolla todetaan eniten ei-toivottuja raskauksia sekä seksiteitse tarttuvia tauteja. Niinpä nuorille tulisi tarjota tietoisuutta, jotta he voivat sisäistää turvallisia malleja seksuaalikäyttäytymiseen ja päätöksentekoon. (Rotermann & McKay, 2024, 4.) Raisa Cacciatoren ja Eija Korteniemi-Poikelan seksuaalisuuden portaat kuvaavat ikätasoisesti lapsen ja nuoren kehoitsetunnon vahvistumista. Seksuaalisuuden portaat ovat: olet ihana!, leikkikaverin rakkaus, tavoiteltu vanhempi, idolit, salainen ihastus, ystävä saa tietää ihastumiseni, tykkään sinusta, käsikkäin, suudelmien riemu, hyvältä tuntuva hyväilyt, rakkautta ja seksiä (Cacciatore & Korteniemi-Poikela, 2019, 26–27.) Seksuaalisuuden portaat avustavat aikuisia sekä nuoria sisäistämään seksuaalisuuden kehitysvaiheita lapsuudessa ja nuoruudessa ja jokainen etenee tässä mallissa omassa tahdissaan kohti aikuisuutta, portaita voi edetä edestakaisin, ja eriaikaisesti muiden kanssa (Väestöliitto 2024).

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen sekä Setan määritelmän mukaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kuvaillaan usein sanoilla, joilla on sateenkaari-alku ja tästä hyvänä esimerkkinä on sateenkaarinuori. Sanan alkuperä juontaa juurensa sateenkaarilippuun, joka on pride-liikkeen tunnus, sillä pride-liike ajaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisoikeuksia. Käyttämällä sateenkaarialkuista sanaa, voidaan jättää eri vähemmistöihin kuuluvien ihmisten tarpeeton luettelointi tai eri lyhenteiden, kuten lgbt tai lhbtqi, käyttäminen. Sateenkaarisanan käyttö perustuu ajatukseen, jossa pyritään välttämään luetteloimisen ja lyhenteiden käyttöä, sillä silloin voi vahingossa jotkin seksuaali- ja/ tai sukupuolivähemmistöön kuuluvat ihmiset jäädä näiden luetteloiden tai lyhenteiden ulkopuolelle. (THL, 2023.) Sateenkaari-termi on monimuotoinen ja sen ”alle” ajatellaan kuuluvan seksuaalinen suuntautuminen, sekä omina termeinään biologinen sukupuoli, sukupuoli-identiteetti sekä sukupuolirooli (Simonelli, Galizia & Eleuteri, 13).

Sateenkaarinuori käsitteenä auttaa vähentämään nuorten jakamista erilaisiin kategorioihin, jotka voivat nuorista itsestään tuntua vierailta. Sateenkaarikäsitettä käytettäessä tulee kuitenkin muistaa, että nuorten kokemukset voivat erota paljonkin toisistaan, sillä toisten kokemukset voivat liittyä enemmän seksuaalisuuden ja toisten sukupuolen moninaisuuden kokemuksiin ja toisilla nämä kokemukset kulkevat yhdessä ja liittyvät paljonkin toisiinsa. Sateenkaarevaan nuoruuteen kuuluu pohdintoja, jotka liittyvät läheissuhteisiin ja nuorena olemisen tapoihin, joissa sukupuolen ja seksuaalisuuden normeja kyseenalaistetaan. (Taavetti ym. 2020.)

2.3 Seksuaalinen suuntautuminen ja sen moninaisuus

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) määrittelee seksuaalisen suuntautumisen seuraavalla tavalla: ”Seksuaalisessa suuntautumisessa on kyse siitä, keihin ihminen tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetovoimaa” (THL, 2023a). Vastaavanlaisen määritelmän antaa Moleiro ja Pinto (2015) tutkimuksessaan, jossa THL:n suuntautumisen lisäksi mainitaan seksuaaliseen suuntautumiseen kuuluvan se, keihin ihminen tuntee myös romanttista kiinnostusta (Moleiro & Pinto, 2015, 1). Terveyden ja hyvinvoinninlaitos korostaa, että jokainen on oikeutettu määrittelemään tai jättää määrittelemättä oman seksuaalisen suuntautumisensa. Tärkeää on myös ottaa huomioon, että itse määritelty seksuaalinen suuntautuminen voi muuttua eri vaiheissa elämää ja oman seksuaalisen suuntautumisen pohdiskelulle sekä mahdolliselle epävarmuudelle annetaan aikaa sekä tilaa. Lapselle ja nuorelle kerrotaan, ettei tarkkaa ja pysyvää määrittelyä tarvitse osata tehdä, sillä seksuaalinen suuntautuminen voidaan sanoittaa ja määrittää monin eri tavoin. Hyvänä ohjenuorana voidaan pitää sitä, että annetaan yksilölle mahdollisuus itse määrittää ja sanoittaa omaa seksuaalista suuntautumistaan. (THL, 2023a.) Useimmiten ihmisiä kategorisoidaan heidän seksuaalisen suuntautumisen mukaan ja ihmiset jaotellaan esimerkiksi homoseksuaaleihin, lesboihin ja biseksuaaleihin, vaikka seksuaalista suuntautumista ei voikaan jakaa näin yksiselitteisiin kategorioihin, sen sijaan seksuaalinen suuntautuminen tulisi nähdä jatkumona, jossa ihmiset nähdään ja heitä kuvaillaan sekä heidän ymmärretään identifioituvan moninaisilla tavoilla. (Moleiro & Pinto, 2015, 1–2.)

Seksuaalisella suuntautumisella tarkoitetaan eroottista ja/tai emotionaalista vetovoimaa. Seksuaalisen suuntautumisen kohde ei ole pysyvä, vaan se voi vaihdella ja muuttua elämän aikana. Seksuaaliseen suuntautumiseen sisältyy monia eri tekijöitä kuten itse identifiointi, seksuaalikäyttäytyminen, eroottinen kiinnostus, seksuaaliset fantasiat, tunteet sekä ihmissuhteiden status. Jokainen ihminen luo omaa seksuaalisuuttaan ja seksuaalisuuden ja sukupuolen eroon liittyvä ajatus, että seksuaalisella suuntautumisella tarkoitetaan sitä, kehen kukakin kokee kiinnostusta ja sukupuolella sitä mihin sukupuoleen (tai sukupuolettomaksi) itsensä kokee. (Simonelli ym. 2023, 14.) Seksuaalinen suuntautuminen voidaan tunnistaa jo nuoruudessa, jopa varhaisessa nuoruudessa, sillä jo ennen murrosiän alkua lapset voivat kokea yksinäistä tai ihmisten välistä seksuaalista kiinnostusta, jossa esiintyy samanaikaisesti tietoisuus kiinnostuksesta samaa tai useampaa eri sukupuolta tai sukupuolia kohtaan (Baams & Kaufman, 2023, 1009–1010). Seksuaalisen suuntautumisen määrittelyssä omaa seksuaalisuutta pohditaan oman sukupuolen ja tunteiden kohteen sukupuolen perusteella, tästä

syystä seksuaalisen suuntautumisen määrittely ei ole yksiselitteinen (Karvinen & Venesmäki, 2019, 6).

Seksuaali-identiteetti nähdään yhtenä seksuaalisen suuntautumisen osana ja tähän sisältyy myös ihmisen biologinen sukupuoli, sukupuoli-identiteetti sekä sukupuoliroolit (Simonelli ym. 2023, 13). Seksuaali-identiteetti kehittyy vaiheittain ja kehityspsykologisen näkökulman mukaan tämän prosessin vaiheisiin kuuluu ensimmäiset tietoiset seksuaaliset tai romanttiset tunteet, jotka kohdistuvat toista tai samaa sukupuolta kohtaan. Tämän lisäksi eri vaiheina voidaan pitää oman seksuaalisen suuntautumisen sanoittamista sekä ensimmäisiä kokemuksia seurusteluista ja seksistä. (Taavetti ym. 2020.) Seksuaaliseen identiteettiin sisältyy yksilön seksuaaliset arvot, tunnistetut seksuaaliset tarpeet, seksuaalisuuden ilmentämiseen liittyvät tavat sekä mieltymykset ja seksuaaliseen identiteettiin sisältyy myös sosiaalinen ulottuvuus, jossa ryhmään kuuluvuuden tunne ja sen mukaan jaettu kokemus omasta identiteetistä on tärkeää (Santalahti 2024). Seksuaalisen suuntautumisen ja/ tai sukupuoli-identiteetin kertominen muille on tärkeä osa identiteetin muodostumisen ja yhdistymisen prosessia nuoren elämässä. Useimmiten oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin kertominen muille ei tapahdu kerralla, vaan ennemminkin pienissä osissa pidemmän aikavälin ajalla, alkaen läheisistä ihmisistä laajentuen muihin elämässä mukana oleviin ihmisiin ja on näin ollen enemmän jatkuvaa. Sukupuoli-identiteetin ja seksuaalisen suuntautumisen ollessa yksilölle muuttuva ja joustava, voi identiteetin ulostulo tapahtua yhdelle ihmiselle useamman kerran elämän aikana. (Bosse, Katz-Wise & Chiodo, 2024, 116.) Seksuaalisesti moninaiset nuoret voivat kokea heillä olevan useita identiteettejä ja nämä koetut identiteetit voivat olla joustavia (Baams & Kaufman, 2023, 1009–1010). Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen mukaan, moninaisuus osana seksuaalista suuntautumista tarkoittaa sekä seksuaalivähemmistöjä että seksuaalienemmistöjä. Seksuaalivähemmistöihin ajatellaan kuuluvan yksilöt, jotka kokevat oman seksuaalisuuden olevan muuta kuin heteroseksuaalisuus. (THL, 2023a.)

Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan ajatusta, jossa heterous nähdään ”seksuaalisten ja sosiaalisten suhteiden luonnollisena, oletusarvoisena, ainoana hyväksyttynä sekä tavoiteltavana” seksuaalisen suuntautumisen muotona (Rossi, 2015, 15). Tämä on pitkän ajan saatossa johtanut yleiseen ajatukseen, jossa ajatellaan kaikkien ihmisten olevan heteroseksuaaleja ja tämän vuoksi muut seksuaaliset suuntautumisaset on nähty poikkeuksena tähän normiin. Heteronormatiivisuus vaikuttaa erilaisiin sosiaalisiin rakenteisiin yhteiskunnassa sekä seksuaalisuuden ilmenemismuotoihin ja diskursseihin seksuaalisuuden

ympärillä. Heteronormatiivinen ajattelutapa ohjaa myös tapoja, joilla nuorille opetetaan seksuaalisuudesta kouluissa. (Laiti, 2024, 14.) Heteronormatiivisuus viittaa ajattelutapaan tai reaktioon, joka kieltäytyy tunnistamasta seksuaalisen suuntautumisen sekä sukupuolen moninaisuutta. Tähän sisältyy myös ajatus, että tietty tapa ilmaista tai kokea sukupuolta tai seksuaalisuutta olisi parempi kuin joku toinen. Tämä koskee sekä heteronormatiivisuutta että sukupuolen normatiivisuutta, jossa ajatellaan, että maailmassa eläisi vain miehiä ja naisia ja naisten ja miesten ajatellaan olevan maskuliinisia tai feminiinisiä ”oikealla tavalla”. (Lehtonen, 2023, 274.)

2.4 Sukupuoli, sukupuolen moninaisuus, sukupuoli-identiteetti sekä sukupuoliroolit

Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen sivuilla kerrotaan, kuinka sukupuolta käytetään yleensä yhtenä tapana juridisesti määrittellä sekä kategorisoida ihmisiä. Nykypäivänäkin sukupuoli nähdään ihmisen biologisena ominaisuutena, ja tämä ominaisuus voidaan johtaa ihmisen ulkoisten piirteiden perusteella. Sukupuoli muodostaa eräänlaisen jatkumon, jossa yhdistyvät ihmisen eri ominaisuudet: hormonaaliset, kehitykselliset, geneettiset, fysiologiset, kulttuuriset, psykologiset sekä sosiaaliset. (THL, 2023.) Sukupuolen kokemukseen liittyy myös tarve tulla sosiaalisesti kohdelluksi, siinä sukupuolella missä haluaa ja sukupuolen variaatiot tarkoittavat monimuotoisuutta sukupuolen kokemuksen ja sukupuoli-identiteetin ilmentämisessä (Kaltiala-Heino, Työläjäjärvi & Suomalainen, 2018, 2042). Useasti sosiaaliin sääntöihin kuuluu ajatus, jossa sukupuoli jaetaan naiseksi ja mieheksi, ja tämän jaon ajatellaan olevan itsestään selvä ilman muita vaihtoehtoja (Rossi, 2015, 15) ja toimintaa ja ajattelua ohjaavat usein käsitykset sukupuolesta, jotka määrittävät perinteisesti. Tähän samaan määrittelyyn sisältyy ajatus muuttumattomasta sukupuolesta, joka meille määräytyy syntymässä, vaikka sukupuoli-identiteetti sekä sukupuoli ovat moninaisia ja biologian lisäksi myös sosialisatio ja oppiminen muokkaavat ja määrittävät sen kehittymistä. (Jääskeläinen, Hautakorpi, Owen-Huma, Niittymäki, Pirttijärvi, Lempinen & Kajander, 2016, 9.) Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan omakohtaista kokemusta sukupuolesta tai sukupuolettomuudesta (Santalahti, 2024).

Biologisella sukupuolella viitataan henkilön maskuliinisuuteen tai feminiinisyteen ja tämä määrittävät henkilöstä viiden tekijän avulla: sukupuolikromosomit, (XX tai XY), maskuliiniset tai feminiiniset sukurauhaset, hormonit, sisäiset sukuelimet sekä ulkoiset sukuelimet (Simonelli ym. 2023, 13–14). Kokemukseen omasta sukupuolesta kuuluu

sukupuolen moninaisuus ja sukupuolen ilmentämiseen kuuluu aistillinen, psyykkinen, sosiaalinen, juridinen sekä biologinen kokemuksellisuus. Sosiaalinen sukupuoli kattaa ihmisen kokemukset, persoonallisuuden, sosiaaliset suhteet, kulttuuriset piirteet ja juridiset ulottuvuudet. Keskeistä on, miten ihminen itse kokee oman sukupuolensa. Sosiaalinen sukupuoli tulee ilmi esimerkiksi käyttäytymisessä, pukeutumisessa ja eleissä, ja se on yksilön tapa ilmaista sukupuoltaan. Aistinen sukupuoli ilmenee kehon kautta – silmien, ihon, nenän, sukuelinten, käsien ja korvien aistimuksissa. Ihminen hahmottaa ympäröivää maailmaa kokonaisvaltaisesti juuri kehon kautta ja kehon kokemukset, epämiellyttävät sekä miellyttävät, muokkaavat tiedostetusti sekä tiedostamatta käsityksiämme omasta kehostamme. Keho kokee eri asiat ja eri tilanteet ilman rajoja. (Santalahti, 2024.)

Jokaisella ihmisellä on oikeus määritellä itse, kokeeko hän olevansa tyttö tai nainen, poika tai mies, vai kokeeko hän olevansa jotain naiseuden tai mieheyden ulkopuolelta tai sukupuolten välissä eli muun sukupuolinen. Yksilön sukupuoli on kirjava ja moninainen kokonaisuus, joka koostuu eri ominaisuuksista ja eri elämänvaiheissa kokemus omasta sukupuolesta voi vaihdella tai muuttua. Yksilön omaa kokemusta omasta sukupuolestaan tulee kunnioittaa ja muistaa, että jokainen on oman sukupuolensa asiantuntija. (Jääskeläinen ym. 2016, 13.)

Jokaisella on itsemäärittelyoikeus, jolloin jokaisella on oikeus myös olla määrittelemättä itseään. Oma sukupuoli-identiteetti voidaan myös määritellä monin eri tavoin ja oman identiteetin merkitys ja sisältö määritellään itse. (Karvinen & Venesmäki, 2019, 7.)

Sukupuolisensitiivisyys kuvastaa rajoitteiden ja rooliodotuksien muuttamista ja sekä poistamista niiden liittyessä henkilön sukupuoleen. Tämän lisäksi tähdätään arvoihin ja toimintoihin liittyvien erilaisten normien purkamiseen. Sukupuolen merkityksettömäksi tekemistä sukupuolisensitiivisyys ei tarkoita. Cis-normatiivisessa ajattelussa ihmiset jaotellaan kuuluviksi jompaankumpaan sukupuoleen, kokien syntymässä määritellyn sukupuolen omaksi sukupuolekseen. Oletusarvona on, että kaikki ihmiset ovat cissukupuolisia. Juridinen sukupuoli sitten taas perustuu henkilön nimeen ja henkilötunnukseen. (Santalahti, 2024.)

Sukupuolidysforialla tarkoitetaan kokemusta, jossa henkilö identifioituu vastakkaiseen tai muuhun koettuun omasta biologisesta sukupuolesta poikkeavaksi määriteltyyn sukupuoleen ja sukupuolidysforiaan kuuluu kokemuksia toimintakyvyn heikkenemisestä sekä kärsimyksestä. Sukupuolen kokemuksen ei ajatella rajoittuvan naiseen tai mieheen, vaan näiden lisäksi tunnustetaan sukupuolen voivan sijoittua näiden välille tai kokonaan ulkopuolelle ja sukupuolen kokemuksia voi olla monenlaisia ja sukupuolta voidaan ilmentää ja kokea

monimuotoisesti. (Kaltiala-Heino ym. 2018, 2041.) Monen lapsen lapsuuteen kuuluu vaiheita, jolloin kokeillaan eri sukupuolia. Vaikka sukupuolijärjestelmä määrittää sukupuolen kahteen sukupuoleen, joidenkin lasten kokemus omasta sukupuolesta ei mahdu tähän. Joidenkin lasten kokemus omasta sukupuolestaan, joka ei vastaa biologista sukupuolta, on muuttumattomampi ja voimakkaampi, siltikään sukupuoliristiriidan kokemus ei aina seuraa aikuisuuteen vaan se voi jäädä lapsuuteen. Sukupuoliristiriitaa ei myöskään aina osoiteta lapsuudessa.

(Jääskeläinen ym. 2016, 13.) Sukupuolen sosiaalisessa muutosprosessissa lapsi huomioidaan ja lapsi saa mahdollisuuden elää sen sukupuolisena kuin hän itse kokee (World Professional Association for Transgender Health [WPATH], 2022, S75).

2.5 Seksuaalisuuden vaikutus sateenkaarinuorten hyvinvointiin

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset ovat osa vähemmistöjä ja tämän aseman vuoksi he voivat altistua jatkuvalla stressille. Stressiä lisäävät kokemukset syrjinnästä ja syrjinnän pelko, häpeä omasta seksuaalisuudestaan sekä oman seksuaalisuuden salaaminen muilta. Vähemmistöstressillä on yhteyksiä sekä mielenterveys- että päihdeongelmiin sekä se aiheuttaa myös fyysisen sairastumisen riskitekijän ja vähemmistöstressin on todettu olevan yhteydessä mielenterveyden haasteisiin. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat kokevat muita ihmisiä enemmän mielenterveyden haasteita. Vähemmistöstressillä on todettu olevan yhteyksiä ainakin ahdistuneisuushäiriöön, masennukseen sekä syömishäiriöihin ja kohonneeseen itsemurhariskiin. Toistuvat kiusaamisen, väkivallan ja syrjinnän kokemukset voivat aiheuttaa traumaperäisiä stressihäiriöitä ja lisäksi myös päihdehäiriöt ovat yleisempiä. (Jaskari & Keski-Rahkonen, 2021, 1781, 1783 –1784.)

Sateenkaarevat ihmiset kohtaavat muita ihmisiä enemmän erilaista syrjintää, stigmaa sekä sosiaalista eristystä ja tähän kaikkeen liittyy myös kokemukset sekä fyysisestä että psyykkisestä väkivallasta, kiusaamisesta ja jopa vainoamisesta. Stigman ja syrjinnän kielteiset vaikutukset mielenterveyteen ovat korkeammat sateenkaarevilla ihmisillä muihin ihmisiin verrattuna ja yhteyksiä myös korkeampaan itsemurhan riskiin, traumaattisiin stressireaktioihin, vakavaan masennukseen, ahdistukseen sekä päihteiden väärinkäyttöön on todettu. Heillä on myös korkeampi riski edellä mainittujen tekijöiden lisäksi potea sosiaalisten tilanteiden pelkoa sekä sopeutumishäiriöitä ja syömishäiriöitä. (Moleiro & Pinto, 2015, 2.)

Seksuaalista häirintää voivat kokea kaikki oppilaat koulussa eikä se liity vain tiettyihin sukupuoliin, mutta homo-, lesbo-, tai bi-nuoret kokevat muita nuoria yleisemmin seksuaalista häirintää ja kiusaamista ja häirintä tapahtuu useimmiten nuorten kohdalla koulussa. Häirinnän

ja terveystieteiden kuten koulunkäynnin vaikeuksien ja nuorten riskikäyttäytymisen välillä on löydetty yhteyksiä. Häirintään tulee aina puuttua asianmukaisesti ja tärkeää on, että häirinnän kohteeksi joutunut osaa kääntyä aikuisen puoleen avun saamiseksi. Sukupuoleen liittyvä häirintä liittyy sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai sukupuoleen ja sitä kuvaillaan ei-toivottuna käytöksenä. Sukupuoleen liittyvä häirintä ei ole luonteeltaan seksuaalista ja se voi olla esimerkiksi sukupuoleen perustuva nöyryyttäminen tai väheksyminen, ihmisen leimaaminen epänormaalksi hänen kuuluessaan sukupuolivähemmistöön, halventava puhe toisesta sukupuolesta tai kiusaaminen sen liittyessä sukupuoleen. Seksuaalinen häirintä on myös ei-toivottuja käytöstä, jolla toisen koskemattomuutta pyritään loukkaamaan ja se voi kouluissa ilmetä esimerkiksi vihjailevien ilmeiden tai eleiden muodossa, pornoaineiston esille laittamisena, fyysisenä ehdotteluna sekä seksuaalisena väkivaltana. (Jääskeläinen ym. 2016, 14–15.)

Sateenkaarinuoret voivat kokea muita nuoria vaikeammaksi löytää seurustelukumppaneita tai seksikumppaneita, ja tämän vuoksi he voivat kokea elämässään yksinäisyyttä, sillä sateenkaarinuorten seurustelemattomuus on muita nuoria yleisempää. Nuoret voivat kokea myös kuulumattomuuden tunnetta kaveripiirissään tai muissa nuorten ryhmissä, sillä niissäkin voi ilmetä sukupuolta ja seksuaalisuutta poissulkevia normeja, joita sateenkaarinuoret joutuvat kohtaamaan itse pohtiessaan omaa sukupuolen ja seksuaalisuuden kokemustaan. Nuoret kokevat vahvasti tarvetta kuulua osaksi ryhmää ja tarvitsevat kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta, nämä vaikuttavat myös nuorten itsetuntoon ja kykyyn luoda ihmissuhteita, jotka ovat heille merkityksellisiä. Nuorten välisessä vuorovaikutuksessa normit sukupuolesta sekä heteroseksuaalisuudesta ilmenevät esimerkiksi sosiaalisena paineena samantyyppisten homotteluna, kiusaamisena ja kokemuksena ryhmään kuulumisesta. Kiusaamisen kokemukset vähentävät nuorten luottamuksen tunnetta muihin ihmisiin ja turvallisuuden tunne ryhmässä heikkenee. (Taavetti ym. 2020.)

2.6 Seksuaaliterveyden edistäminen

WHO (2010) on määritellyt seksuaaliterveyden seuraavanlaisesti:

Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvän fyysisen, emotionaalisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila; siinä ei ole kyse vain sairauden, toimintahäiriön tai raihnaisuuden puuttumisesta. Hyvä seksuaaliterveys edellyttää positiivista ja kunnioittavaa asennetta seksuaalisuuteen ja seksuaalisiin suhteisiin sekä mahdollisuutta nautinnollisiin ja turvallisiin seksuaalisiin kokemuksiin ilman

pakottamista, syrjintää ja väkivaltaa. Hyvän seksuaaliterveyden saavuttaminen ja ylläpitäminen edellyttää kaikkien ihmisten seksuaalisten oikeuksien kunnioittamista, suojelemista ja toteuttamista. (WHO, 2010, 17.)

Seksuaalisuus kuuluu olennaisena osana ihmisen terveyteen ja se voidaan määritellä olevan emotionaalisen, psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila. Positiivisesti koettu seksuaaliterveys tarkoittaa ihmisen kokevan kunnioittavaa sekä myönteistä asennetta seksuaalisuutta ja seksuaalisia suhteita kohtaan. Tämän lisäksi siihen sisältyy oikeus nautinnollisiin ja turvallisiin seksuaalisiin kokemuksiin, joihin ei kuulu minkäänlaista pakottamista, väkivaltaa tai syrjintää. Ihanteellinen seksuaaliterveys toteutuu, kun kaikkien ihmisten seksuaalisia oikeuksia kunnioitetaan, suojellaan ja toteutetaan ja niitä ylläpidetään. (Santalahti 2018.) Seksuaalisuus ja sukupuoli ovat nuorelle heidän elämässään suuressa roolissa, ja niillä on vaikutusta myös nuorten terveyteen ja hyvinvointiin (Baams & Kaufman, 2023, 1004). Ilman ymmärrystä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta ja niiden ilmentämisestä nämä aiheet jäävät tutkimuksien ulkopuolelle ja heidän kokemuksensa eivät tule kuulluksi. Tällä on vaikutusta myös poliittisiin päätöksiin ja sosiaalipalveluihin. Monet tutkimukset ovat huomanneet eroavaisuuksia terveydessä ja terveyskäyttäytymisessä ja usein sateenkaarevilla nuorilla on kokemuksia, jotka heikentävät terveyttä, kuten stigman kokeminen, hylkäämisen tunne sekä kiusaamisen kokemukset. Tämän lisäksi riski itsemurhaan ja masennukseen on kohonnut muihin ikäisiin verrattuna. Sukupuoleltaan moninaiset nuoret kokevat myös lisästressitekijöinä kehodysforiaa sekä ihmisten välistä eli sosiaalista sukupuolidysforiaa, jolloin heillä on heikompi pääsy myönteiseen terveydenhoitoon, sillä he kokevat transfobian ja cis-normatiivisuuden olevan esteenä. (Baams & Kaufman, 2023, 1004.)

Hyvinvointia lisää sukupuolen moninaisuuden ymmärtäminen ja sen hyväksyminen, joten tärkeää on laajentaa kokemuksia siitä, millaisia voimme ja saamme olla omina itsenämme. Käsitukset sukupuolesta, jotka ovat kapeita aiheutuu vakaviakin haasteita. (Jääskeläinen ym. 2016, 13.) Oppilaan kokiessa oman sukupuolensa ilmaisua kohtaan koulussa tulevana arvostetuksi ja kohdatuksi ja kasvatetuksi omana itsenään kantaa sen myönteinen vaikutus pitkälle aikuisuuteen asti. Lapsen tullessa arvostetuksi omana itsenään vähentää se päihteiden käyttöä sekä mielenterveyden haasteita aikuisuudessa verrattuna lapsiin, joiden kokemusta ja itseilmaisua omasta sukupuolestaan on yritetty muuttaa. (Jääskeläinen ym. 2016, 13.) Jokaisella nuorella on oikeus elää oman seksuaalisen suuntautumisen ja seksuaali-

identiteettinsä mukaisesti sekä kaikilla on oikeus saada seksuaalisuuteen liittyvää tietoa ja palveluita, joilla kaikki voivat pitää omasta seksuaaliterveydestään huolta (Laiti, 2024, 14).

Sateenkaarinuoret ovat edelleen terveydenhuollossa vähemmistöryhmä, joiden tarpeita ei tule täytettyä, vaikka seksuaaliterveyttä edistää sateenkaarinuorten kohtaaminen ja sateenkaarinuorten kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kannalta myös terveydenhuolto on tärkeässä asemassa edistämässä kaikkien hyvinvointia. Kouluterveydenhuolto kuuluu osaksi jokaisen oppilaan opiskeluhoitoa, jolloin koulun terveydenhoitajat työskentelevät jokaisen lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Laitin (2024) tutkimuksesta käy ilmi, kuinka sateenkaarinuoret kohtaavat myös terveydenhuollossa eriarvoisuutta, syrjintää, marginalisoitumista ja stigmaa. (Laiti, 2024, 11.) Palveluita haetaan useimmiten nuorten omasta ympäristöstä, kuten oppilaitoksista, jolloin on tärkeää luoda luottamussuhteita nuoren kanssa. Nuori hakee tietoisuutta ja vastauksia kysymyksiinsä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta itselle jo valmiiksi tunnetulta aikuiselta. (Aarnio ym. 2020.)

Oman kehon ja itsensä hyväksymisessä nuorta voi auttaa muilta saatu hyväksyntä (Taavetti ym. 2020). Sateenkaarinuoret hyötyvät kokemuksista ryhmistä, turvallisista tiloista, mukaan kuulumisen tunteista, joten heille on tärkeää päästä osaksi yhteisöjä, jotka osaavat ottaa heidän tarpeensa ja toiveensa huomioon. Heitä varten luodut tilat sekä tapahtumat mahdollistaisivat väylän tavata muita sateenkaarinuoria, joista voisi mahdollistua uusien ystävien saaminen ja sitä kautta kokemukset itsensä tärkeäksi ja merkitykselliseksi kokemisesta. Nuoren seksuaaliterveyden edistämiseksi tarvitaan ikätasoisesti ja kehitystasoisesti oikeanlaista tietoa seksuaaliterveydestä sekä seksuaalisuudesta. Nuori tarvitsee asianmukaista tietoa oikean ja väärän tiedon erottamiseksi sekä esimerkiksi median antaman vääristyneen tiedon rinnalle. Seksuaaliterveyttä voidaan lisätä tarjoamalla nuorelle luottamuksellisia palveluita, lainsäädännön keinoin, varmistamalla ja lisäämällä ammattilaisten osaamista, kehittämällä toimintamalleja sekä suosituksia ja näiden lisäksi vielä seksuaalikasvatuksen menetelmillä ja keinoilla. (Aho ym. 2008, 34, 38.)

3 Seksuaalikasvatus

3.1 Seksuaalikasvatuksen määritelmä sekä nuorten seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus koostuu seksuaalisuuden osa-alueista: emotionaaliset, sosiaaliset, kognitiiviset, vuorovaikutteiset sekä fyysiset näkökulmat, joiden oppimiseen seksuaalikasvatus perustuu. Seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa jo varhaisessa vaiheessa lapsuutta, jolloin seksuaalikasvatukseen tulee jatkumo, joka jatkuu läpi yksilön nuoruuden ja sieltä aikuisuuteen. Lasten sekä nuorten seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on seksuaalisen kehityksen suojeleminen sekä tukeminen. (WHO, 2010, 19.) Seksuaalikasvatukseen kuuluu ikätasoisuus, jolla taataan oikeanlainen tieto oikeassa ikä- ja kehitysvaiheessa tämän lisäksi seksuaalikasvatuksessa olisi hyvä huomioida nuoren kulttuuriset ja uskonnolliset lähtökohdat, jotta seksuaalikasvatus tukisi parhaiten yksilöllisiä tarpeita (Aho ym. 2008, 39).

Seksuaalikasvatuksen avulla lapselle ja nuorelle tarjotaan mahdollisuus omaksua tietoja, taitoja sekä positiivisia arvoja, jotka ohjaavat heidän kykyään ymmärtää omaa seksuaalisuuttaan sekä saada valmiuksia myös nauttia siitä. Tämän lisäksi he saavat taitoja luoda turvallisia ja tyydyttäviä suhteita, oppivat oman ja muiden seksuaaliterveyden ja hyvinvoinnin huomioon ottamista sekä vastuunkantamista niistä. Seksuaalikasvatus kuuluu lapsen ja nuoren kasvatukseen, ja sillä on vaikutusta persoonallisuuden kehittymisessä. Seksuaalikasvatuksella nähdään olevan ennaltaehkäisevä luonne, jolloin seksuaalisuuteen liittyvien haittavaikutusten tulisi vähetä seksuaalikasvatuksen myötä ja parhaimmillaan seksuaalikasvatus vaikuttaa myönteisesti lapsen ja nuoren terveyteen ja elämänlaatuun, parantaen kokonaisvaltaista hyvinvointia. (WHO, 2010, 3, 19.)

Seksuaalikasvatus on jokaisen ihmisen seksuaalioikeus (Väestöliitto, 2023b) ja se koostuu opettamisesta, neuvomisesta, ohjauksesta ja valistuksesta. Seksuaalikasvatuksen avulla viedään eteenpäin lasten ja nuorten seksuaali- ja lisääntymisterveyttä (Sinisaari-Eskelinen ym. 2016, 287). Seksuaalikasvatus tarjoaa mahdollisuuden tutkia ja pohtia seksuaalisuuksia ja sukupuoliä ja tukee yksilön oikeutta kokea seksuaalisuus arvokkaana ja hyvänä osana itseä sekä tukee seksuaalisuuteen liittyvää itsemääräämisoikeutta. Seksuaalisuuteen liittyvät mallit ja uskomukset lapsi oppii joka tapauksessa jostain, vaikka jäisikin ilman tutkittuun tietoon pohjautuvaa, kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta. Nuorella voi olla haasteita kyseenalaistaa ja ymmärtää niitä malleja, joita hän oppii kavereilta tai esimerkiksi viihteestä ja pornosta, jos hän ei ole saanut suunnitelmallista seksuaalikasvatusta. (Väestöliitto, 2023b.) Unescon kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen ohjelman (CSE) tarkoituksena on taata

kaikille opetussuunnitelmaan perustuvaa opettamisen ja oppimisen prosessia seksuaalisuuden kognitiivisista, emotionaalista, fyysisistä ja sosiaalisista lähtökohdista.

Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on näyttää lapsille ja nuorille seksuaalisuus positiivisessa valossa sekä auttaa heitä kunnioittamaan arvoja, kuten kunnioitus, inklusio, syrjimättömyys, yhdenvertaisuus, empaattisuus, velvollisuudentunto sekä vastavuoroisuus.

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on vahvistaa lasten ja nuorten terveitä ja positiivisia arvoja kehoa, murrosikää, ihmissuhteita, seksiä, seksuaalisuutta ja perhe-elämää kohtaan. (Unesco, 2023.)

THL on muokannut WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen osa-alueet kahdeksaan osa-alueeseen: keho ja kehitys, läheisyys ja itsetunto, tunteet, moninaisuus, hyvinvointi ja terveys, lisääntyminen, normit ja tavat sekä oikeudet. Kokonaisvaltaisessa

seksuaalikasvatuksessa lapsille ja nuorille opetetaan ikätason mukaista tietoa ja taitoja seksuaalisuuden eri osa-alueista. (THL, 2023b.) Tämän lisäksi opetetaan todennukaisen

tiedon puitteissa lapsille ja nuorille myös asenteita. Kokonaisvaltaisessa

seksuaalikasvatuksessa keskitytään huomioimaan seksuaalisuus voimavarana, jolloin myös lapsia ja nuoria autetaan kehittämään taitoja, joiden avulla he voivat päättää omasta seksuaalisuudestaan sekä omista suhteistaan kaikissa kehitysvaiheissaan. (WHO, 2010, 3.)

Osana koulun seksuaalikasvatusta tulee huomioida, että nuoret ovat oikeutettuja saamaan tietoa, joka koskee sateenkaarinuoria, jotta he voivat kokea esimerkiksi seurustelun ja seksin kuuluvan myös heille. Samansukupuolisten ihmisten välinen seksi ja seurustelu sekä transihmisten väliset ihmissuhteet sivuutetaan herkästi seksuaalikasvatuksesta.

Sateenkaarinuorten epätietoisuutta lisää heteronormatiivinen opetus ja seksuaalikasvatus, jossa sateenkaarevien seksi suhteissa sekä seksitaudeilta suojautuminen jäävät epäselviksi.

Seksuaalikasvatuksessa tulisi puhua avoimesti samansukupuolisten sekä transihmisten seksuaalisuudesta, seurustelusta, suhteista sekä turvaseksistä. Nuorille tulee antaa tietoa monisuhteisuudesta ja muista heteroseksuaalisuuden normatiivista poikkeavista

suhdemuodoista. Oikea tieto seksistä ja myönteinen suhtautuminen suhteisiin vaikuttavat positiivisesti nuorten huoliin ja epävarmuuden vähenemiseen. (Taavetti ym. 2020.) Nuoruus

on erityinen ikäjakso, jonka aikana muun muassa kouluterveydenhuollossa painottuu nuorten seksuaaliterveys. Nuorten kohtaaminen pohjautuu luottamukseen sekä osaamiseen, joka kohdentuu juuri nuoruuden erityispiirteiden ymmärtämiseen. Murrosikä tuo mukanaan monia fyysisiä, psyykkisiä ja emotionaalisia kehityksen jaksoja sekä muutoksia. Tämän lisäksi nuoret muodostavat omaa seksuaalista identiteettiään, seksuaalisuudenomakohtaisuuttaan,

harjoittelevat hyväksymään omaa kehoaan sekä pitämään omasta kehosta huolta sekä etsivät kumppania. (Aho ym. 2008, 9.)

3.2 Seksuaalikasvatus perusopetuksessa vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden mukaan

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet [POPS], (2014) määrittää seksuaalikasvatusta melko suppeasti. Terveystiedon oppiaineen 7.–9.-luokan sisältöalueissa mainitaan seksuaalisen kehittymisen painottaminen sekä perehtyminen seksuaalisuuteen, seksuaaliterveyden osa-alueisiin sekä seksuaalisen kehityksen monimuotoisuuteen ja identiteetin sekä seksuaalisuuden kehittymiseen. Samoin perehdytään yhdenvertaisuuteen sekä ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. (POPS, 2014, 400–401.)

Alakoulun ympäristöopin oppiaineen sisällöissä mainitaan myös ikäkauden mukainen seksuaalinen kehitys ja ihmisen lisääntyminen. Tämän lisäksi korostetaan oman kehon tuntemusta sekä omien asenteiden, ajatusten ja arvojen tiedostamista. Laaja-alaiset tavoitteet voidaan katsoa sisältävän myös seksuaalikasvatusta, erityisesti L2, *Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu* sekä L3, *Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot*. (POPS, 2014, 158.) Kuitenkin kaikkiin laaja-alaisiin tavoitteisiin voidaan liittää seksuaalikasvatus. Alakoulussa ympäristöopin oppiaineen lisäksi esimerkiksi äidinkielen sisältöalueissa korostetaan vuorovaikutusta sekä vastuullista toimintaa, uskonnessa sisällöt painottuvat itsensä arvostukseen ja itsetuntemukseen. (POPS, 2014, 162, 241, 248.) Tämän lisäksi alakoulussa opetellaan lasten oikeuksia eheyttynä oppiaineisiin. Lasten oikeudet liittyvät myös seksuaalikasvatukseen ja siihen, että lapsi ymmärtää mitkä ovat hänen oikeutensa.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet korostaa yhdenvertaisuutta ja sitä, että jokaiselle oppilaalle tulisi tarjota samat mahdollisuudet. Tässä tilanteessa opettajan tulee olla hyvin tarkkana siitä, ettei hänen omat asenteensa tai tietonsa ole yhdenvertaisen seksuaalikasvatuksen tiellä. Yhdenvertaisuuslaissa sekä perusopetuslaissa määritellään, ettei perusteetta ketään saisi asettaa eri asemaan seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen perusteella. Kaikilla ihmisillä tulisi olla tasa-arvolain mukaan sukupuolesta riippumatta yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen ja tämän toteutumisesta vastaa oppilaitos. Koulussa toteutettavan opetuksen tulee myös edesauttaa sukupuolten välistä tasa-arvoa. POPS:issa (2014) mainitaan, kuinka perusopetus tukee sukupuolten tasa-arvoa, ehkäisten eriarvoisuutta sekä oppilaiden syrjäytymistä. Perusopetuksen tehtävänä on auttaa oppilaita sisäistämään sukupuolen moninaisuuden käsitettä sekä tukea poikia ja tyttöjä kaikkien oppiaineiden

opinnoissa. Jokaisen oppilaan tulisi saada mahdollisuus muodostaa omanlaisensa oppimisenpolku, auttaen oppilasta hahmottamaan omia mahdollisuuksiaan, ilman, että oppilasta sidotaan tiettyihin roolimalleihin. (POPS, 2014, 16, 18, 149.)

Kouluyhteisö luokitellaan POPS:n (2014), perusteiden mukaan syrjimisestä, kiusaamisesta, väkivallasta, epäasiallisesta käytöksestä ja seksuaalisesta häirinnästä vapaaksi paikaksi. Kaikkeen edellä mainittuun käytökseen tulee kouluyhteisössä puuttua. Oppiva yhteisö pyrkii edistämään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Yhteisön jäseniä kohdellaan tasavertaisesti ja kunnioittavasti riippumatta heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan. Tasa-arvo ei kuitenkaan tarkoita samanlaisuutta, vaan yhdenvertaisuus edellyttää sekä perusoikeuksien että osallistumismahdollisuuksien varmistamista kaikille, samalla huomioiden yksilölliset tarpeet. Peruskoulun aikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistään ja seksuaalisuudestaan muodostuu. Oppiva yhteisö tukee sukupuolten tasa-arvoa arvojen ja toimintatapojensa kautta sekä auttaa oppilaita rakentamaan omaa identiteettiään. Opetuksen tavoitteena on olla sukupuolitietoista, jolloin oppilaita kannustetaan tunnistamaan omat mahdollisuutensa, suhtautumaan avoimesti eri oppiaineisiin sekä tekemään valintoja vapaana sukupuolen mukaisista rooliodotuksista. Oppimisympäristöjä ja opetusmateriaaleja kehitetään monipuolisiksi siten, että ne arvostavat ihmisten moninaisuutta ja tekevät sen näkyväksi. (POPS, 2014, 27, 28, 280.) Lehtosen ym. (2023) tekemässä tutkimuksessa todetaan, kuinka vuonna 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin lisättiin seksuaalisen suuntautumisen käsite. Tämä on ollut tärkeä askel kohti sateenkaarevuuden näkyvyyden lisäämistä koulutuksessa. Kuitenkin POPS:n (2014) perusteiden esittelytekstin osuudessa sana ”seksuaalinen suuntautuminen” mainitaan kertaalleen. Lisäinformaatiota, kuinka käsitellä seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä aiheita tai haasteita koulutuksen kentällä ei kuitenkaan mainita, mutta sukupuolen moninaisuutta käsitellään POPS:issa (2014) enemmän. (Lehtonen, 2023, 276.)

3.3 Opettaja seksuaalikasvattajana

Nuoren seksuaalikasvattajina toimii nuoren elämässä ja arjessa toimivat henkilöt ja opettajan lisäksi näitä ovat huoltajat, sukulaiset, harrastusvalmentajat sekä koulussa toimivat muut aikuiset sekä näiden lisäksi media toimii yhdenlaisena seksuaalikasvattajana (Aho ym. 2008, 39). Lapsi ja nuori on tärkeää osata kohdata sekä huomioida sen sukupuolen mukaisesti, jonka lapsi kokee vastaavan hänen sisäistä kokemustaan omasta sukupuolestaan. Lapsen ja nuoren toistuviin puheisiin, joista ilmenee, että lapsi kokee sukupuolekseen muun kuin syntymässä

määritellyn, tulee kiinnittää huomiota, sillä näin voidaan tukea sukupuoli-identiteetin kehitystä ja myös mahdollista sukupuolen korjausta. (WPATH. 2022, S75–S76).

Jokainen aikuinen, joka toimii jossain vaiheessa elämäänsä lasten ja nuorten kanssa on seksuaalikasvattaja, halusipa aikuinen sitä itse tai ei. Jokaisen seksuaalikasvattajan tulee pohtia omia arvojaan, uskomuksiaan, asenteitaan sekä mahdollisia seksuaalisuuteen liittyviä aiheita tai kipukohtia, jotka ovat itselle vaikeita. (Bildjuschkin, 2015, 3.) Aikuisen on tärkeää tutkia omaa suhtautumista seksuaalisuuteen ja tarkastella omaa historiaa, jolloin aikuisen on helpompaa lähteä mukaan keskusteluun, sillä mitä aikaisemmin seksuaalikasvatuksen aloittaa sitä helpompaa se jatkossa on (Kihlström, 2020, 22). Tässä yhteydessä seksuaalikasvattajan on myös tärkeää pohtia, millä tavoin hän joko tiedostetusti tai tiedostamattaan välittää omia uskomuksiaan lapsille (Väestöliitto, 2023b). Kilpiä (2011) korostaa opettajan monitahoista asemaa seksuaalikasvattajana ja opettajalla on etenkin kolme tärkeää tehtävää seksuaalikasvattajana; moninaisuuden hyväksyminen, heteronormatiivisuuden tunnistaminen sekä siihen liittyvien asioiden huomaaminen. Opettajan tulisi pystyä tukemaan oppilaitaan heidän kehityksessään ja kasvussaan ja samalla opettamaan heille seksuaalisuudesta kokonaisuutena, huomioiden ikätasoisuuden. Jotta opettaja pystyy suorittamaan seksuaalikasvattajan roolia, tulee hänen olla sinut ja tiedostaa oma seksuaalisuutensa. (Kilpiä, 2011.) Seksuaalikasvattajalle on erityisen tärkeää, että hän pohtii omaa seksuaalisuuttaan sekä sukupuoltaan. Seksuaalikasvattajan asenteet ja arvot vaikuttavat aina seksuaalikasvatukseen ja tämän takia seksuaalikasvattajan tulee olla avoin, hyväksyvä ja luotettava aikuinen. (Santalahti, 2018.) On myös tärkeää, että opettaja ymmärtää, mitä seksuaalisuus tarkoittaa eri ikäisille oppijoille (Kilpiä, 2011).

Oppilaan ilmaistessa omaa sukupuoltaan epätyypillisellä tavalla tulee opettajan arvostaa ja tukea oppilaan omaa kokemusta ja opettajan tehtävänä on myös puuttua oppilaan mahdolliseen kiusaamiseen. Sukupuolen itsemäärittelyssä ja tätä koskevan prosessin eri vaiheissa tukena toimii sukupuolitietoinen opettaja, joka osaa tukea tämän prosessin eri vaiheita. (Jääskeläinen ym. 2016, 13.) Seksuaalikasvatuksen onnistumiseksi on kasvattajan pohdittava itselle sopivaa ja luontevan tuntuista sanastoa seksuaalisuudesta puhumiseen ja nuoren kanssa toimiessa on hyvä käyttää nuoren kanssa samaa sanastoa, ja antaa nuoren itse määrittellä käyttämiään sanoja. Aikuinen on nuorelle malli, joten on tärkeää mallintaa nuorille positiivista kuvaa seksuaalisuuteen liittyen sekä antaa nuorille mahdollisuus puhua omasta seksuaalisuudestaan, tällöin he kasvavat aikuisiksi, jotka ajattelevat, että seksuaalisuuteen liittyvistä asioista saa puhua ja niiden selvittämiseen saa hakea apua. (Aho ym. 2008, 42.)

Oppilaan sukupuoli on usein vaikutusta siihen, millä tavoin häntä kasvatetaan ja millaisia esimerkkejä sukupuolesta hänelle esitetään ja tällä on vaikutusta oppilaan saamaan sukupuolitietoiseen opetukseen. Siksi opettajien on tärkeää tiedostaa sukupuoliin liittyvät stereotyyppit, jotka voivat näkyä asenteissa, käytöksessä ja tavassa kohdata oppilaita yksilöinä. (Jääskeläinen ym. 2016, 18.) Tarja Tolonen (2001) on tutkinut 1990-luvun puolivälissä nuorten kulttuureja koulussa, jossa huomioitiin myös sukupuolen merkitys. Tutkimuksessa oppilaiden asema koulussa tuntui olevan ennalta määritelty. Koulussa tytöiltä odotettiin erilaista niin sanotun ”hyvän oppilaan” käytöstä ja poikien odotukset olivat erilaisia ja pojat nähtiin usein tyttöjä äänekkäämpinä. (Tolonen, 2001.) Koulussa epätasa-arvo voi jäädä huomaamatta, jos sukupuolesta tai sen merkityksestä ei puhuta ja asioita käsitellään näennäisesti neutraalisti. Hyvä opetus perustuu sukupuolitietoisuuteen, tämä tarkoittaa, että opettaja on tietoinen omista käsityksistään sukupuolesta ja ymmärtää sukupuolen moninaisuuden. Sukupuolitietoinen opetus huomioi jokaisen oppilaan yksilöllisyyden ja persoonallisuuden herkkyydellä. Tällaiseen opetukseen kuuluu myös sukupuolittavien kulttuuristen ja yhteiskunnallisten rakenteiden tunnistaminen ja purkaminen, sillä sukupuolitietoisuuden ymmärtäminen opetuksessa tukee sukupuolten tasa-arvoa, ja on olennainen osa opettajan ammattitaitoa. (Jääskeläinen ym. 2016, 18.)

3.4 Seksuaalikasvatus kouluissa

Niin kuin on aiemmin todettu, seksuaalikasvatuksen raamit yleisen opetussuunnitelman mukaan ovat kovin löyhät. Tämä tarkoittaa sitä, että koululle ja opettajalle jää suuri vastuu siitä, miten seksuaalikasvatusta koulussa toteutetaan. Perusteellinen seksuaalikasvatus kouluissa parantaa tietoisuutta seksuaaliterveydestä ja vähentää haitallisia terveysvaikutuksia ja riskikäyttäytymistä cis-heteronuorilla. Seksuaaliopetus tapahtuu oppilasryhmissä, joissa toteutetaan koulussa opetussuunnitelman pohjalta opetusta, joka sisältää seksuaalisuuteen liittyviä asioita (Aho ym. 2008. 38). Kuitenkaan, koulut eivät tarjoa riittävästi relevanttia tietoa seksuaalisuudesta sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluville nuorille. Mahdollisuus saada laajaa seksuaalikasvatusta koulussa, joka sisältää relevanttia tietoa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajille, puuttuu, mikä vaikuttaa negatiivisesti näiden nuorten terveyteen. (Rabbitte, 2020, 1.) Seksuaalikasvatuksessa on tärkeää, että jokainen oppilas arvostaa ja hyväksyy itsensä ja toisensa sellaisena kuin on. Nuori, joka tuntee olevansa erilainen kuin muut, kaipaa kokemuksia siitä, että hän kelpaa juuri sellaisena kuin on. Usein vähemmistöryhmiin kuuluvat, kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat tuntevat olevansa erilaisia valtaväestöön nähden. Kun nuorelle annetaan

mahdollisuus olla häpeämättä oma itsensä ja hänelle annetaan vahvistusta siinä, että hän kelpaa juuri sellaisena kuin on, auttaa tämä nuorta ilmaisemaan itseään. (Bildjuschkin, 2015, 54.)

Seksuaalikasvatuksen sisältöä sekä tavoitteita suunniteltaessa ja toteutettaessa tulee huomioida yhteiskunnallinen tilanne, jota sillä hetkellä eletään. Tällä tarkoitetaan sitä, että seksuaalikasvatuksen tulee pystyä muotoutumaan niin, että se huomio kaikki erilaiset yhteiskunnan ryhmät, myös vähemmistöt, joten on tärkeää, että seksuaalikasvatus pysyy ajantasaisena. (Santalahti, 2018.) Perusopetuksen yhtenä tehtävänä kouluissa on edistää sukupuolten tasa-arvoa sekä lisätä sukupuolitietoisuutta ja perusopetuslaki velvoittaa oppilaitoksia laatimaan tasa-arvosuunnitelman kouluissa (Jääskeläinen ym. 2016, 7). Kun mietitään seksuaalioikeuksien toteutumista koulun näkökulmasta, nousevat erityisesti seuraavat oikeudet keskiöön; *oikeus tietoon seksuaalisuudesta* ja *oikeus seksuaaliterveyspalveluihin*. Koulu ja opettajat voivat tukea lasten ja nuorten seksuaalioikeuksia monella eri tavalla. Ensimmäisenä tulee seksuaalikasvatus, joka antaa tietoa ja auttaa nuoria ymmärtämään omaa seksuaalisuuttaan sekä seksuaalioikeuksiaan. Opettajien on tärkeää luoda turvallinen ja tukeva ilmapiiri, jotta keskustelu onnistuu ilman, että nuori kokee tulevansa arvostelluksi tai ilman, että hänen tarvitsee kokea pelkoa, ahdistusta tai häpeää aiheesta. Koulun tulisi ohjata oppilaita tarvittaessa seksuaaliterveyspalveluihin liittyen, kuten esimerkiksi ehkäisyn käyttämisessä. Koulun ja opettajan kokonaisvaltainen tuki ja ohjaus seksuaalikasvatukseen ja seksuaalioikeuksiin liittyen parhaimmillaan parantaa nuorten hyvinvointia ja auttaa nuoria myös suojelemaan itseään ja muita seksuaaliväkivallalta. (Väestöliitto, 2024, 24, 31.)

3.5 Sukupuolitietoinen ja sateenkaareva opetus oppimateriaaleissa

Opetussuunnitelman perusteissa on mainittu, että perusopetus ”*lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta*” (POPS 2014, 18). Tämä velvoite kohdistuu kaikkiin oppiaineisiin ja kokonaisuuksiin, jolloin se koskee myös kaikkia opettajia. Sukupuolitietoinen opetus tarkoittaa kykyä tunnistaa jokaisen oppijan persoonallisuus ja yksilöllisyys. (Karvinen & Venesmäki, 2019, 22.) Oppimateriaalit kuitenkin laahaavat perässä eivätkä aina tue tätä tehtävää. Opetuksessa suositellaan asian esille nostoa sekä oppikirjojen lukemista kriittisesti, tärkeää on tunnistaa asioita, jotka voitaisiin ilmaista toisin sekä tunnistaa kohtia, jotka ovat puutteellisia, sillä jokaisesta oppimateriaalista tulisi löytyä sateenkaarevia kuvia sekä teemoja. Tämän takia kirjoja lukiessa tulee kiinnittää huomiota kirjojen kuvastoon normatiivisen

tekstin ohella. Terveystiedon aiheita, kuten seksuaaliterveyden osiota käsiteltäessä, tulisi oppimateriaalin yhtä lailla viestittää yhdenvertaisesti myös vähemmistöille eikä rajautua heteronormatiivisesti esimerkiksi turvaseksiin tytön ja pojan välillä. (Karvinen & Venesmäki, 2019, 22.)

Tainion & Teräksen (2010) tutkimuksessa selvitettiin, miten sukupuoli ilmenee ja rakentuu peruskoulun oppimateriaaleissa. Tutkimuksessa tarkasteltiin oppikirjojen tekijäryhmien sukupuolijakaumaa, sukupuolittavia sanoja, kuten etunimiä, kuvitusta sekä tekstejä, joissa käsiteltiin sukupuolta ja sukupuolten tasa-arvoa. Kuvia ja tekstejä myös analysoitiin etnisten ja seksuaalisten vähemmistöjen huomioon ottamisen näkökulmasta. Tutkimuksessa havaittiin, että oppikirjojen sukupuolijäsennys korostaa maskuliinisuutta: miehiä esittävien kuvien ja maskuliinisten sanojen määrä on selvästi suurempi kuin naisia ja feminiinisiä sanoja kuvaavien. Sukupuolten epätasapaino oli systemaattista kaikissa tarkastelluissa oppimateriaaleissa ja kaikilla luokka-asteilla. Lisäksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen sekä etnisten vähemmistöjen edustus oli erittäin vähäistä, nämä ryhmät esiintyivät lähinnä poikkeustapauksissa, eivätkä rakentuneet osaksi oppimateriaalien ihmiskuvan moninaisuutta. Tämä jättää vähemmistöt ulkopuolisiksi tai ”toisiksi” ja oppimateriaalien kuvituksissa, tarinoissa ja esimerkeissä olisi tärkeää korostaa ihmisten ja perheiden moninaisuutta. (Tainio & Teräs, 2010, 5–7.) POPS:issa (2014) mainitaan, kuinka tasa-arvolain toteutumista tulee tukea opetusmateriaalien sekä opetusaineistojen avulla (POPS, 2014, 14).

”YK:n lapsen oikeuksien sopimus antaa perusopetukselle oikeudellisen perustan. Sopimuksen mukaan lasten kanssa ja lasten hyväksi työskenteleviä velvoittavat sopimuksen yleisperiaatteet, jotka ovat yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys, lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus suojeluun, huolenpitoon ja kehittymiseen sekä lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä ja tulla kuulluksi sekä lapsen näkemysten kunnioittaminen. Sopimuksen mukaan jokaisella lapsella on oikeus hyvään elämään ja yksilölliseen, ruumiilliseen, henkiseen ja hengelliseen, moraaliseen sekä sosiaaliseen kehittymiseen.” (POPS, 2014, 15.)

Oppikirjoissa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta käsitellään marginaalisesti, useimmiten vahvistaen heteronormatiivisuutta sekä sukupuolen normatiivisuutta. Suurimmaksi osaksi näitä sukupuolen moninaisuuden sekä seksuaalisuuden moninaisuuden teemoja käsitellään terveystiedon oppikirjoissa seksuaalikasvatuksen osiossa. Aiheet jäävät kuitenkin marginaalisiksi, ja ne yhdistetään seksuaalikäyttäytymiseen sekä terveyteen tai

sairauteen. Heteronormatiivisuutta ei käsitellä muissa aineissa. Seksuaalikasvatus nähdään olevan liian kliinistä ja teknistä, ja siinä ei keskitytä nautinnon näkökulmaan eikä kulttuuriseen tai sosiaaliseen näkökulmaan. Oppikirjat ohjaavat opettajia heidän opetusvalinnoissaan, muuttamalla materiaalin kyseenalaistamaan heteronormatiivisuutta sekä lisäämällä enemmän relevanttia materiaalia seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden näkökulmasta olisi tärkeä muutos. (Lehtonen ym. 2023, 277–278.)

Heteronormatiivisuus, joka näkyy nuorten omassa käytöksessä, on yhä osa suomalaista kulttuuria, ja tutkimuksissa on raportoitu heteronormatiivisten käytäntöjen läsnäolosta kouluympäristöissä. Seksuaali- ja sukupuolivaihtelun näkyvyys on kuitenkin lisääntynyt erityisesti mediassa, harrastuksissa ja sosiaalisissa verkostoissa. Esimerkiksi transnuoret ilmaisevat identiteettiään aiempaa avoimemmin ja hakevat tukea siirtymävaiheisiinsa. (Lehtonen, 2023, 278.) Oikeusministeriön julkaisun työpajoissa huomioitiin, että sukupuoli- ja heteronormatiivisuuksia koulutussektorin osalta oli onnistuttu vähentämään opetussuunnitelmien uudistamisen myötä. Sateenkaarinuorten- ja lasten asema koulutuksen arjen käytänteissä on kohentunut. Samalla kuitenkin havaittiin, että ammatillisen koulutuksen oppimateriaaleissa ei huomioida riittävästi sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Opettajankoulutuksessa tulisi myös parantaa näihin teemoihin liittyviä opetussisältöjä. (Oikeusministeriö, 2021, 138.)

4 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni. Ensimmäisessä alaluvussa 4.1 esittelen tutkimukseni tutkimuskysymykset. Toisessa alaluvussa 4.2 esittelen tutkimukseni kohdetta, aineistoa sekä laadullisen tutkimukseni. Alaluvussa 4.3. esittelen tarkemmin tutkimuksessa hyödynnettyjä seksuaalikasvatusoppaita sekä materiaaleja ja alaluvussa 4.4 analysoin aineistoani.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tarkastelen tutkimuksessani sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemista seksuaalikasvatuksen näkökulmasta, analysoimalla opetuksessa seksuaalikasvatuksen tukemiseksi tuotettuja oppaita. Vertaan ammattilaisille suunnattujen seksuaalikasvatusoppaiden sisältöä eri tutkimuksissa tuotettujen hyvinvointia tukevien sisältöjen kanssa ja arvioin seksuaalikasvatusoppaiden sisältöjä suhteessa kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardeihin. Tarkastelun keskiössä on kysymys, miten seksuaalikasvatusoppaissa kiinnitetään huomiota sateenkaarinuorten hyvinvointiin ja sen parantamiseen yläkoulun kontekstissa. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten seksuaalikasvatusoppaiden sisältöä voisi kehittää, jotta sen antama tuki sateenkaarinuorten hyvinvoinnille olisi entistä suurempi. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Vastaavatko seksuaalikasvatusoppaiden sisällöt sateenkaarinuorten hyvinvointia ja seksuaalikasvatusta tukeviin tarpeisiin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien ja kouluterveyskyselyjen antaman tiedon näkökulmasta?
2. Tukevatko seksuaalikasvatusoppaat opettajien seksuaalikasvatustyötä nykyisen perusopetuksen opetussuunnitelman kouluille antaman seksuaalikasvatustehtävän näkökulmasta?

4.2 Tutkimuksen aineisto ja tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on laadullinen sisällönanalyysi, jossa tutkin sateenkaarinuorten hyvinvointia perusopetuksessa, keskittyen yläkouluikäisiin nuoriin. Tutkimuskohteen valinta selkeytyi itselleni Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen laatimien Kouluterveyskyselyjen pohjalta ilmenneistä tarpeista kehittää koulujen seksuaalikasvatusta sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemiseksi. Vuosina 2019, 2021 sekä 2023 Kouluterveyskyselyissä on ilmennyt, kuinka 8.-ja 9.-luokkalaiset sateenkaarinuoret voivat muita nuoria huonommin monella eri osa-alueella. (Lehtonen, Majlander, Sares-Jäske, Jehkoi & Luopa, 2024, 1.) Kouluterveyskyselyn lisäksi

tutkimuksessa on hyödynnetty analyysin tukena alun perin WHO:n ja tässä työssä Suomessa THL:n muokkaamia kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardeja, joiden pohjalta arvioin oppaiden soveltuvuutta sateenkaarinuorten seksuaalikasvatuksen ja hyvinvoinnin tueksi. Standardeilla tavoiteltavia tuloksia- osio löytyy liitteestä 2.

Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan laadullinen tutkimus ei ole tutkimus, jossa pyritäisiin muodostamaan yleistyksiä. Sen sijaan pyritään tuottamaan kuvailevaa tietoa, jostain ilmiöstä tai tapahtumasta, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle. Työni pyrkii tuottamaan kuvailevaa tietoa seksuaalikasvatusoppaiden antaman tiedon merkityksestä sateenkaarinuorten hyvinvoinnille. Oma työni on tehty sisällönanalyysina, jossa kirjoitettua tietoa pidetään teoreettisena viitekehyksenä tutkimukselle, jotta tutkittavaa kohdetta voidaan ymmärtää syvällisemmin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 93, 103.) Tutkimuksessani on käytetty pohjana laadulliselle sisällönanalyysille tyypillistä tutkimuksen kaavaa, jossa tutkimusta ohjaa kysymys, mikä aineistoissa on tutkijan teoreettisen esiyymmärryksen kannalta kiinnostavaa. Aloitin tutkimukseni kirjoittamalla Kouluterveyskyselyjen koosteen tuloksista omaa tutkimusta koskevaa tietoa. Tämän tiedon jaottelin mielekkäisiin otsikoihin ja alaotsikoihin. Tämän jälkeen aloin käymään varsinaista tutkimukseni kohteena olevaa aineistoa eli eri seksuaalikasvatusoppaita läpi. Aineistoa tutkiessani merkitsin muistiin, mitkä aineiston asioista olivat suhteessa Kouluterveyskyselyissä annettuun tietoon nähden relevantteja.

Oppaista löytyneen relevantin aineiston keräsin Excel-muotoiseen tiedostoon ja teemoitin sen. Excelissä jaottelin oppaista löytyneitä otteita Kouluterveyskyselyjen pohjalta ottamieni otteiden mukaan tekemieni otsikoiden alle. Aineistosta etsin näkemyksiä, jotka kuvasivat tutkimukseni aihetta ja voisivat toimia seksuaalikasvatuksen tukena opetuskäytössä sateenkaarinuorten hyvinvointia edistävinä tekijöinä. Esimerkiksi seuraava ote eräästä seksuaalikasvatusoppaasta kuvaa hetero- ja sukupuolinormatiivisuutta, joka oli yksi tutkimukseni aiheen kannalta relevantti nuorten seksuaaliterveyteen liittyvä tema:

”Hetero- ja sukupuolinormatiivisuus vaikuttaa kaikkiin, mutta suurin vaikutus sillä on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluville ihmisille. Rajoittavat normit voivat kaventaa heidän mahdollisuuksia monin tavoin ja voi johtaa siihen, että joutuu salaamaan ja kieltämään omaan elämään liittyviä merkittäviä asioita kuten sukupuoltaan, rakastumista, ihastumista ja seurustelua. Keskeinen keino seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluville nuorille selviytyä

heteronormatiivisessa oppilaitoskulttuurissa on seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen salaaminen. Normipaineisiin sopeutuminen koulussa voi aiheuttaa nuorelle esimerkiksi psyykkisiä, terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia.” (Oinonen & Susineva, 2021, 31.)

Otteessa käsitellään heteronormatiivisuuden heikentäviä vaikutuksia sateenkaarinuorten terveydelle, joten esimerkiksi tämä ote valikoitui sen vuoksi osaksi tutkimustani, sillä heteronormatiivisuuden ylläpitäminen kouluissa heikentää jatkuvasti sateenkaarinuorten hyvinvointia. Otteessa käsitelty aihe on Kouluterveyskyselyissä mainittu yhdeksi sateenkaarinuorten hyvinvointia alentavaksi tekijäksi. Oppaita lukiessani etsin oppaista ja Kouluterveyskyselyistä samankaltaisuuksia ja pohdin voisiko oppaassa esitetty asia toimia kouluissa seksuaalikasvatusta edistävänä tekijänä. Etsiessäni oppaista työni kannalta relevantteja näkemyksiä kirjoitin aineistosta omaa yhteenvetoa ja osana yhteenvetoa kirjoitin otteet lyhyempään muotoon ja etsin niistä sen jälkeen vastaavuuksia myös kokonaisvaltaisten seksuaalikasvatuksen standardien kanssa. Teemoitin aineiston sisältöjä ja keräsin tiedot kootusti alunperin WHO:n ja niiden pohjalta THL:n muokkaamien kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien mukaan taulukkoon 2, joka löytyy kappaleen lopusta ja vertailin eri osa-alueiden esiintymistä eri oppaiden aineistoissa (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 104–107.) Kaikki oppaat tutkittuani aloin jaottelemaan oppaista valittuja otteita työssäni Kouluterveyskyselyissä ilmenneiden hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden alle ja aloin yhdistellä otteita seksuaalikasvatusoppaista relevantteihin kohtiin standardeja kuvaavan tekstin kanssa. Yhdistelin vielä eri tutkimuksissani löytyneitä aihetta tukevia otteita sopiviin kohtiin tekstiä, ja lopuksi yhdistelin tekstiä ja kirjoitin siitä pohdiskelevaa yhteenvetoa. Yhdistelin ja muokkasin tekstiä sopivaan muotoon Kouluterveyskyselyjen nuorten vastauksia ja oppaista löytämiäni sateenkaarinuorten hyvinvointia edistäviä tekijöitä yhdistellen mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Laadullisella sisällönanalyysillä pyrin tutkimuksessani löytämään Kouluterveyskyselyistä nuorten tarpeita seksuaalikasvatukselle ja seksuaalikasvatusoppaista vastauksia, millä tavoin näihin nuorten tarpeisiin voisi oikeanlaisella seksuaalikasvatuksella vastata. Aloitin analyysin ottamalla Kouluterveyskyselyistä otteita, jotka keräsin taulukkoon. Sen jälkeen keräsin taulukkoon eri seksuaalikasvatusoppaista otteita, joissa vastattiin tähän nuorten tarpeeseen, sekä millä tavoin. Sen jälkeen arvioin, minkälainen vaikutus seksuaalikasvatuksella voisi olla nuoren hyvinvointiin. Lopulta kirjoitin nämä tutkimustuloksiksi.

Kouluterveyskysely on Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen tuottama kysely, joka tuottaa seurantatietoa eri ikäisten lasten ja nuorten hyvinvoinnista, koulunkäynnistä, terveydestä, osallisuudesta, opiskelusta, palveluista ja avun saamisesta. Kouluterveyskyselyihin vastaavat perusopetuksen 4. ja 5. luokkien oppilaat, perusopetuksen 8. ja 9. luokkien oppilaat, lukioiden 1. ja 2. vuoden opiskelijat sekä ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijat. Kouluterveyskyselyllä kerätään tietoja joka toinen vuosi ja tutkimuksessani kerättyjä tietoja on koostettu omaksi raportikseen. Tutkimuksessani pohditaan, vertaillaan ja arvioidaan eri oppaiden sisältöjä ja niiden vastaavuuksia nuorten kokemiin seksuaalikasvatustarpeisiin. Nuorten ääni kuuluu tutkimuksessani Kouluterveyskyselyjen pohjalta tehdyn laadullisen analyysin kautta. Kouluterveyskyselyt ja nuorten tarpeet toimivat pohjana seksuaalikasvatusoppaiden analyysin toteuttamisessa. (THL, 2024.) Analyysissä tuloksia pohditaan ja oppaiden sisältöjä vertaillaan myös THL:n muokkaamien ja alun perin WHO:n kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen osa-alueiden mukaan. Vertailen oppaiden sisältöjä pohjaten niiden sisältöjä näihin kahdeksaan osa-alueeseen. Nämä tiedot keräsin myös taulukkoon 2.

Tutkimuksessa hyödynnetyt seksuaalikasvatusoppaat valikoin haun pohjalta. Hain hakusanalla ”*seksuaalikasvatusopas*” tai ”*nuorten seksuaalikasvatusopas*” sekä ”*seksuaalikasvatusopas opettajalle*” ja tutkin saamiani hakutuloksia. Valikoin omassa tutkimuksessani hyödynnettäviksi oppaita, jotka koskevat tutkimukseni ikäluokkaa eli nuoria iältään n. 12–18-vuotiaita sekä oppaita, jotka oli tuotettu koskemaan sateenkaarinuoria. Kiinnitin myös huomiota oppaan julkaisijaan ja oppaat, joissa keskityttiin enemmän lapsiin 11:sta ikävuoteen asti sekä oppaat, jotka kohdistuivat enemmän nuorille itselleen tai sitten muille ammattilaisille kuin suoraan opetuskäyttöön, jätin valikoimatta. Osa oppaista on tarkoitettu kaiken kaikkiaan koulun henkilökunnalle, kattaen myös esim. koulussa toimivat terveydenhoitajat. Osa oppaista ei ole tarkoitettu suoraan sateenkaarinuorten seksuaalikasvatukseen, mutta niiden sisällöissä on silti huomioitu sateenkaarinuoret, joten ne valikoituivat osaksi tutkimustani. Yhteensä oppaita valikoitui tutkimukseen seitsemän.

4.3 Aineiston analyysi

Tässä luvussa esittelen tutkimuksessani analyysini pohjana olleet seksuaalikasvatusoppaat sekä oppaan tyyppiseksi katsottavat seksuaalikasvatuksen tueksi tuotetut materiaalit, joiden tiedot löytyvät taulukosta 1.

Taulukko 2. Seksuaalikasvatusoppaat.

Oppaan nimi:	Julkaisija:
Turvataitoja nuorille – Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn	Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (Verkkajulkaisu) (Aaltonen, J. & THL, 2012.)
Seksuaalikasvattajan käsikirja	Hiv-säätiö (Kirja) (Oinonen, M. & Susineva, A. 2021.)
Tietopaketti sateenkaarilapsista ja nuorista ammattilaiselle	Terveyden ja hyvinvoinninlaitos & Seta ry. (Verkkajulkaisu) (THL & Seta, 2024.)
Puhutaan suostumuksesta – toimintaideoita seksuaalioikeuksien toteutumisen ja suostumuskulttuurin vahvistamiseksi	Amnesty International (Verkkajulkaisu) (Pihlajamaa, M., Åman, E. & Pallasoja, O. 2021.)
Seksuaalikasvatusta nuorille – opettajan opas	RFSU (Verkkajulkaisu) (Mäki, S. 2016.)
Sateenkaari oppilaitoksessa – opas sateenkaarevasta yhdenvertaisuudesta ja turvallisemmasta toimintakulttuurista	Seta ry (Verkkajulkaisu) (Karvinen, M. 2021.)
Moninainen koululuokka. Työkaluja 7.–9. luokan opettajille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kohtaamiseen työarjessa	Valve Ry (Verkkajulkaisu) (Heikkilä, E. 2023.)

”Turvataitoja nuorille – Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn” valikoitui tutkimukseni ensimmäiseksi oppaaksi. Opas on Jussi Aaltosen ja Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen kirjoittama ja julkaisema. Opas on suunnattu yläkouluikäisten ja toisen asteen opiskelijoiden kanssa työskenteleville ammattilaisille, mukaan lukien opettajille. Oppaan tarkoituksena on nuorten kokeman seurusteluväkivallan, seksuaalisen väkivallan ja sukupuolisen häirinnän ehkäisy. Opas perustuu turvataitokasvatukseen ja sitä kautta nuorten omien voimavarojen lisääntymiseen. Opas sisältää teoriaa sekä harjoituksia, joita voi toteuttaa oppilaiden kanssa. Oppaassa käydään kattavasti hyvinvointiin ja seksuaalisuuteen liittyviä teemoja läpi on suunnattu nuorten kanssa toimivalle ammattilaiselle, sisältäen jokaisen luvun päätteeksi kattavan osion harjoituksia, joiden avulla kyseisen luvun teemoja voi käydä oppilaiden kanssa läpi. Jokaisessa luvussa on huomioitu opettajan rooli ja opettajaa ohjataan moninaisin tavoin sekä teemojen käsittelyyn työssään, että oman ajattelun ja toiminnan kehittämiseen oppaan luvun aikana. Opas sisältää kattavasti eri kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen teemoja ja on kattava opas opettajalle. Opas antaa laajan teoreettisen tietoperustan ja sitä voi käyttää työn ohella sellaisenaan. Opas on julkaistu jo vuonna 2012 ja on siten muihin tutkimuksessani käyttämiin oppaisiin verrattuna selvästi vanhempi,

Toiseksi oppaaksi tutkimukseeni valikoitui Hiv-pointin tuottama ja Maria Oinosen ja Anni Susinevan kirjoittama **”Seksuaalikasvattajan käsikirja”**. Seksuaalikasvattajan käsikirja on tuotettu jokaiselle nuorten kanssa työskentelevälle seksuaalikasvatuksesta kiinnostuneelle ammattilaiselle. Opas rakentuu kolmesta osiosta, joissa käydään läpi seksuaalikasvatuksen perusteita, asiantuntijoiden syvempää tietoutta mm. hetero- ja sukupuolinormatiivisuudesta sekä harjoituksista, joita voi nuorten kanssa toteuttaa. Seksuaalikasvatuksen osio antaa perustietoa sekä teoriaa seksuaalikasvatuksen merkityksestä nuoren kasvulle ja kehitykselle. Tämän osion jälkeen lukija saa teoriaa, joka avulla voi lähteä toteuttamaan kirjan pohjalta seksuaalikasvatusta. Materiaali on tarkoitettu n. 12–15-vuotiaiden nuorten seksuaalikasvatuksen tueksi. Oppaassa annetaan teorian tueksi paljon konkreettisia harjoituksia, joiden avulla seksuaalikasvatuksen toteuttaminen on monipuolista. Opas on monipuolinen kokonaisuus, joka kattaa seksuaalikasvatuksen osiot.

Edellisten oppaiden lisäksi tutkimukseni materiaaliksi valikoitui Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen sekä Setan ry:n yhteistyössä tuottama **”Tietopaketti sateenkaarilapsista ja -nuorista ammattilaiselle”**. Sivustolla on monipuolista tietoa sateenkaarilasten- ja nuorten seksuaalisuudesta sekä kohtaamisesta ja heidän

yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden tukemisesta. Tietopakettiin sisältyy kasvatus- ja opetusalan ammattilaisen osio nuoren turvallisen kasvuympäristön rakentajana. Tietopaketin avulla sateenkaarevien nuorten ja lasten kanssa toimivat ammattilaiset voivat vahvistaa heidän omaa osaamistaan. Opas antaa lukijalle monipuolista tietoutta sateenkaarinuorten tukemisesta sekä tukee seksuaalikasvattajaa työssään. Oppaassa käsitellään myös moniammatillista näkökulmaa muun muassa kouluterveydenhuollon kautta.

Tämän oppaan valikoin osaksi tutkimustani sen tuodessa edellisiin oppaisiin verrattuna selkeämmin seksuaalioikeuksien näkökulmaa seksuaalikasvatukseen. Opas on Amnesty Internationalin tuottama ja Matti Pihlajamaan, Emma Åmanin ja Outi Pallasojan kirjoittama opas ”**Puhutaan suostumuksesta – toimintaideoita seksuaalioikeuksien toteutumisen ja suostumuskulttuurin vahvistamiseksi**”. Materiaali on tarkoitettu yläkouluikäisten ja toisen asteen opiskelijoille ja heidän kanssaan toimiville ammattilaisille. Materiaalissa keskitytään seksuaalioikeuksien ja suostumuskulttuurin näkyväksi tekemiseen, taustatiedon, harjoitusten ja toimintavinkkien antamiseen. Materiaali on tarkoitettu kasvattajille ja nuorille.

Materiaalissa keskitytään paljon ihmisoikeuksien kautta nuorten tukemiseen muun muassa seksuaaliväkivaltatilanteissa sekä annetaan nuorille konkreettisia vinkkejä, miten edistää suostumuksen ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä miten vaikuttaa itse niiden toteutumiseen nyt ja tulevaisuudessa. Materiaali tukee opetussuunnitelmien laaja-alaisia osaamistavoitteita, jolloin mm. toimintavinkkejä voi hyödyntää joko yksittäisinä harjoituksina, oppitunteina tai työpajoina osana eri oppiaineiden opetusta. Opas on oppaan 1 ja 5 lisäksi ainoa opas, jota ei ole suoraan tarkoitettu sateenkaarevien nuorten oppaaksi.

Viidenneksi oppaaksi valikoitui Riksförbundet för sexuell upplysning eli RFSU:n opas. RFSU on järjestö, joka tekee ihmis- ja seksuaalioikeustyötä sekä on kaupallinen toimija. Opas on RFSU:n tuottama ja Sari Mäen kirjoittama ”**Seksuaalikasvatusta nuorille – opettajan opas**”. Opas on tarkoitettu opettajien sekä terveydenhoitajien seksuaalikasvatustyön tueksi. Oppaassa käydään nuorten seksuaalisuuteen liittyvää tietoisuutta, keskittyen seksuaalikasvattajan näkökulmaan. Oppaassa on nuorille suunnattua tietoa seksuaalisuudesta ja seksistä. Oppaassa keskitytään paljon yleisellä tasolla nuorten murrosiän tuomiin muutoksiin, sekä seksiin liittyviin aiheisiin nuoruudessa. Opas sisältää sekä teoriaa aiheesta, että tehtäviä tunneilla, joita voi tehdä opettajan johdolla. Oppaassa on tiiviissä paketissa monipuolisesti tietoa nuorille sekä selkeä ohjeistus opettajalle seksuaalikasvatuksen tueksi. Materiaali on suunnattu 12–18-vuotiaiden nuorten seksuaalikasvatukseen. Oppaassa ei erityisemmin huomioida sateenkaarevien nuorten näkökulmaa, mutta se tulee esille kuitenkin

oppaassa monessa kohtaa. Opas on oppaan 1 ja 4 lisäksi ainoa opas, joka ei ole suoraan osoitettu osaksi sateenkaarevien nuorten seksuaalikasvatuksen tukemista.

Setan julkaisema ja Marita Karvisen kirjoittama materiaali valikoitui tutkimukseeni materiaaliksi sen ollessa suunnattu jo oppaan otsikonkin mukaisesti sateenkaarinuorten seksuaalikasvatukseen: ”**Sateenkaari oppilaitoksessa – Opas sateenkaarevasta yhdenvertaisuudesta ja turvallisemmasta toimintakulttuurista**”. Opas on tuotettu oppilaitoksille seksuaalikasvatuksen tueksi. Opas on suunnattu etenkin opettajille ja sen pohjana on käytetty nuorten omaa kokemusperäistä tietoa sekä kyselyistä saatuja tuloksia. Oppaassa näkyy Kouluterveyskyselyjen teemat ja oppaan teemoja pohditaan osin näistä saatujen tulosten läpi. Oppaassa käsitellään teoriaa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta sekä herätellään opettajaa pohtimaan oppilaitoksen seksuaalikasvatusta sekä omia tapojaan kohdata seksuaalikasvatuksen teemoja osana työtä. Opas on suunnattu sisällön perusteella nuorten kanssa toimiville opettajille. Oppaassa käsitellään sateenkaarinuoren kohtaamisen ja heidän kanssaan vuorovaikuttamisen tärkeyttä.

Viimeinen tutkimuksessani tutkittavana ollut opas on Valve Ry:n tuottama ja Eppu Heikkilän kirjoittama opas ”**Moninainen koululuokka. Työkaluja 7.–9. luokan opettajille sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden kohtaamiseen työarjessa**”. Opas on suunniteltu ensisijaisesti opettajien seksuaalikasvatuksen tueksi, mutta sopii myös muiden saman ikäisten nuorten kanssa toimivien ammattilaisten käyttöön. Oppaan tarkoituksena on tukea seksuaalikasvatusta, jossa huomioidaan sateenkaarevat teemat. Oppaan tarkoituksena on tukea seksuaalikasvatuksen tarvetta huomioiden sateenkaarevat nuoret osana opasta. Oppaassa on teoriaosio, jossa annetaan tietoa sateenkaarinuoria koskevan seksuaalikasvatuksen tueksi. Tämän lisäksi oppaassa käsitellään aiheita erilaisten nuorten kanssa toteutettavien tehtävien avulla.

5 Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukeminen seksuaalikasvatusoppaiden sisältöjen avulla

Kouluterveyskyselyissä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi on herättänyt huolta. Kouluterveyskyselyjen pohjalta tehtyyn raporttiin on koottu kokoavasti tiedot vuosilta 2019–2023. Raportissa seksuaalivähemmistöön kuuluvalla tarkoitetaan ihmistä, joka on ilmoittanut olevansa pan- tai biseksuaalinen, lesbo, homo tai ne, jotka ilmoittivat, etteivät kysymysvaihtoehdoissa ollut vastausvaihtoehtoa kuvaamaan heitä.

Vertailuryhmänä ovat olleet nuoret, jotka ovat nimenneet itsensä heteroiksi.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvalla tarkoitetaan tässä raportissa niitä nuoria, jotka kokevat sukupuolensa eroavan virallisesta sukupuolestaan. Heidän vertailuryhmänään ovat olleet nuoret, jotka ovat cissukupuolisia. Vuonna 2023 8.- ja 9.- luokkalaisista tytöistä seksuaalivähemmistöihin on ilmoittanut kuuluvansa 22 prosenttia ja sukupuolivähemmistöihin 8 prosenttia. Pojilla vastaavat luvut ovat seksuaalivähemmistöjen osalta 7 prosenttia ja sukupuolivähemmistön osalta 3 prosenttia. (THL, 2024, 1–3.) Raportissa kuvataan, kuinka seksuaalisuuden suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus on aiempaa enemmän näkyvillä oleva ja tunnistettava ilmiö yläkouluissa, ja yhä useampi nuori identifioituu itse kuuluvansa sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön, tai kertoo tuntevansa jonkun, joka kuuluu vähemmistöön. Nuoren arjessa eletty sekä yläkoulun elämän kulttuuri ja käytänteet ovat kuitenkin heteronormatiivisia. (Lehtonen ym. 2024, 1.)

Kouluterveyskyselyn kysymykset ja raportin vastaukset ovat jaettu aihealueittain. Nämä aihealueet toimivat myös tutkimukseni analyysin pohjana. (Lehtonen ym. 2024, 3–10.)

Samalla analyysin pohjalta tuloksia on verrattu seksuaalikasvatusoppaiden sisältöihin sekä kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen osa-alueisiin, jotka esitettiin edellä.

5.1 Terveys

Kouluterveyskyselyjen mukaan vuosina 2019–2023 sukupuoli ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla oli kokemuksia, joiden mukaan heidän terveydentilansa oli heikompi kuin muilla nuorilla. Nuoret muun muassa kokivat kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta ja tämän lisäksi heillä oli korkeampi riski sairastua syömishäiriöihin. (Lehtonen ym. 2024, 3–4.)

Nuorille tarjotun turvataitokasvatuksen avulla voidaan nuoria tukea hyväksymään kehojen erilaisuutta sekä antaa nuorille tietoa muun muassa median sekä yhteiskunnan välittämistä kauneusihanteista, jotka ovat mahdollisesti hyvinkin sukupuolittuneita ja vaikuttavat

tapoihimme elää suhteissa ja toteuttaa seksuaalisuuttamme. Tyytymättömyyttä omaa kehoa kohtaan koetaan yleisesti juuri kouluikässä, joten oppilaiden kanssa voi toteuttaa erilaisia harjoituksia itsensä hyväksynnän tukemiseksi osana seksuaalikasvatusopetusta. (Aaltonen & THL, 2012, 27, 32–39; Oinonen & Susineva, 2021, 118.) Hyvinvointieroja sateenkaarinuorten elämässä voidaan pienentää voimavaralähtöisen työn avulla, jossa keskitytään yksilöiden tai ryhmien hyvinvoinnin tukemiseen ja nuorten auttamiseen (THL & Seta, 2024).

Seksuaalikasvatuksen standardien mukaan kaikissa oppaissa huomioitiin kehon ja kehityksen näkökulmaa osana seksuaalikasvatusta kouluissa ja aiheiden käsittely on Oinosen & Susinevan (2021) oppaan mukaan tärkeää, sillä seksuaalikasvatuksen avulla voidaan vaikuttaa ajatustapojen muuttumiseen ja käsityksiin seksuaalisuudesta (Oinonen & Susineva, 2021, 118).

Kouluterveyskyselyjen vastausten perusteella sateenkaarinuorilla oli muita nuoria enemmän myös monipaikkakipuja sekä nukahtamisvaikeuksia (Lehtonen ym. 2024, 3–4). Oppaissa käsiteltiin aihetta terveyden näkökulmasta ja huomioitiin, kuinka nuori voi kokea fyysisiä oireita, kuten päänsärkyä ja vatsakipuja, jotka voivat olla seurausta esimerkiksi sukupuolisesta häirinnästä tai seksuaaliväkivallasta. Fyysisten oireiden lisäksi nuori voi kokea masennusta, pelkoa, nöyryytystä, ahdistusta, unettomuutta, epäluottamusta muita kohtaan, keskittymisvaikeuksia, sosiaalisia ongelmia, hermostuneisuutta, joukosta eristäytymistä ja nuori voi alkaa käyttää enemmän alkoholia tai muita päihteitä. (Aaltonen & THL, 2012, 90–91, Pihlajamaa, Åman & Pallasoja, 2021, 17.) Suranin (2021) tekemä tutkimus osoittaa, kuinka seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla todettiin olevan itsetuhoisuutta, itsemurha-ajatuksia ja kohonnut riski itsemurhan yritykseen. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla riski oli heteroseksuaaleihin verrattuna jopa kuusinkertainen. (Suran, 2021.) Oppaissa annettiin teemojen käsittelyyn tukea valmiiden harjoitusten avulla, joita opettaja voi luokassa toteuttaa liittyen sukupuolisen häirinnän kokemuksiin (Aaltonen & THL, 2012, 104–107). Sateenkaarinuorten terveyttä heikentävät kokemukset omasta kehosta, jota ei hyväksytä sekä mahdolliset häirinnän kokemukset. Hyvinvoinnin näkökulmasta Sinisaari-Eskelinen ym. (2016) toteavat, että, ihmisen voidaan ajatella voivan hyvin sekä fyysisellä että psyykkisellä tasolla, hänen tullessaan kohdatuksi ja hyväksytyksi juuri sellaisena kuin on. Tällöin ihminen kokee olevansa yhteisön jäsen sekä oma henkilökohtainen minä. (Sinisaari-Eskelinen ym. 2016, 290.) Voidaan ajatella, että seksuaalikasvatusoppaissa tarjotun seksuaalikasvatuksen avulla voidaan tukea sateenkaarinuorten hyvinvointia, joten aiheiden käsittely oppaissa on tärkeää.

Kouluterveyskyselyjen vastausten pohjalta ei voi todeta, ovatko nuoret kertoneet avoimesti omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään muille. Tulosten pohjalta ei voi myöskään tietää ilmaiseeko nuori kouluympäristössä omaa seksuaalista suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteettiään. Asian mahdollinen salassa pitäminen voi olla yksi tekijä, joka lisää nuoren pahoinvointia. Samalla hyvinvointiin voi heikentävästi vaikuttaa nuoren avoimuus asiasta, joka taas altistaa hänet kiusaamis- tai/ ja syrjintäkokemuksille. (Lehtonen ym. 2024, 12.) Tämän vuoksi sateenkaarinuorten hyvinvoinnin näkökulmasta tarkasteltuna seksuaalikasvatuksen avulla nuorille tulee opettaa kaikkien oikeudenmukaista ja reilua kohtelua. Koulussa nuoria tulee auttaa luomaan ilmapiiriä, jossa keskustellaan luottamuksellisesti, ja jossa erilaiset seksuaaliset suuntautumiset hyväksytään. (Oinonen & Susineva, 2021, 24, 26.) Nuorten identiteetin kehitykseen nuoruudessa ja minäkuvaan aikuisuudessa vaikuttaa nuoren saama tieto sateenkaarevuudesta sekä tieto, millä tavoin sateenkaarevuutta on koulussa käsitelty ja minkälaisia kasvuympäristön mukanaan tuomia asenteita nuori on kohdannut (Karvinen, 2021, 4). Hetero- ja sukupuolinormatiivisuus vaikuttaa sateenkaarevien nuorten hyvinvointiin, ja se voi estää heitä ilmaisemasta itseään haluamallaan tavalla. He voivat salata ja kieltää oman sateenkaarevuutensa muiden nuorten kesellä, jolloin nuoret voivat kokea tästä syystä sosiaalisia, psyykkisiä sekä fyysisiä haasteita pyrkiessään elämään tietyn oletetun normin mukaisesti. (Oinonen & Susineva, 2021, 31.)

Seksuaalikasvatusoppaassa huomioitiin, kuinka jokaisella nuorella on oikeus turvalliseen kouluun, jossa he saavat olla omia itsejään, rakastaa keitä haluavat, saavat olla kiinnostuneita keistä haluavat ja saavat kokea oman sukupuolensa juuri niin kuin itsestä hyvältä tuntuu. Opettajan tehtävänä on tuoda opetuksessa esille, kuinka sateenkaarevuus ei liity millään tavoin tunteiden tuntemiseen, rakkauden kaipuuseen tai himoon seksiä kohtaan. (Mäki, 2016, 18.) On kuitenkin huomionarvoista, että jokaisella on oikeus itse määritellä oma seksuaalinen suuntautumisensa sekä päättää kertoako vai ei omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan muille (Karvinen, 2021, 4). Seksuaalikasvatusoppaissa tarjottiin opettajille välineitä nuorten kohtaamiseen. Nuoren mahdolliseen ulostuloon tulee suhtautua myönteisesti ja kunnioittaa nuoren päätöstä siitä kenelle hän haluaa sateenkaarevuudestaan kertoa. Myönteinen reaktio nuoren sateenkaarevuutta ja sitä myötä nuoren identiteettiä kohtaan lisää nuoren omaa itsetuntoa sekä arvostusta itseään kohtaan (Karvinen, 2021, 8). Ammattilaisten tulee varmistaa sateenkaarevien nuorten identiteettikehityksen tukeminen ja sen näkeminen myönteisessä valossa, sillä sateenkaarinuoret kohtaavat sateenkaarevuutta kohtaan ahtaita norminäkemymiä, jotka heikentävät heidän hyvinvointiaan ja aiheuttavat

mielenterveysongelmia (THL & Seta, 2024). Seksuaalikasvatuksen standardien näkyminen oppaiden sisällöissä ja sen myötä niiden toteutumisen näkökulmasta osana seksuaalikasvatusta, on hyvä huomioida, kuinka terveyden, itsetunnon, normien ja hyvinvoinnin teemojen käsittely osana seksuaalikasvatusta vaikuttaa tukevasti nuoren kasvuun ja kehitykseen. Nuoren esimerkiksi salatessa oma sateenkaarevuutensa voi sen salaaminen sekä asian yksin pohtiminen haitata nuoren oppimista sekä keskittymistä. (Karvinen, 2021, 8.) Santalahden mukaan, nuorilla seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen rooleihin heitä on usein kasvatettu jo lapsesta asti, jolloin nuoren elämässä voi tulla ristiriitatilanteita, sillä vahvojen ja perinteisten sukupuoliroolien takia nuori voi kokea, ettei voi toteuttaa itseään niin kuin haluaisi. Nuoret myös odottavat toisiltaan tietynlaista käyttäytymistä, jotka nämäkin linkittyvät sukupuolirooleihin. Tehdessään ratkaisuja, jotka eivät ole omalle sukupuolelle tyypillisiä voi nuori altistua kiusaamiselle, väkivallalle, häirinnälle sekä ryhmän ulkopuolelle jättämiselle. (Santalahti, 2024.) Nämä havainnot kulkevat samassa linjassa oppaista sekä Kouluterveyskyselyistä tehtyjen havaintojen kanssa. Oppaita tutkiessa seksuaalikasvatuksen standardit linkittyvät moniin Kouluterveyskyselyjen aiheisiin, jolloin niiden esiintyminen seksuaalikasvatusoppaissa monipuolistaa niiden tarjoamaa tukea hyvinvoinnille. Monet sateenkaarinuorten pahoinvointiin vaikuttavat tekijät linkittyvät toisiinsa, jolloin myös teemojen monipuolinen esiintyminen oppaissa voi tukea paremmin seksuaalikasvatuksen vaikuttavuutta myös seksuaalikasvatuksen standardien pohjalta.

5.2 Elämään tyytyväisyys, osallisuus ja harrastukset

Vuosina 2019–2023 toteutettujen Kouluterveyskyselyjen mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten elämään tyytyväisyys oli heikompaa kuin muilla nuorilla (Lehtonen, 2024, 4–5). Oppaita tutkiessa muutamassa oppaassa oltiin huomioitu kaverisuhteiden merkitys nuorta suojaavana tekijänä ja niiden toimivan tärkeänä turvaverkkona nuorelle (Aaltonen & THL, 2012, 21). Ystävyysverkoston tärkeys korostuu esimerkiksi lesbo- sekä homonuurilla, sillä ihan jokaiselle meistä on tärkeää saada jakaa seksuaalisuuteen sekä ihastumiseen liittyviä tunteita muiden kanssa. Ystävyysuhteiden merkitys korostuu etenkin, jos nuorella ei ole sukulaisverkoston tukea asialle. (Mäki, 2016, 13.) Vertaistukiryhmät sekä paikallisen nuorisotyön sateenkaariryhmien pariin ohjaaminen voi tukea ja voimaannuttaa nuorta, antaen mahdollisuuden luoda merkityksellisiä ystävyysuhteita ja mahdollisuuksia samaistumisen kokemuksiin (THL & Seta, 2024). Ystävyysuhteiden merkitys on merkittävä, sillä yksinäisyyden tunnetta ilmeni

sateenkaarinuorten keskuudessa muita nuoria enemmän Kouluterveyskyselyjä tarkasteltaessa (Lehtonen ym. 2024, 4–5).

Kouluterveyskyselyjen tulosten pohjalta Lehtonen (2024) pohtii, kuinka sateenkaarinuorilla oli vähemmän niin omaehtoisia kuin ohjattuja liikuntaharrastuksia. Liikunnan harrastamisen vähäisyyteen voi vaikuttaa liikuntaharrastusten heteronormatiiviset käytänteet sekä asenteet. Pukuhuonetilojen sekä liikuntaharrastusryhmien jaot voidaan muodostaa virallisen sukupuolen mukaan, jolloin nämä tekijät voivat olla sateenkaarinuorten vähäisemmän liikuntaharrastuneisuuden taustalla. (Lehtonen ym. 2024, 4–5, 11.) Oppaissa aihetta pohdittiin kehonkuvan näkökulmasta, sillä nuoren esimerkiksi kokiessa kehodysforiaa, voi nuori haluta jättäytyä pois liikuntatunneilta, jolloin nuorelle tulee tarjota ja miettiä muita hänelle sopivia liikkumisen tapoja (Karvinen, 2021, 12). Moninaisuuden huomioimiseksi oppilaille tulee järjestää tiloja koulussa, jossa he kokevat olonsa turvalliseksi, kuten sukupuolittamattomat wc:t, mahdollisuus yksityiseen pukuhuoneeseen sekä peseytymistiloihin, jotka oppilaalle tulee järjestää oppilaan pyynnöstä. Kouluympäristön rakentaminen moninaisuutta tukevaksi esimerkiksi koulun tiloissa olevilla julisteilla, esitteillä sekä sateenkaarilipuilla ja symboleilla voivat tukea nuoren sateenkaarevuutta koulussa ja samalla ne ilmaisevat, kuinka moninaisuus saa näkyä koulussa. (THL & Seta, 2024.) Seksuaalikasvatuksen standardien näkyminen oppaiden sisällöissä ilmenee monipuolisesti niiden yhdistäessä moninaisuuden, itsetunnon, kehon, hyvinvoinnin ja terveyden näkökulmaa osana seksuaalikasvatuksen toteutusta koulussa.

5.3 Koulunkäynti

Seksuaalikasvatuksen vaikuttavuutta pohtiessa henkilökunnan kouluttaminen ja heidän tietojensa ajantasaisuus sateenkaarevissa asioissa on avainasemassa toiminnan ja koulun tekemisessä sateenkaari-inkluusiiviseksi (THL & Seta, 2024). Oppimisympäristöllä on merkitystä, ja opettajan tehtävänä on varmistaa, että kouluun tuleminen on kaikille nuorille mielekäästä, sillä silloin oppilaat voivat keskittyä koulussa heidän olennaiseen tehtäväänsä eli oppimiseen (Karvinen, 2021, 3). Kouluterveyskyselyjen vastauksista vuosina 2019–2023 ilmeni, kuinka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kertoivat kokevansa muita nuoria useammin koulu-uupumista sekä oppimisvaikeuksia. Nuorten vastauksista voidaan myös todeta heidän pitävän koulun käynnistä muita nuoria vähemmän ja heillä oli muita nuoria enemmän koulupoissaoloja sekä luvallisia että luvattomia. (Lehtonen ym. 2024, 5–6.) Opettamiseen sekä toimintaan kouluissa ei saisi kuulua ajatus siitä, että moninaisuutta ei

meidän koulussamme esiintyisi. Jokaisessa oppilaitoksessa on sateenkaarevia nuoria, joten koulussa toteutettavan toiminnan tulee pohjautua olettamukseen, että moninaisuutta esiintyy. Oppilaat eivät välttämättä ole avoimia omasta moninaisuudestaan, joten sateenkaarinuoria huomioiva toiminta kuuluu kaikille, ei vain silloin, jos tiedämme, että koulussa on sateenkaarevia nuoria. (Karvinen, 2021, 5, 7.)

Oppilaan koulunkäynnin vaikeutumisen taustalla voi olla useita tekijöitä. Opettajalla tulee koulussa olla monenlaisia valmiuksia tunnistaa sekä kohdata mahdollisia häirinnän kokemuksia. Nuoren mahdollisesti kohdatessa seksuaalista häirintää tulisi nuoren kertoa siitä opettajalle. Jos nuori ei uskalla kertoa sukupuolisesta häirinnästä opettajalle voi opettaja rangaista nuorta, joka onkin joutunut häirinnän kohteeksi sen sijaan, että vastuuseen teosta joutuisi oppilas, joka häirintää on toteuttanut. Opettaja ei voi puuttua häirintään, jollei hän tunnista miten se nuorissa ilmenee. Häirintä vaikuttaa negatiivisesti oppilaan mahdollisuuksiin koulunkäyntiä kohtaan, nuoren kyky keskittyä opiskeluun ja työskentelymotivaatio vaikeutuu, hänen kohdatessaan häirintää tai seksuaaliväkivaltaa. Oppilaan koulupoissaolot voivat myös lisääntyä ja oppilaalle voi tulla keskittymisvaikeuksia sekä opinnot voivat keskeytyä ja koulunkäynti voi näinkin vielä vaikeutua. (Aaltonen & THL, 2012, 90–91 & Pihlajamaa ym. 2021, 17.) Opetussuunnitelmissa on laadittu arvopohja, jonka perusteena on kaikkien yhdenvertainen mahdollisuus oppimiseen (Karvinen, 2021, 13). Seksuaalikasvatusoppaiden pohjalta voidaan todeta, että aiheen käsittely sekä opettajan tietoisuus sateenkaarinuorten mahdollisesta häirinnän kokemuksista koulussa edistäisivät nuorten hyvinvointia. Seksuaalikasvatuksen standardien mukaan pohdittuna moninaisuuden tiedostaminen, tunnistaminen ja sen näkyväksi tekeminen sateenkaarinuorten hyvinvoinnin ja terveyden kannalta on tärkeää.

5.4 Kiusaaminen, syrjintä, häirintä ja väkivalta

5.4.1 Sateenkaarinuorten kokema syrjintä, häirintä ja väkivalta

Sateenkaarinuoret ilmoittivat Kouluterveyskyselyjen vastauksissaan vuonna 2023 joutuneensa kuluvan lukuvuoden aikana seksuaaliväkivallan kohteeksi, joka on ilmennyt koulussa häiritsevästi seksuaalista ehdotteluna tai ahdisteluna (Lehtonen ym. 2024, 7–9). Seksuaalikasvatusoppaat tunnistivat sateenkaarinuorten kohonneen riskin joutua seksuaaliväkivallan kohteeksi. Sukupuolista ja seksuaalista häirintää sekä väkivaltaa voidaan joutua kokemaan nuoruudessa ja koulukiusaaminen sekä häirintä aiheuttavat nuorille

kokemuksia arvottomuuden tunteesta. (Aaltonen & THL, 2012,13.) Seksuaaliväkivallan ehkäisemiseksi pyritään luomaan nuorten keskuudessa asenneilmapiiriä, jossa avoimuus seksuaalisen kanssakäymisen ja suostumuksen ympärillä on avointa ja sallittua (Pihlajamaa ym. 2021, 13). Aaltosen & THL:n tuottamassa oppaassa käsitellään sukupuolista häirintää ja sitä, kuinka yhtenä sen osana voi myös olla seksuaalista väkivaltaa. Koulukiusaamista käsittelevissä tutkimuksissa seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvä kiusaaminen on jätetty usein tutkinnan ulkopuolelle. Sukupuoleen liittyvä häirintä on myös hyväksytty asettamalla se osaksi nuorten välistä seurustelukulttuuria, jossa ”seksuaalinen kiusaaminen” onkin osoitus mielenkiinnosta toista kohtaan. (Aaltonen & THL, 2012, 84–85, 87.) Seksuaalista häirintää ja seksuaalista väkivaltaa kohdannut nuori kokee vakavia seurauksia tapahtuneesta. Nuori voi alkaa kärsiä masennuksesta, keskittymiskyvyn heikkenemisestä, tulevaisuuden mahdollisuuksien näköalattomuudesta, aggressiivinen käytös voi nostaa päätään, seksuaalinen riskikäyttäytyminen on mahdollista ja nuori voi käyttää päihteitä. (Aaltonen & THL, 2012, 134, 145.)

Myös muun tutkimuksen tuloksissa sateenkaarevien ihmisten pahoinvointi on huomattu ja Euroopan unionin perusoikeusviraston eli FRA:n teettämässä kyselyssä, jossa kartoitettiin vuonna 2019 sateenkaari-ihmisiä koskevia asioita, vastasivat 15–17-vuotiaat nuoret kohtaavansa enemmän häirintää, kun vanhemmat vastaajat. FRA perustelee kyselyn tarpeellisuutta, sillä, että seksuaalisuus ja sukupuoli ovat osa meitä ja kenenkään ei kuuluisi tuntea tarvetta piilotella omaa identiteettiään välttyäkseen syrjinnältä, vihalta tai väkivallalta. Kuitenkin kyselyn pohjalta moni Euroopan unioniin kuuluva vastaaja kokee tarvetta tehdä näin. Kysely antaa poliittisille päättäjille dataa kohdentaakseen päätösten tekoa ihmisoikeuksiin pohjaten, myös koskemaan sateenkaarevia ihmisiä EU:n alueella. (FRA, 2020, 5, 9.) Oman tutkimuksen valossa ja pohtiessa sateenkaarevien nuorten hyvinvointia, voidaan todeta seksuaalikasvatus tarpeelliseksi nuorten keskuudessa.

Seksuaalikasvatusoppaissa huomioidaan monipuolisesti seksuaalikasvatuksen tarvetta, joka on huomioitu aiheen tiimoilta myös seksuaalikasvatuksen standardeissa. Moninaisuuden, hyvinvoinnin ja terveyden sekä oikeuksien näkökulmasta seksuaalikasvatuksen avulla sateenkaarinnuorten hyvinvointiin voidaan vaikuttaa. Häirinnän ja väkivallan kokemukset jättävät pitkäkestoisia jälkiä nuoriin, jolloin seksuaalikasvatuksen ennaltaehkäisevä ja hyvinvointia tukeva tavoite ja aiheiden esiintyminen oppaissa on tarkoituksellista. Aaltosen mukaan (2012) opettajalla on velvollisuus ottaa vakavasti oppilaan kokema häirintä sekä puuttua siihen. Kasvatuksen avulla nuorille voi opettaa, millä tavoin he voivat itse puuttua

häirintään, mitkä ovat keinoja, joita he voivat käyttää, miten he voivat sitä vastustaa sekä miten olla ryhmäpaineesta huolimatta itse lähtemättä siihen mukaan. Keskustelun keinoin nuoret oppivat tunnistamaan häirinnän tunnusmerkistöä. Ilman tietoa häirinnästä on sen ennaltaehkäiseminen vaikeaa. Oppaassa yhtenä keinona tarjotaan sukupuolisen häirinnän vastaisen sopimuksen laatimista luokalle. Tämän lisäksi opas sisältää valmiita harjoituksia seksuaalisen ja sukupuolisen häirinnän tukemisen opettamiseksi. (Aaltonen & THL, 2012, 99–101.) Seksuaalikasvatuksen vaikuttavuutta voidaan tukea harjoittelemalla nuorten kanssa vuorovaikutustaitoja, tukemalla heidän ymmärtämistään tiedon merkityksen kanssa sekä antamalla jatkuvaa seksuaalikasvatusta, jossa nuoret itse pohtivat asioita (Mäki, 2016, 8). Tavoitteena on, että nuorelle muodostuu myönteinen ja hyväksyvä suhde omaa seksuaalisuutta kohtaan, jolloin nuori osaa arvostaa seksuaalisuuttaan voimavarana sekä asiana, joka tuottaa nautintoa (Heikkilä, 2023, 14).

Seksuaalikasvatuksen kokonaisvaltaisten standardien näkökulmasta häirinnän kokemuksissa nuoria voi auttaa aiheiden käsittely oikeuksien, moninaisuuden ja normien näkökulmasta, jolloin näiden aiheiden esiintyminen seksuaalikasvatusoppaissa monipuolisesti on tärkeää seksuaalikasvatuksen onnistumisen näkökulmasta. Oinosen & Susinevan (2021) oppaassa todetaan, kuinka sateenkaarevien nuorten hyvinvointia voidaan lisätä seksuaalikasvatuksen avulla opettamalla nuorille yhdenvertaisuutta sekä tasa-arvoa. Sateenkaarevia nuoria kohtaan kohdistuu erilaista syrjintää heidän elinympäristössään, kuten koulussa. Yhteinen keskustelu sekä pelisääntöjen luominen nuorten kanssa voi auttaa. Seksuaalioikeuksista opettaminen nuorille auttaa heitä heidän tulevaisuuden ihmissuhteissaan suojaamalla heitä mahdollisilta väkivalta- ja hyväksikäyttökokemuksilta. (Oinonen & Susineva, 2021, 12, 18.)

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta kertominen ja siitä kasvattaminen lisää nuoren kokemusta, siitä, että saa olla kuka haluaa. Näistä kertominen osana seksuaalikasvatusta antaa nuorille tilaa ja sallii heteronormatiivisen ajattelutavan rikkomista. Turvataitojen opettamisen avulla nuoret voivat saavuttaa sekä seksuaalista hyvinvointia että yleistä hyvinvointia. Turvataitojen avulla voidaan myös tukea väkivallalta ja häirinnältä vapaata ilmapiiriä nuorten keskuudessa. (Aaltonen & THL, 2012, 14, 74.) Kasvattajan on tärkeää luoda nuorille toivoa tulevaisuuteen liittyen ja loukatuksi tuleminen ei automaattisesti tarkoita, että koko tulevaisuus olisi menetetty (Pihlajamaa ym. 2021, 23). Kaltiala & Ellonen (2022) puoltavat seksuaalikasvatuksen tarvetta tutkimuksessaan, sillä sukupuoleltaan moninaiset nuoret kohtaavat ennakkoluuloja sekä syrjintää suhteettoman yleisesti ja usein seksuaalinen häirintä on yksi näistä syrjinnän muodoista sen luodessa ympärilleen

vihamielisen elinympäristön, joka voi vahingoittaa uhrin hyvinvointia sekä osallisuuden mahdollisuuksia esimerkiksi kouluympäristössä (Kaltiala & Ellonen, 2022, 2). Oppaissa kannustetaan opettajia toteuttamaan tunnekasvatusta nuorten kanssa, sillä tunnekasvatuksen etuna on esimerkiksi nuorten mahdollisuus oppia käsittelemään aggression tunnetta rakentavasti toisia loukkaamatta. Tunnekasvatuksella voidaan antaa nuorelle keinoja toimia väkivallattomasti elämässään, sillä esimerkiksi nuori, joka ei uskalla ilmaista itseään voi saada tunnekasvatuksen avulla keinoja itseilmaisuuksiin. Aggressio voi purkautua toimintana, joka loukkaa toista, samoin on sanallisen purkausten kanssa. (Aaltonen & THL, 2012, 58.) Nuoren omaa ja ihmissuhteiden hyvinvointia tukee taito osata nimetä, käsitellä sekä tunnistaa omia sekä ymmärtää toisen kokemia tunteita. Nuoren oppiessa kommunikoimaan omista tunteistaan pystyy hän sanoittamaan niitä, esimerkiksi konfliktitilanteissa tai tilanteissa, joissa hänen tulee osata asettaa omia rajojaan. (Heikkilä, 2023, 17.) Seksuaalikasvatusoppaissa käsitellään aiheita, joiden sisäistäminen antaa nuorille välineitä toimia kouluympäristössä, jolloin voidaan ajatella, että seksuaalikasvatuksessa aiheita käsiteltäessä voidaan pyrkiä vaikuttamaan sateenkaarinuorten hyvinvointiin.

Seksuaalikasvatusoppaissa käsiteltiin tarvetta suostumuksellisuuden ja itsemääräämisoikeuden käsittelyyn nuorten kanssa heidän ikätasolleen sopivilla tavoilla, huomioiden monenlaiset ihmissuhteisiin, seksuaalisuuteen, seksiin, kehoihin ja sukupuoleen liittyvät kysymykset. Näitä aiheita käsiteltäessä monet seksuaalikasvatuksen standardeihin kuuluvien osa-alueiden käsittely osana seksuaalikasvatusta toteutuu. Omien rajojen tunnistamisen vahvistamisen sekä ilmaisemisen avulla voidaan tukea nuorten suostumus-kulttuurin vahvistumista sekä purkaa valtasuhteita, jotka voivat johtaa seksuaaliväkivaltatilanteisiin, ja samalla nuoret oppivat kunnioittamaan toisten rajoja. Nuorten itsemääräämisoikeutta ja sen toteutumista nyt ja tulevaisuudessa voi tukea harjoituksilla, joissa tutustutaan tapoihin, joilla nuoret voivat yhteiskunnalla tasolla vaikuttaa asioihin, joita he pitävät tärkeinä. (Pihlajamaa ym. 2021, 51–52, 92.) Itsemääräämisoikeuteen kuuluu jokaisen oikeus määrittellä itse heidän omat rajansa ja kaikilla on oikeus saada tukea sekä seksuaalikasvatusta myös tilanteissa, joissa rajoja on jo rikottu (Oinonen & Susineva, 2021, 46). Ihmisoikeusopetuksen tavoitteena on opettaa nuorille, kuinka jokainen on oikeutettu samanarvoiseen kohteluun riippumatta esimerkiksi sukupuolestaan. Ihmisoikeuksien keskeisiä periaatteita ovat tasa-arvo, väkivallaton elämä sekä syrjimättömyys. Ihmisoikeusopetuksen avulla nuoret tulevat enemmän tietoisiksi omista oikeuksistaan sekä ymmärtävät heidän saavan itse päättää omasta elämästään, auttaen heitä

tiedostamaan, että heillä on oikeus koskemattomuuteen. Seksuaalioikeuksien opetusta oppilaille tukee oppaan valmiit harjoitukset, joiden avulla niitä voi toteuttaa kasvatuksen tukena. (Aaltonen & THL, 2012, 41, 77–81.) Harjoitusten avulla voidaan vahvistaa suostumuskulttuuriin toteutumista nuorten elämässä sekä moninaisuuden hyväksymistä, seksuaaliväkivaltatilanteissa toimimista esimerkiksi case-tehtävien avulla (Pihlajamaa ym. 2021, 3, 64–67).

5.4.2 Aikuinen sateenkaarinuoren kiusaajana koulussa?

Kouluterveyskyselyjen vastausten pohjalta, jotka toteutettiin vuosina 2019–2023 noin 20 prosenttia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneista nuorista vastasivat aikuisen toimineen nuoren kiusaajana kulumassa lukuvuoden aikana, kokemukset sekä henkisestä että fyysisestä väkivallasta ovat tulleet vanhemman tai muun nuoresta huolta pitävän aikuisen taholta (Lehtonen ym. 2024, 7–9). Koulussa sateenkaarinuoret voivat kokea kiusaamista esimerkiksi opettajan sivuuttaessa kertomukset koulussa tapahtuvaa häirintää kohtaan tai opettajan jättäessä käsittelemättä jonkin seksuaalikasvatukseen kuuluvan osa-alueen opettajan itse kokiessa sen haastavaksi, ovat ne tietyllä tavalla kannanottoja opettajalta millaista sukupuolta ja seksuaalisuutta nuorilta odotetaan tai sallitaan (Aaltonen & THL, 2012, 69). Nuori voi kokea aikuisen puolelta kiusaamista, jos aikuinen vahvistaa normeja, jotka eivät aja sateenkaarinuorten näkemyksiä oppimisympäristössä (Karvinen, 2021, 25), jolloin aikuinen voi toimia osaltaan syrjinnän sallivana sekä sitä itse toteuttavana tekijänä (Aaltonen & THL, 2012, 12). Aiheiden käsittely seksuaalikasvatusoppaissa ja niiden näkyväksi tekeminen seksuaalikasvattajalle on tärkeää, jotta he voivat siihen puuttua ja muuttaa omaa toimintaansa. Seksuaalikasvatuksen standardien toteutumista pohtiessa seksuaalikasvatusoppaissa tulisikin esiintyä moninaisuutta, normeja, tapoja, itsetuntoa ja oikeuksia käsitteleviä aiheita, niiden tukiessa opettajan seksuaalikasvatustyön toteutumista. Kiusaamisesta kertominen koulussa henkilökunnalle voi altistaa sateenkaarinuorta vielä pahemmalle kiusaamiselle, sillä se voi tarkoittaa sitä, että omasta sateenkaarevasta identiteetistä tulee kertoa muille. (Karvinen, 2021, 30.) Syrjintä sekä kokemukset, jotka haavoittavat nuoria, vaikuttavat kielteisesti heidän itsetuntonsa kehitykseen ja voivat johtaa myös kokemuksiin yksinäisyydestä (Aaltonen & THL, 2012, 13).

Sateenkaarevat nuoret voivat joutua opettajan tai muiden nuorten mikroaggressioiden kohteeksi, ilman että niiden toteuttaja itse ymmärtää toimivansa väärin. Mikroaggressio voi ilmetä esimerkiksi positiivisena ajateltuna kommenttina ”*kyllähän sinusta voi tulla mitä vain,*

vaikka olet trans”. Tämä hyväntahtoinen lausahdus voi sateenkaarevan nuoren korvaan kuitenkin tarkoittaa ja kuulostaa loukkaukselta häntä kohtaan. Mikroaggressioilla on suuri vaikutus hyvinvointiin sitä alentavasti, ja nuoren suorituskyky voi laskea, mikä on esimerkiksi oppimista alentava tekijä koulussa. (Karvinen, 2021, 28.)

5.4.3 Oppikirjojen heteronormatiivisuuden vaikutus sateenkaarinuorten hyvinvointiin

Yhteiskunnan heteronormatiivisuudella ajatellaan olevan yhteyksiä nuorten kokeman alemman hyvinvoinnin tason kanssa. Kouluissa toteutettavan seksuaalikasvatuksen ajatellaan edelleen olevan heteronormatiivista sekä moninaisuuden näkökulmasta kapea-alaista. Oppikirjat, joita käytetään oppitunneilla oppilaiden oppimisen pohjana ovat myös heteronormatiivisia sekä ne voivat esittää sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden ongelmallisia esitystapoja ja tietoja käyttäen. (Lehtonen ym. 2024, 11.) Oppikirjat ja opetus voivat kokonaan ohittaa ja jättää sateenkaarinuoret huomiotta, tällöin moninaisuudesta kertominen esimerkiksi seksuaalikasvatuksen avulla voi tukea nuorten hyvinvointia ja heteroseksuaalisuus tulee nostaa yhdeksi vaihtoehdoksi muiden ohella (Aaltonen & THL, 2012, 74). Nuorten kanssa voi harjoitella tunnistamaan sukupuolistereotyyppioita sekä sukupuoleen perustuvaa väkivaltaa erilaisten harjoitusten avulla, joissa nuoret etsivät näitä esimerkiksi oppikirjoista sekä niistä keskustellaan yhdessä (Pihlajamaa ym. 2021, 31). Heteronormatiivisuutta voidaan purkaa turvataito-opetuksen avulla sen huomioidessa sukupuolisensitiivisen näkökulman, huomioiden, että tärkeää on edistää sukupuolten tasa-arvon toteutumista. Opettaja voi turvataitokasvatuksen ja valmiiden harjoitusten avulla tukea jokaisen oppilaan yksilöllistä kasvua ja itsetunnon kehittymistä. (Aaltonen & THL, 2012, 25, 31–39.)

Hetero- ja sukupuolinormatiivisuuden purkaminen nuorten maailmassa on tärkeää, sillä nuoret voivat homotella ja huoritella toisiaan, jolloin he kontrolloivat ja normittavat sukupuolta sekä seksuaalisuutta, johon tulee aikuisen aina puuttua ja pyrkiä kitkemään sitä (Oinonen & Susineva, 2021, 30). Heteronormatiivisuutta tulee kouluympäristössä kitkeä, sillä nuori voi kokea haasteelliseksi samaa sukupuolta lähestyvän toisen nuoren, jos ympäröivä ympäristö on heteronormatiivinen. Nuori voi kokea, ettei halua lähestyä samaa sukupuolta olevaa nuorta koulussa, sillä hän voi pelätä tulevaisuutta tai hänellä voi olla pelko negatiivisesta suhtautumisesta omaa seksuaalista suuntautumista kohtaan, jos sen tuo esille. (Mäki, 2016, 18.) Heteronormatiivisuuden ja moninaisuuden tunnistaminen seksuaalikasvatuksen avulla tukee seksuaalikasvatuksen tavoitetta ja kokonaisvaltaisten

seksuaalikasvatuksen standardien toteutumista. Heteronormatiivisuuden teemojen esiintyminen seksuaalikasvatusta tukevissa oppaissa auttaa opettajia sen purkamisessa kouluissa, mikä on olennaista nuorten hyvinvoinnin tukemisessa ja seksuaalikasvatuksen kokonaisvaltaisten tavoitteiden saavuttamisessa. Tavoitteena on inklusiivinen oppimisympäristö, joka kunnioittaa jokaisen yksilön moninaisuutta ja tunnistaa sen.

5.4.4 Oppilaitoksien tasa-arvo

Syrjinnän ja häirinnän ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen, sukupuolten tasa-arvon, sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden huomioimisen ja yhdenvertaisuuden toteutumisen vastuu tulee olla koulutuksen järjestäjällä, sillä tämä edistää yhteisön yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen työtä (Pihlajamaa ym. 2021, 18). Tasa-arvo suunnitelma sekä yhdenvertaisuussuunnitelma, joka tulee löytyä kaikista oppilaitoksista, ei voi jäädä vain suunnitelmaksi, jonka tarkoituksena on edistää näiden asioiden toteutumista. Oppilaitoksissa luotuun opiskeluhuollon suunnitelmaan tulee kirjata esimerkiksi, että oppilaita tulee suojata kiusaamiselta, häirinnältä sekä väkivallalta. (Karvinen, 2021, 10, 19.) Ihmisoikeuskasvatuksen avulla nuorille tarjotaan tietoutta ihmisoikeuksiin liittyvistä arvoista, mekanismeista sekä normeista. Oppilaitoksen tulee huomioida omissa käytännöissään ihmisoikeuksien toteutumisen, kuten yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden perusteen sekä mahdollistaa oppilaiden osallisuutta. Oppilaitoksien yhdenvertaisuuden sekä tasa-arvon suunnitelmissa tulisi ottaa huomioon sateenkaarinuorten erityiset tarpeet sekä pyrkiä osallistamaan nuoria osaksi suunnittelutyötä. (Pihlajamaa ym. 2021, 18, Lehtonen ym. 2024, 12.) Seksuaalikasvatus on vaikuttavimmillaan silloin, kun nuoret saavat olla osallisina sen toteuttamiseen, sisältöihin ja suunnittelemiseen (Heikkilä, 2023, 3). Nuorten omaa aktiivista toimijuutta tulee tukea sekä antaa heille mahdollisuuksia ilmaista itseään ja omia mielipiteitään heitä koskevassa päätöksenteossa (THL & Seta, 2024).

Lehtosen ym. (2023) tutkimuksen mukaan ala- sekä yläkouluista puuttuu sateenkaarevien oppilaiden suojeleminen ja tämän lisäksi monista yläkouluista sekä ylemmän asteen oppilaitoksista puuttuu lain määräämät toimenpiteet. Tasa-arvon ja syrjinnän ehkäisyn suunnitelmat ovat pakollisia oppilaitoksissa, mutta puutteita näiden suunnittelussa ja täytäntöönpanossa esiintyy. Koulun koko henkilökunta sekä oppilaat eivät osallistu näiden dokumenttien laatimiseen, eikä seksuaalisuuteen tai sukupuoleen liittyvät teemat esiinny suunnitelmissa tai niiden esiintymiseen ei puututa. (Lehtonen, 2023, 276.) Nuoret viettävät suuren osan ajastaan kouluissa, jolloin on tärkeää huomioida, että jokaisen nuoren tulee saada

olla turvallisesti oma itsensä koulumaailmassa (Karvinen & Venesmäki, 2019, 22). Kouluissa toteutettava seksuaalikasvatus ei tällä hetkellä täysin kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardeja, koska se on monilta osin heteronormatiivista, kapea-alaista ja jättää sateenkaarevien oppilaiden tarpeet ja kokemukset huomioimatta. Tämä puute voi vaarantaa sateenkaarinuorten hyvinvoinnin, yhdenvertaisuuden ja oikeuden olla turvallisesti oma itsensä. Tämän perusteella on perusteltua todeta, että seksuaalikasvatusoppaissa on tärkeää käsitellä kyseisiä teemoja, jotta seksuaalikasvatus saataisiin vastaamaan paremmin standardeja.

Goldfarb ja Lieberman (2020) ovat tehneet kansainvälistä pitkittäistutkimusta seksuaalikasvatuksen kentällä. He ovat tutkineet kolmen vuosikymmenen aikana seksuaalikasvatuksen hyötyjä lapsilla ja nuorilla. Tutkimuksessa selvisi, että seksuaalikasvatus on muuttunut kolmen vuosikymmenen aikana enemmän monimuotoisuutta arvostavaksi. Tällä vuosikymmenellä huomioidaan enemmän terveiden ihmissuhteiden tukemista sekä seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamista ja ehkäisemistä. Myös oppilaiden medialukutaito on parantunut ja sitä opetetaan myös seksuaalikasvatuksen keinoin. Tämän lisäksi selvisi, että sateenkaarinuorten osallistavaa opetusta on lisätty ja joissain maissa vähemmistöjen huomioiminen seksuaalikasvatuksessa on jopa lisätty opetussuunnitelmaan. (Goldfarb & Lieberman, 2020, 13.) Suomessa opetussuunnitelma velvoittaa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen koulussa. Osallistumisen mahdollisuudet, perusoikeudet ja kaikkien yksilöllisten tarpeiden huomioinnon sisältyvät yhdenvertaisen kohtelun määritelmään. (OPS, 2014, 28.) Nuorten kanssa toimivien aikuisten työyhteisöissä olisi hyvä olla toimintamalli, jonka mukaan toimitaan tilanteen varalta, jossa nuori kohtaa seksuaalista väkivaltaa tai häirintää. Nuorta tulee uskoa hänen kertoessaan häneen kohdistuneesta seksuaalisesta kaltoinkohtelusta. (Oinonen & Susineva, 2021, 47.) Oppimisympäristöstä tulee luoda nuorelle turvallinen ja kaikkien tiedossa tulee olla toimintakulttuuri, joka vahvistaa seksuaalioikeuksien kunnioittamista sekä suostumuskulttuurin vahvistamista (Pihlajamaa ym. 2021, 18).

5.4.5 Sateenkaari-inklusiivisen opetuksen vaikutukset

Tärkeää on muistaa, että seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden pohtiminen on osa nuoren arkea ja elämää ja kuuluu osaksi kasvua ja kehitystä. Nuoren elämään kuuluvien aikuisten tulee osata kohdata nuoret hyödyntäen heillä olevaa tietoa ja taitoa keskustellen näistä asioista nuorten kanssa. (Lehtonen ym. 2024, 11.) Opettajan inklusiivinen kaikki nuoret

huomioiva työtapa, jossa moninaisuus huomioidaan, kunnioittaa kaikkien olemassaoloa (Oinonen & Susineva, 2021, 18). Nuorille tulisi opettaa kuinka moninaisuus on tiedostettava ajattelun lähtökohdaksi, jolloin nuori voi alkaa kunnioittaa sekä toisten että omaa mahdollista moninaisuuttaan sekä moninaisuutta yhteiskunnan tasolla. Sateenkaarevia ihmisiä ei tulisi kohdella poikkeavuutena vaan sen sijaan onnellisen elämän tasavertaisena perustana. (Mäki, 2016, 13.) Kaikki tulee ottaa huomioon ja tähän tulee puuttua rakenteiden tasolla, sillä pelkkä lisätieto ei muuta rakenteita, ellei niitä aktiivisesti muuteta (Heikkilä, 2023, 3). Kaikki ihmiset tulee kohdata avoimin mielin ja kaikkien tulee haastaa normien rikkomista sekä ottaa moninaisuus huomioon omassa toiminnassamme (THL & Seta, 2024). Nuorten hyvinvointia edistää keskustelut, joiden avulla seksuaalisuuteen liittyviä pelkoja, uskomuksia sekä myyttejä voidaan vähentää. Nuorille on hyvä selventää, kuinka seksuaalinen mielihyvä kuuluu osaksi seksuaaliterveyttä. (Mäki, 2016, 6, 22.) Nuorten kanssa työskentelevillä aikuisilla tulee olla tietoisuutta tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä tavoitteista ja heidän tulee työssään kohdentaa heidän puheensa ja toimintansa vastaamaan näiden tavoitteiden toteutumista (Oinonen & Susineva, 2021 12).

5.5 Avun ja tuen saaminen

5.5.1 Opettaja hyvinvoinnin tukijana

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat Kouluterveyskyselyjen vuosien 2019–2023 vastauksissa vastanneet heillä olevan heikompi keskusteluyhteys vanhempiinsa ja koulun aikuisiin kuin muilla nuorilla. Nuoret ovat muita nuoria enemmän raportoineet, kuinka heidän on vaikeampaa puhua koulussa mieltä painavista asioista. (Lehtonen ym. 2024, 9–10.) Nuorille koti-ilmapiiiri voi olla turvaton, jolloin koulussa oleva opettaja voi tukea nuoren hyvinvointia olemalla hyväksyvä ja nuorta tukeva. Opettaja voi osoittaa esimerkiksi luokkaan asetetun sateenkaarilipun avulla, että hänen kanssaan, ja tässä luokassa on turvallista puhua sateenkaarevista teemoista. (Heikkilä, 2023, 7.) Kouluterveyskyselyissä sateenkaarinuoret kertovat myös muita nuoria vähemmän saavansa opettajalta oikeudenmukaista ja välittävää kohtelua (Lehtonen, 2024, 9–10). Nuorelle on tärkeää olla aikuinen, joka antaa nuoren itse määrittellä itsensä, omat sanavalinnat ovat merkityksellisiä, ja niissä tulee huomioida moninaisuus (THL & Seta, 2024).

Sateenkaarinuoret kokivat Kouluterveyskyselyjen vastauksissa saavansa apua heikommin, silloin kun sitä oikeasti tarvitsee verrattuna muihin nuoriin (Lehtonen ym. 2024, 9–10).

Hyvinvoinnin näkökulmasta on merkityksellistä saada kokemuksia luotettavan aikuisen läsnäolosta koulussa, sillä koulupäivä on iso osa nuoren elämää ja arkea (Lehtonen ym. 2024, 11). Nuoren kertoessa hänelle tapahtunutta vaikeaa asiaa on tärkeää osata ottaa se vastaan ja kysyä kysymyksiä, jotka liittyvät aiheeseen oleellisesti (Aaltonen & THL, 2012, 145, Pihlajamaa ym. 2021, 20). Nuoren kertoessa aikuiselle omasta sateenkaarevuudestaan tulee aikuisen osata suhtautua siihen avoimesti, vaikka aihe tuntuisi itselle vieraalta. Aikuiselle kertominen vaatii luottamusta ja vahvistusta sille, että saa olla juuri sellainen kuin itse haluaa. (THL & Seta, 2024.) Aikuisen tulee kunnioittaa nuoren kertomusta ja järjestää aikaa keskustelulle (Pihlajamaa ym. 2021, 20). Parhaana seksuaalikasvattajana toimii lapselle turvallinen aikuinen, kuten opettaja. Opettajalla on usein hyvä oppilas- sekä ryhmädynamiikan tuntemus, jolloin opettaja osaa usein valita omalle ryhmälleen sopivia aiheita sekä harjoituksia. (Aaltonen & THL, 2012, 15.) Tutkimuksessaan Wolowic, Heston, Saewyc, Porta & Eisenberg (2016) löysivät samansuuntaisia tutkimustuloksia. Nuoret yleisesti ottaen tarvitsevat kannattelevia ja turvallisia aikuisia sekä ympäristön, jossa he voivat kehittyä voiden samalla hyvin. Sateenkaarinuoret löytävät tapoja positiivisesti elää nuoruutta, vaikkakin he kohtaavat nuoruudessaan stigmaa, hyljintää tai torjuntaa sekä kouluissa, kotona sekä yhteisöissä. (Wolowic ym. 2016, 568.)

Sateenkaarinuorilla on monia erilaisia fyysisen ja psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavia seurauksia tai riskikäyttäytymistä, joka voi johtua vanhemman kannustuksesta tai sen puutteesta liittyen nuoren seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin, joka on seurausta nuoren identiteetin ulostulosta. Vanhempien kannustava asenne sateenkaarevuutta kohtaan voi lisätä terveyttä edistävää käytöstä sekä vähentää riskien ottamista, kuten aineiden käyttöä/väärinkäyttöä, suojaamatonta seksiä sekä itsensä vahingoittamista. (Bosse ym. 2024, 166–167.) Sateenkaarinuorten Kouluterveyskyselyjen vastausten perusteella voidaan todeta, ettei kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardit toteudu täysin, sillä sateenkaarinuoret kokevat edelleen syrjintää, epäoikeudenmukaista kohtelua ja saavat heikommin tukea koulussa, silloin kun sitä tarvitsevat. Seksuaalikasvatus ja kouluympäristö eivät kaikilta osin tarjoa nuorille turvallista ja inklusiivista tilaa, jossa moninaisuus huomioidaan ja sitä tuetaan. Standardien mukaisesti seksuaalikasvatuksen tulisi edistää jokaisen nuoren hyvinvointia, antaa tietoa moninaisuudesta ja tarjota ympäristö, jossa jokainen voi tuntee olevansa hyväksytty ja arvostettu. Seksuaalikasvatusoppaissa käsitellään näitä teemoja, jolloin voidaan ajatella, että niiden hyödyntäminen osana seksuaalikasvatusta voisi parantaa opettajan

valmiuksia koulussa huomioida, tukea ja tarvittaessa auttaa moninaisuuden tunnistamista ja sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemista.

Aikuisen tulee olla valmis kohtaamaan sekä kuulemaan, välittämään ja näkemään kaikki nuoret (Aaltonen & THL, 2012, 16). Seksuaalikasvattajan suhtautuminen myönteisesti nuorten seksuaalisuuteen sekä suhtautuminen nuoriin hyväksyen heidät juuri sellaisina kuin he ovat, sekä mahdollistavat osana seksuaalikasvatusta nuorten kuulluksi tulemisen, ovat nuorille tärkeitä asioita (Oinonen & Susineva, 2021, 24). Moninaisuus tulee ottaa nuorten kanssa rohkeasti puheeksi sekä antaa nuorille mahdollisuus ja tilaa itsemäärittelylle ja oman kutsumanimen määrittelylle. Nuoren toivoessa aikuisen käyttävän itsemääriteltyä sukupuolta sekä kutsumanimeä, tulee aikuisen niitä omassa puheessaan kunnioittaa ja käyttää. (THL & Seta, 2024.) Sukupuolittamattoman sanan käyttö omassa puheessa vähentää sukupuoliin liitettyjen piiloviestien sekä sukupuolen normin viestimistä nuorille (Karvinen, 2021, 16). Seksuaalikasvatusoppaissa annettiin seksuaalikasvattajalle vinkkejä, millä tavoin omaa kaikkien huomioivaa seksuaalikasvatusta voi itse kehittää. Seksuaalikasvattajan on tärkeää tunnistaa omat vahvuutensa sekä asiat, joita tulee vielä itsessä opettajana kehittää, tämä toteutuu esimerkiksi omien oletuksien ja käsityksien pohtimisen kautta sekä tunnistamalla lisätiedon tarve opetuksen tukena.

Nuorille tulee luoda turvallinen tila ja kunnioittaa nuorten yksityisyyttä sekä muistaa jättää tilaa keskusteluiden purkamiselle, sillä aiheet voivat herättää nuorissa monenlaisia tunteita (Pihlajamaa ym. 2021, 21–22). Mitä enemmän itse olemme tietoisia omista tunteista, arvoista, uskomuksista sekä asenteista, sitä vähemmän ne vaikuttavat meidän kohdatessamme muita (Mäki, 2016, 8). Aikuisen tulee pohtia ja olla tietoinen omista asenteistaan ja mahdollisista kipupisteistään, jotka liittyvät seksuaalisuuteen, näin opettaja osaa myös itse perustaa oman seksuaalikasvatuksensa oikeaoppisesti (Aaltonen & THL, 2012, 75). Kanadassa toteutetun tutkimuksen pohjalta Rotermann & McKay (2024) toteavat, että sateenkaarinuoret olivat tutkimuksessa raportoineet, kuinka heillä ei ollut aikuista, jonka kanssa he voisivat keskustella seksuaaliterveyteen liittyvistä asioista ja teemoista. Kyse voi olla siitä, ettei heillä ole kotona heidän sateenkaarevuuttansa tukevaa vanhempaa, jolloin koulussa toteutettava seksuaalikasvatus antaa mahdollisuuden nuorelle saada arvokasta tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista. (Rotermann & McKay, 2024, 9.) Kokonaisvaltaisten seksuaalikasvatuksen standardien toteutuminen osana koulussa toteutettavaa seksuaalikasvatusta vaatii seksuaalikasvattajilta jatkuvaa itsetutkiskelua, omien asenteiden tiedostamista ja moninaisuuden kunnioittamista. Turvallisen ja hyväksyvän ympäristön luominen sekä nuorten

yksilöllisten tarpeiden huomioiminen ovat ratkaisevia tekijöitä, jotka vaativat opettajalta tietoisempaa otetta moninaisuuden tukemisessa, jotta seksuaalikasvatus voi olla vaikuttavaa. Seksuaalikasvatusoppaissa tarjottiin opettajalle monipuolisesti erilaisia tapoja, jota kautta opettaja voi tukea oman seksuaalikasvatuksen oikeaoppista pitämistä koulussa. Tarkastelussa olleet seksuaalikasvatusoppaat huomioivat moninaisuuden kysymykset ja tarjosivat välineitä oman seksuaalisuuden käsittelyyn.

5.5.2 Nuorten oikea-aikainen pääsy tuen pariin

Nuori, joka on kohdannut seksuaalista väkivaltaa, tarvitsee apua, joka on moniammatillista. Nuori voi tarvita apua apuun hakeutumisessa, jolloin aikuisen tehtävä on ohjata nuorta avun piiriin. (Aaltonen & THL, 2012, 146, Pihlajamaa ym. 2021, 20.) Aaltosen & THL:n oppaasta seksuaalisen väkivallan osiosta löytyy valmiita harjoitteita sen läpikäymiseen (Aaltonen & THL, 2012, 150–153). Oinosen & Susinevan oppaassa on harjoitus, jossa nuorten kanssa tutkitaan oman paikkakunnan palveluja, joista voi hakea apua, jos siihen tulee tarvetta (Oinonen & Susineva, 2021, 60). Seksuaaliterveyspalveluja tarjoavien tahojen kuuluu tukea nuorta hänen kehittyisessään aikuiseksi ja tukea nuorta nuoren omien ajatusten kanssa hänen pohtiessa omaa seksuaalista suuntautumistaan. Ammattilaisten tulee osata kitkeä väärinkäsityksiä liittyen seksuaalisuuteen sekä ohjata nuorta kohti tervettä seksuaalikehitystä. Ammattilaisten kuuluu osana työtään myös kartoittaa nuoren mahdollisesti kohtaamia väkivaltakokemuksia sekä ohjata nuoria seksuaalikäyttäytymiseen, joka on vastuullista. Jos ammattilainen ei kykene auttamaan itse nuorta, tulee hänen osata ohjata nuori eteenpäin auttavalle taholle, joka osaa nuorta auttaa. (Mäki, 2016, 6.) Nuoria on tärkeää opastaa palveluiden pariin myös koulun ulkopuolella sekä tehdä heille näkyväksi erilaisia palveluja, joita he voivat hyödyntää. Osana nuorten seksuaalikasvatusta nuorille tehdään näkyväksi, mikä on rikoksen tunnusmerkistön toteuttavaa toimintaa, jota ihmisoikeussopimukset velvoittavat valtioita kriminalisoimaan, kuten ilman suostumusta tehdyt seksuaaliset teot. (Pihlajamaa ym. 2021, 13.) Nuorille tulee opettaa suojaikärajasta ja siitä mitä sillä tarkoitetaan. Samoin nuorille tulee kertoa, että kaikilla on mahdollisuus joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi, jolloin tärkeää on myös ohjata kaikkia hakemaan apua sitä tarjoavilta tahoilta. (Mäki, 2016, 34.)

Nuoren palvelutarpeiden pohtiminen on tärkeää, mutta samalla tulee huomioida, ettei nuorella niitä sateenkaarevuutensa vuoksi välttämättä aina ole. Mielenterveyden haasteet eivät välttämättä johdu sateenkaarevuudesta, joten palveluiden oikea kohdentaminen ja

mahdollisuuden antaminen nuorelle itse määritellä mitä palveluja hän tarvitsee, on tärkeää. Moniammatillinen apu on usein avainasemassa, sillä ammattilaisten voi olla vaikeaa saada kokonaiskuvaa, jos nuori hakeutuu eri palveluihin aina yhteen vähemmistöryhmään kerrallaan kuuluessaan. (THL & Seta, 2024.) Nuorten pääsy mielenterveyspalveluihin tulisi olla mahdollista kaikille, sen pitäisi myös olla oikea-aikaista (Lehtonen ym. 2024, 12). Kouluterveydenhuollolla on merkittävä rooli nuoren elämässä, sillä ammattilaisen tarjoama ikätasoista tukeva tiedon saanti sateenkaarevuuteen liittyen on arvokasta. Kouluterveydenhuollossa voidaan tukea nuoren ymmärrystä omasta ja muiden seksuaalisuudesta. Tämän lisäksi voidaan tukea itsemääräämisoikeuden ymmärtämistä sekä kunnioittamista ja nuoren kasvua kunnioittavasti ja vastuullisesti käyttäytyväksi nuoreksi. (Mäki, 2016, 11.)

5.5.3 Vähemmistöstressin vaikutukset

Sateenkaarinuoret kokevat usein muita nuoria enemmän erimuotoista syrjintää ja väkivaltaa, millä on suoraan negatiivinen vaikutus heidän kokemaansa hyvinvointiin. Vähemmistöstressi syntyy usein siitä, että yhteiskunnassamme ei oteta tarpeeksi huomioon eikä myöskään osata tunnistaa ihmisten moninaisuutta. Tämä johtaa siihen, että sateenkaarinuoret kokevat heihin kohdistuvan oletuksia, jotka eivät ole todenmukaisia. Usein vähemmistöstressi on myös oma hyvinvointia heikentävä tekijä, sillä se lisää nuoren kokemaa kuormitusta. (Lehtonen ym. 2024, 11.) Koulujen tulee opettaa nuorille, että kaikki vaikka ollaankin erilaisia, ollaan yhtä arvokkaita ja kaikenlaiseen kiusaamiseen ja syrjimiseen on koululla vastuu puuttua (Mäki, 2016, 31). Puuttumisessa tulee kiinnittää huomiota oppilaiden turvallisuuteen, sekä kohteeksi joutuneen nuoren, että koko kouluyhteisön. Puuttumisessa tärkeintä ei ole se onko kiusaamisen kohde oikeasti sateenkaareva vai ei, vaan keskeistä on oppilaan yksityisyyden huomioon ottaminen. Oppilasta tulee myös tarvittaessa osata ohjata tuen palveluiden piiriin. (Karvinen, 2021, 32.) Vähemmistöstressistä voi keskustella nuorten kanssa ja ottaa se puheeksi keskusteluissa selvittäen nuoren mahdollista sateenkaarevuutta. Nuorten hyvinvoinnintilasta voi keskustella ja kysyä vaikuttaako vähemmistöön kuuluminen heidän hyvinvointiinsa ja ovatko he kohdanneet sateenkaarevuuden takia joitain epäasiallista tai syrjivää käytöstä. (THL & Seta, 2024.)

Opettajan oma riittävä tietoisuus sateenkaarevista asioista auttaa nuoren kohtaamisessa ja voi keventää nuoren kokemaa vähemmistöstressiä, jos nuoren ei tarvitse olla se taho, joka opettaa opettajaa sateenkaarevista asioista (Heikkilä, 2023, 7). Vähemmistöstressi aiheuttaa

sateenkaarinuorelle pitkäkestoisen stressitilan, sillä nuori ei osaa vielä käsitellä itseään kohtaan kohdistuvia ennakkoluuloja, ymmärtämättömyyttä tai vihamielisyyttä, jota hän voi pelätä kohtaavansa tai on jo kohdannut. Nuori voi alkaa myös itse syrjimään itseään ja kieltää oman identiteettinsä. Myönteisen identiteetin rakentaminen oman sateenkaarevuuden ympärille on tärkeä voimavara nuoren elämässä. (THL & Seta, 2024.) Trans-, homo- ja bifobiset ajatukset voivat sisäistyä osaksi sateenkaarinuoren minäkuvaa, josta syystä nuori voi alisuoriutua opinnoissaan tai nuori voi pyrkiä täydellisyyteen. Tämän lisäksi nuori voi kokea, ettei hänelle ole samoja ammatinvalintamahdollisuuksia kuin muilla. Sukupuolitietoisella nuoren kohtaamisella on siis merkitystä nuoren elämässä. (Karvinen, 2021, 15.)

Turvattomuuden tunne kouluissa, joka johtuu trans-, homo- tai bifobiasta, ei rajoitu vain sateenkaareviin nuoriin, vaan koskee kaikkia oppilaita ja vaikuttaa heidän turvallisuuden tunteeseen sekä turvattomuuteen niitä heikentävästi. Tällä voi olla vaikutuksia nuoren koko elämän ajan. Häirinnän, ulkopuolisuuden sekä kiusaamisen kokemukset nuoruudessa sekä lapsuudessa vaikuttavat mielenterveyttä heikentävästi vielä aikuisuudessakin.

Vähemmistöstressi, ahdistuneisuus sekä itsetuhoisuus ovat esimerkkejä vielä aikuisenakin koetuista mielenterveyden haasteista. (Karvinen, 2021, 18.) Seksuaalikasvatusoppaissa käsiteltiin vähemmistöstressin vaikutuksia nuoren elämässä.

Sukupuolisesti moninaisilla henkilöillä voi olla haasteita mielenterveyden kanssa, sillä he kokevat usein vähemmistöstressiä sekä syrjintää, etenkin sosiaalista. Nuorilla on tapana sisäistää heihin kohdistuva hylkiminen sekä transfobia, etenkin jos se tulee heidän vertaisiltaan tai perheeltä sekä sukulaisilta. Usein kuitenkin vahvat tukijoukot parantavat heidän mielenterveyttään. Sosiaalisella tuella on todettu olevan mielenterveyttä vahvistava vaikutus, sillä monitahoinen sosiaalinen tuki, jota saadaan muilta sukupuolisesti moninaisilta henkilöiltä, perheeltä, ystäviltä sekä vertaisilta parantaa mielenterveyden lisäksi myös elämänlaatua. (WPATH, 2022, S176.) Jokaisella lapsella ja nuorella on oikeus saada osakseen tukea ja kunnioitusta omasta sukupuolestaan tai sen kokemuksesta huolimatta. Ammattilaisten ja eri organisaatioiden on tehtävä yhteistyötä parantaakseen sukupuoli moninaisten nuorten ja lasten hyvinvointia, näin voidaan myös vähentää sortamista, jota he voivat kohdata, sillä usein sukupuolisesti moninaiset lapset ja nuoret ovat erityisen heikossa asemassa oleva ryhmä, vähemmistö. (WPATH, 2022, S79.) Koulussa opettajilla ja kasvattajilla on merkittävä rooli ymmärryksen ja tiedon lisäämisessä tasa-arvon näkökulmasta. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat näkymättömässä asemassa, ja syrjintää, kielteisiä asenteita ja jopa väkivaltaa sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun takia esiintyy. Useimmiten nämä

kokemukset jätetään opettajille kertomatta. (Jääskeläinen ym. 2016, 9–10.) Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien mukaan jokaisella nuorella tulee olla oikeus saada tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta sekä tukea itsensä hyväksymisessä. Nuorelle tarjottava sosiaalisen tuki ja turvallisuuden tunne ovat merkityksellisiä tekijöitä mielenterveyden ja hyvinvoinnin edistämisessä. Tämän vuoksi on tärkeää, että koulut kehittävät aktiivisesti toimintamalleja, joissa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat oppilaat voivat tuntea olevansa arvostettuja ja turvassa. Kokonaisvaltaisten seksuaalikasvatuksen standardien toteutuminen edellyttää kouluilta ja kasvattajilta johdonmukaista toimintaa, jossa nuorten hyvinvointi, heidän yksilöllisyytensä kunnioittaminen ja syrjinnän aktiivinen kitkeminen ovat keskiössä.

5.5.4 Sateenkaarinuorten kohtaaminen koulussa

Nuorten kanssa työskentelevien aikuisten tulee lisätä tietoisuutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamisesta sekä tukemisesta. Koulun opetuksessa tällä hetkellä voimassa olevan perusopetuksen opetussuunnitelman mukaisesti koulussa toteutettavan opetuksen puitteissa tulisi varmistua, siitä että seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus huomioidaan ja nuorten tarpeet tunnustetaan. Tämä koskee laajalaisesti eri oppiaineita. (Lehtonen ym. 2024, 12.) Seksuaalikasvattajan tulee tarkastella käytössä olevaa materiaalia ja arvioida ottaako se huomioon sateenkaarevat nuoret ja samalla voi tarkastella koulun tiloja ja pohtia, onko niissä huomioitu moninaisuutta (Oinonen & Susineva, 2021, 53). Mäen (2016) kirjoittamassa oppaassa esimerkiksi esitellään monipuolisesti erilaisia tapoja tehdä seksiä ja oppaassa huomioidaan myös samaa sukupuolta olevien ihmisten välinen seksi (Mäki, 2016, 18–19). Oppaan avulla voidaan siis tukea myös sateenkaarevien nuorten tietoisuutta. Oppimateriaaleissa sukupuoli näyttäytyy ilman kyseenalaistuksia ja hyvin selkeänä, ilman sen moniulotteisuutta. Normeja tulee purkaa, sillä ne vahvistuvat esimerkiksi muodollisen sekä epämuodollisen opetuksen myötä, että käytettyjen oppimateriaalien myötä. (Karvinen, 2021, 23.) Normien tunnustaminen oppimateriaaleista sekä niiden auki sanoittaminen auttaa tunnustamista (Heikkilä, 2023, 7). Oppimateriaaleja voi tutkia myös yhdessä oppilaiden kanssa ja esimerkiksi kuvia tutkimalla käsitellä sateenkaarevuuden teemoja, pohtien mitä kuvissa näkyy ja mitä niissä ei mahdollisesti näy (Karvinen, 2021, 38). Oppikirjoissa tulisi näkyä myös ihmisoikeuksien käsittely (Pihlajamaa ym. 2021, 19). Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemiseksi tulee siis pohtia käytössä olevien oppimateriaalien soveltuvuutta opetuskäytössä niin, että niissä toteutuisi moninaisuuden huomioiminen.

Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemisessa ei tarvitse osata sateenkaarevuudesta kaikkea. Kun opettajalla on valmius keskusteluun sekä vähäinenkin tietoisuus sateenkaarevuudesta, voi se jo tukea sateenkaarevan nuoren hyvinvointia merkittävästi. Sateenkaarinuorten hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumisesta vastaa koko koulu yhteisö ja hyvinvointi ei voi olla riippuvaista esimerkiksi opettajan omasta osaamisesta tai tahtotilasta edistää sateenkaarinuorten asioita sekä hyvinvointia. (Karvinen, 2021, 39, 44.) Ammattilaiset voivat kokea, ettei heillä ole tarvittavaa tietoa kohdata sateenkaarevia nuoria työssään, vaikkakin tärkeintä on antaa nuorelle kohdatuksi ja kuulluksi tulemisen kokemus (THL & Seta, 2024). Opetuksessa huomioidaan nykyään myös enenevässä määrin sateenkaarevia teemoja, mutta kuitenkin tästä huolimatta ne voivat silti näyttäytyä kielteissävytteisinä (Karvinen, 2021, 13). Oikeuksien ja normien käsittely osana seksuaalikasvatusta, tukee kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien toteutumista, ja tutkimukseni oppaissa tarjottiin opettajalle paljon tukea aiheiden käsittelyyn osana seksuaalikasvatusta sekä valmiita harjoituksia suoraan oppilaiden kanssa toteutettavaksi.

6 Pohdinta ja johtopäätökset

6.1 Seksuaalikasvatusoppaiden sisällöt sateenkaarinuorten hyvinvointia tukemassa

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukemisen mahdollisuuksia kouluissa toteutettavan seksuaalikasvatuksen avulla. Näkökulmana tässä tutkimuksessa ja tutkimuksen pääasiallisena aineistona olivat ammattilaisille suunnatut seksuaalikasvatusoppaat. Tutkimuksessani halusin selvittää, missä määrin oppaiden sisältö ottaa huomioon sateenkaarinuorten seksuaalikasvatuksen tarpeet kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien valossa arvioituna. Tutkimuksessa sateenkaarinuorten hyvinvointia tarkasteltiin Kouluterveyskyselyjen tulosten perusteella. Aikaisemmassa aiheesta tehdyssä suomalaisessa ja kansainvälisessä tutkimuksessa sateenkaarinuorilla on todettu olevan heikompaa hyvinvointia, muihin nuoriin verrattuna. Kouluterveyskyselyjen pohjalta voidaan todeta, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret voivat muita nuoria huonommin ja kohtaavat enemmän haasteita hyvinvoinnissaan. Tuloksia ei voi yleistää koskemaan kaikkia sateenkaarinuoria, sillä Kouluterveyskyselyissä sekä aiemmissä tutkimuksissa on osoitettu, että suuri osa sateenkaarinuorista kuitenkin voi hyvin (Lehtonen ym. 2024, 1, 10). Vaikka tutkimustulokset antavat melko huonoa kuvaa yhdenvertaisuudesta sateenkaariväestöä kohtaan Suomessa, on nostettava esille myös myönteinen kehitys. ILGA:n julkaisussa tutkittavat korostivat sitä, että Suomessa asiat ovat kohentuneet vuosi vuodelta. Tämän lisäksi Suomi on myös eurooppalaisessa vertailussa sijoittunut viidenneksi parhaaksi maaksi, kun selvitettiin sateenkaariväestön asemaa sekä lainsäädäntöjä. (ILGA-Europe 2023.)

Tutkimani seksuaalikasvatusoppaat käsitelivät monipuolisesti Kouluterveyskyselyissä esille nousseita sateenkaarinuorten hyvinvointia alentavia tekijöitä. Jaoin tarkastelussa aineistoa pienempiin osa-alueisiin, mutta oppaissa esille nousseet tukitoimet seksuaalikasvatuksen vaikuttavuuden lisäämiseksi olisivat sopineet useamman osa-alueen käsittelyn tueksi, mikä kertoo, että seksuaalikasvatuksen vaikuttavuus on monipuolista. Tutkimuksessani havaitsin, että oppaissa käsiteltiin runsaasti sateenkaarinuorten kohtaamaa kiusaamista, syrjintää, väkivaltaa ja häirintää. Oppaissa tarjottiin paljon tukea ja tietoa seksuaalikasvattajalle, millä tavoin, miksi ja miten tähän ongelmaan voi koulun ympäristössä opettajana yrittää vaikuttaa. Kouluympäristön tulisi olla jokaiselle turvallinen, mutta Kouluterveyskyselyjen mukaan se ei sitä kaikille ole, ja seksuaalikasvatusoppaissaakin tämä huomioidaan. Kouluterveyskyselyissä tuotiin ilmi, että syrjintä, häirintä ja kiusaaminen vaikuttavat alentavasti sateenkaarinuorten

hyvinvointiin. Tutkimissani oppaissa tähän kiinnitettiin huomiota, ja esimerkiksi Heikkilä (2023) käsitteli seksuaaliseen väkivaltaan puuttumista seuraavalla tavalla: *”Seksuaalisen väkivallan tapauksissa sekä väkivallan kokija että tekijä tarvitsevat apua. Väkivallan kokemus voi olla hyvin traumaattinen, mutta oikea-aikainen ja osaava tuki auttavat kokijaa toipumaan. Tuki ehkäisee myös traumaattisten elämäntapahtumien seurauksia, kuten masentuneisuutta, ahdistuneisuutta, itsetuhoisuutta, ongelmia ihmissuhteissa sekä päihteiden väärinkäyttöä. Terve seksuaalisuus ei loukkaa ja hyväksikäytä muita ihmisiä, ja myös väkivaltaa tehneen osapuolen on tärkeää saada tukea sekä apua, jotta väkivalta ei toistu.”* (Heikkilä, 2023, 25-26.) Oppaassa annetaan opettajille välineitä toimia seksuaalista väkivaltaa huomatessaan tai oppilaan siitä opettajalle kertoessa. Oppaassa myös kerrotaan, mitä vaikutuksia nuori kohtaa häneen kohdistuneen seksuaalisen väkivallan vuoksi ja miten se vaikuttaa alentavasti hänen hyvinvointiinsa. Oman työni kannalta merkityksellinen havainto oli, että oppaista sai monipuolista tukea sekä välineitä myös tämän aiheen kohtaamiseen ja siitä nuoria eteenpäin auttamiseen.

Työssäni kävi ilmi, että oppaissa huomioidaan, ettei kiusaaminen aina rajaudu vain toisten nuorten aiheuttamaksi, vaan nuorten kanssa tekemisissä olevat aikuiset voivat sitä myös tahoillaan toteuttaa. Näiden kokemusten jättämät jäljet seuraavat hyvinvointia alentavasti pitkälle aikuisuuteen. Sateenkaarinuoret jäävät oppaiden mukaan seksuaalikasvatuksen standardien eri osa-alueilla vaille kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta, sillä heidän seksuaalikasvatuksen erityispiirteitään ei oteta huomioon esimerkiksi oppikirjoissa. Lehtosen (2023) mukaan koulutuksen rooli seksuaalisen ja sukupuolisen tasa-arvon edistämässä on jäljessä yleistä kehitystä ja oppikirjat ja opetussuunnitelmat painottavat yhä heteroseksuaalisuutta ja cissukupuolisuutta, mikä vaikuttaa nuorten käsityksiin siitä, mitä pidetään tärkeänä ja hyväksyttävänä. Monet ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret kokevat koulutuksensa ongelmalliseksi ja tuntevat jäävänsä ulkopuolisiksi. (Lehtonen, 2023, 278.) Työni taustan muodostavissa tutkimuksissa korostui sateenkaarinuorten hyvinvointierot sekä niiden tukeminen seksuaalikasvatuksen avulla. Oman sateenkaarevuuden hyväksyminen sekä tuen saaminen sen käsittelyyn ja hyväksyntään kouluympäristössä on nuorille tärkeää. Koulu on sateenkaarinuorille paikka, jossa he viettävät paljon aikaa. Koulun on ympäristönä oltava sateenkaarinuoria tukeva ja he tarvitsevat koulussa turvallisia tiloja sekä aikuisia, jotka osaavat kohdata moninaisuuden teemoja. Myös tutkimissa seksuaalikasvatusoppaissa korostettiin seksuaalikasvatuksen merkitystä moninaisuuden teemojen ymmärtämisen edistäjänä. Sateenkaarinuoret tulevat kouluun oppimaan siinä missä muutkin nuoret, joten

koulun olisi tärkeää olla moninaisuutta arvostava ja sitä tukeva. Oppaissa tuotiin esiin, että sateenkaarinuorten koulunkäyntiä saattavat monesti varjostaa ahdistuneisuus, hetero- ja sukupuolinormatiivisuus, yksinäisyys, koulupoissaolot, seksuaaliväkivallan kokemukset koulussa, aikuisen toimiminen kiusaajana, oppikirjojen normatiivisuus, tasa-arvon puute, opettajien riittämätön tietämys sateenkaarevista aiheista, opettajien taidottomuus kohdata sateenkaarevat nuoret sekä nuorten vaikeudet saada tarvittaessa apua. Huomionarvoista on, että tutkimistani seksuaalikasvatusoppaista löytyi muun muassa kaikkiin näihin aiheisiin tapoja, joilla niitä voi seksuaalikasvatuksessa tukea koulussa. Tämän perusteella voi todeta, että oppaissa on aineksia antaa tukea sille, että oikea-aikainen ja moninaisuuden huomioiva seksuaalikasvatus voisi siis vähentää sateenkaarinuoren pahoinvointia koulussa.

6.2 Seksuaalikasvattajan merkitys moninaisuuden näkökulmasta

Tarkastelussa oppaissa keskiöön nousi toisena suurena ja kokonaisvaltaisena teemana esille opettajan merkitys seksuaalikasvattajana. Seksuaalikasvatus lähtee seksuaalikasvattajasta: jos seksuaalikasvattajan tiedot ja taidot eivät ole moninaisuutta tukevia, ei seksuaalikasvatuskaan voi sitä olla. Esimerkiksi Bildjuschkin (2015) korostaa, että seksuaalikasvattajan tulee pohtia omia käsityksiään liittyen seksuaalisuuteen ja sukupuoleen, etenkin omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuoltaan. Seksuaalikasvattajan tavoitteena on tukea kasvajaa, ja kasvajan kokiessa sukupuolen tärkeäksi tulee kasvattajan pyrkiä vahvistamaan nuoren tietoa ja tukea nuorta etsimään tietoa sukupuolestaan, minäkuvastaan, seksuaali-identiteetistään ja seksuaalisuudesta. Kasvattajalla on tärkeä tehtävä tukea oman kehon tuntemisen parantamisessa sekä tukea kasvajan itsetuntoa ja kehittyvää käsitystä itsestään. (Bildjuschkin, 2015, 3.) Esimerkiksi Mäen (2016) kirjoittamassa oppaassa asiaa pohdittiin seuraavalla tavalla: *”Seksuaalikasvatuksen parissa työskentelevien on hyvä työstää omia ajatuksia seksuaalisuudesta. Pohdinnoissa voi miettiä omia tunteita, arvoja, normeja, asenteita ja uskomuksia seksuaalisuutta kohtaan. Mitä paremmin on perillä omista asenteistaan, sitä vähemmän ne vaikuttavat muiden kohtaamisessa.”* (Mäki, 2016, 8.) Oppaiden käyttö tukemassa seksuaalikasvatustyötä antaa opettajille myös valmiuksia ohjata omien ajatusten kehittymistä seksuaalisuudesta seksuaalikasvatuksen kannalta tärkeään suuntaan. Seksuaalikasvatus siinä missä mikä tahansa muu oppiaine vaatii opettajalta aiheeseen perehtyneisyyttä ja itsen kohtaamista. Siten opettajankoulutuksessa tulisi antaa opettajille vahvempaa osaamista seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen, jolloin seksuaalikasvatuksen toteutuminen kouluissa ei jäisi vain siitä kiinnostuneiden opettajien osaamisen varaan. Tätä puoltaa Lehtosen (2023) tekemä huomio, että yliopistojen opettajankoulutuksessa vain

muutamilla yliopistoilla on kursseja tai luentoja, joissa perehdytään sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuuteen sekä siihen, miten opettajan työssä ja osana opetusta näitä aiheita käsitellään. Yleisempää on tarjota vapaaehtoisia kursseja aiheisiin liittyen; niille osallistuvat opiskelijat, jotka ovat kiinnostuneita seksuaalisuuden ja sukupuolen teemoista. Riski on, että opiskelijat, jotka erityisesti tarvitsisivat lisää tietoa ja välineitä käsitellä näitä aiheita opetuksessa, eivät osallistu kursseille. (Lehtonen, 2023, 276.) Täydennyskoulutusta aiheesta ei ole aina saatavilla, mutta tarkasteluni kohteena olleet seksuaalikasvatusoppaat voisivat tukea opettajien seksuaalikasvatusta monin tavoin. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen hyvinvoinnin tukeminen koulussa edellyttää sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden huomioimista sekä opetuksessa että kouluyhteisössä. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus vaatii normikriittistä otetta, oppimateriaalien päivittämistä ja positiivista lähestymistapaa, jotta syrjiviä rakenteita voidaan purkaa. Tärkeintä on luoda turvallinen ympäristö, jossa nuoret voivat tuntea itsensä hyväksytyiksi ja kuulluiksi. Vaikka opettajien täydellinen tieto sateenkaarevista teemoista ei ole välttämätöntä, avoimuus ja valmius kuunnella nuoria on keskeistä. Sateenkaarinuorten hyvinvoinnista vastaa koko kouluyhteisö, ja heidän oikeuksiensa toteutuminen on osa yhdenvertaista ja oikeudenmukaista koulutusta.

Tutkimani seksuaalikasvatusoppaat tarjosivat laadukasta ja monipuolista materiaalia seksuaalikasvatuksen tueksi ja oppaissa oli huomioitu moninaisuuden näkökulmaa. Oppaat kattoivat myös kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien mukaan laajasti eri osa-alueita. Seksuaalikasvattajan ei tarvitse itse kehittää materiaalia seksuaalikasvatuksen tueksi, sillä esimerkiksi kaikki tutkimuksessani olevat oppaat olivat vapaasti kaikkien saatavilla netissä ja ne sisälsivät paljon valmiita tehtäviä, joita nuorten kanssa voi toteuttaa, mutta silti seksuaalikasvatus ja sen myötä seksuaalioikeudet eivät toteudu Suomessa. Oppaissa oli myös paljon pohdintaa seksuaalikasvattajan omien asenteiden, käsityksien ja menetelmien pohtimiseen. Ammattilaisten puutteellinen tietous sateenkaarinuorten kohtaamisesta nousi tutkimuksessani usean tutkimuksen tavoin seksuaalikasvatuksen puutteen juurisyysiksi. Nuoret tarvitsevat seksuaalikasvatusta ja ovat oikeutettuja siihen, jolloin seksuaalikasvatusoppaiden hyödyntäminen seksuaalikasvatuksen tukena voisi vastata tähän puutteeseen. Esimerkiksi Oinosen ja Susinevan oppaassa huomioitiin, että nuoret saavat epävirallista seksuaalikasvatusta monista lähteistä kuten sosiaalisesta mediasta ja kavereilta. Virallista seksuaalikasvatusta nuoret saavat koulussa ja terveydenhuollossa ja ne voivat täydentää toisiaan. Virallisen seksuaalikasvatuksen tehtävä on myös oikaista vääriä tietoja. Lasten ja

nuorten osaamistaso sekä lähtökohdat vaihtelevat suuresti, minkä takia on tärkeää, että koulussa annetaan tasapuolista seksuaalikasvatusta. Osaamisen lisäksi koulun seksuaalikasvatuksen tärkeä tehtävä on tukea lapsen ja nuoren seksuaali-identiteetin kehittymistä. (Oinonen & Susineva, 2019.) Tämä on etenkin tärkeää, jos koulussa ei oppikirjojen mukana nouse moninaisuuden ja sateenkaarevuuden teemat esille.

6.3 Johtopäätökset

Johtopäätöksenä voin todeta, että seksuaalikasvatusoppaat voisivat tukea koulun seksuaalikasvatustyötä, sillä tällä hetkellä Kouluterveyskyselyjen sekä aiemman aiheesta tehdyn tutkimuksen perusteella moninaisuuden näkökulmasta kaikki huomioiva kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien mukainen seksuaalikasvatus ja opetussuunnitelman velvoittama moninaisuuden huomioiminen ei toteudu opetuksessa. Seksuaalikasvatusoppaista voin kuitenkin todeta, että oppaat eivät kaikilta osin tue sateenkaarinuorten seksuaalikasvatusta, sillä kaikissa oppaissa ei oltu huomioitu sateenkaarevuuden näkökulmaa. Opettajan osaamisen vastuulle jäisi tässä kohtaa täyttää seksuaalikasvatuksen aukot etenkin moninaisuuden osalta. Useassa oppaassa asioita tutkittiin yleisesti nuorten näkökulmasta, joten opetuksessa tulisi tällöin osata muun olemassa olevan tiedon varassa osata huomioida sateenkaarinuoret.

Koulu näyttäytyy sateenkaarinuorille edelleen hyvin heteronormatiivisena paikkana, ja vaikka nuoret itse myös pitävät heteronormatiivisuutta yllä, aikuisten asenteet ja koulun käytänteet vaikuttavat heteronormatiivisuuteen kouluympäristössä, jossa aikuisen tulisi toimia sen purkajana, ei sen ylläpitäjänä. Vaikka sateenkaarinuorten asioita on edistetty Suomessa, jää heidän huomioimisensa koulussa edelleen marginaaliseksi. Tutkimuksessani käytetty tulkintakehys perustui Kouluterveyskyselyjen tuloksiin, jossa jokaisella osa-alueella sateenkaarinuorten hyvinvointi oli heikompaa muihin nuoriin verrattuna.

Seksuaalikasvatusoppaat tarjosivat kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen standardien mukaista seksuaalikasvatusaineistoa, joten ajattelen, että näitä oppaita hyödyntämällä opetuksessa voitaisiin päästä alkuun sateenkaarinuoret huomioivassa seksuaalikasvatuksessa. Ajattelen, että seksologian alan ammattilaisten tuottamat seksuaalikasvatusoppaat voisivat avartaa opettajien näkökulmaa seksuaalikasvatuksen tueksi, sillä koulun oppikirjat eivät sitä riittävästi vielä tarjoa. Oppaiden sisällöt olivat samansuuntaisia, ja niiden käytettävyyttä helpottaa se, että niissä oli monessa valmiita harjoituksia, joita voi suoraan toteuttaa oppitunneilla.

Sateenkaarinuorten hyvinvoinnin tukeminen ja heidän huomioiminen seksuaalikasvatuksessa ei lähde ajatuksesta, että oppilasta tuetaan vasta, kun tiedetään oppilaan olevan sateenkaareva, vaan tiedot sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta kuuluvat kaikille ja ovat yhdenvertaisuuden ja oikeuksien toteutumisen perustana. Tähän velvoittaa myös nykyinen perusopetuksen opetussuunnitelma, mutta näiden teemojen toteutumista– tai toteuttamista ei vastaavalla tavalla seurata koulussa kuin esimerkiksi oppiaineiden perusteiden toteutumista seurataan. Seksuaalikasvatus jää opettajan vastuulle ja opettajaa ohjaa hänen omat tiedot ja valmiudet aiheesta, jolloin toteutuksen laatu vaihtelee paljon. Kuten edellä mainitsin, lähtee seksuaalikasvatuksen toteutus opettajasta. Riittämättömällä koulutuksen mukanaan tuomilla valmiuksilla ei voi olettaa, että seksuaalikasvatus pystyisi huomioimaan sateenkaarevien nuorten seksuaalikasvatuksen tarpeita. Usean seksuaalikasvatusoppaan sisällöt kuitenkin olivat moninaisuutta sekä sateenkaarinuorten tarpeita tukevia.

Seksuaalikasvatus on laaja aihealue, sillä eri ikäisillä lapsilla ja nuorilla on erilaisia tarpeita ja toiveita seksuaalikasvatukselle. Nuorten seksuaalisuuteen liittyy omia erityispiirteitään, jolloin on tärkeää, että nuorten kanssa työskentelevät opettajat ovat valmiita antamaan nuorille juuri heille sopivaa seksuaalikasvatusta. Nuorten seksuaaliterveyttä voi parhaiten edistää antamalla seksuaalikasvatuksen avulla nuorille valmiuksia huolehtia itsestään sekä vastaamalla oikealla tavalla nuorten kysymyksiin (Kuortti & Halonen, 2018, 873.) Tärkeää on tarjota nuorille seksuaalikasvatusta, jossa huomioidaan juuri heidän ikäryhmänsä sekä sateenkaarevuudesta esille nousevia tarpeita.

6.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Osana tutkimuksen luotettavuutta tulee huomata, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointiin vaikuttaa useat muutkin tekijät kuin sukupuolen kokemukseen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät tekijät. Vähemmistöryhmä pitää sisällään moninaisen joukon nuoria, joiden sukupuoli, perheen sosioekonominen asema, asuinpaikka, mahdollinen vammaisuus sekä kielelliseen, uskonnolliseen, etniseen tai uskonnolliseen vähemmistöryhmään kuulumisen voi osaltaan vaikuttaa nuoren hyvinvointiin ja hyvinvointia edistäviin tekijöihin. (Lehtonen ym. 2024, 2.)

Tutkimuksen teon eettisyyttä pohjaan oman tutkimukseni osalta hyvään tieteelliseen käytäntöön, jota olen hyödyntänyt omaa tutkimustani tehdessä. Tutkimusta tehdessäni olen panostanut huolellisuuteen yleisellä tasolla, rehellisyyteen ja tarkkuuteen tehdessäni tutkimustyötä. Samoin olen kiinnittänyt tarkkuutta tutkimuksen tulosten esittämisessä,

käsitellessäni tuloksia sekä tutkiessani eri tutkimuksia osana omaa tutkimustani. Olen työssäni soveltanut tieteellisen tutkimuksen asettamien kriteerien mukaista tiedonhankinta-, arviointi- ja tutkimuskäytäntöjä, jotka ovat eettisesti kestäviä. Tutkimukseni tuloksia julkaistessani olen noudattanut avoimuutta, joka kuuluu tieteellisen tiedon luonteeseen. Tutkimuksessani olen huomionnut asianmukaisella tavalla muiden tutkijoiden tekemän työn ja heidän aikaansaannoksensa. Olen osana tutkimusta kunnioittanut heidän työtään antamalla heidän saavutuksilleen niiden ansaitseman arvostuksen osana tutkimusta ja sen tuloksia kirjoittaessani. Oman tutkimukseni olen myös raportoinut tieteellisen tiedon vaatimusten mukaan. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 150.) Olen analysoidessani toisten tutkimuksia noudattanut kunnioittavia ilmaisuja toisten töitä kohtaan sekä käyttänyt lähdeviitteitä oikein, enkä ole käyttänyt toisten tietoa omanani. Olen huomionnut ja minimoinut tulosten vääristelyn mahdollisuuden sekä olen ottanut erilaiset näkökulmat huomioon tuloksia esitellessäni (Vilka, 2023, 19)

Tutkimukseni luotettavuus pohjautuu tutkimusprosessin arviointiin. Olen tutkimuksessani pohtinut käsitteiden käyttöä sekä avannut käsitteitä ja miettinyt käsitteiden merkityksiä juuri minun työssäni, pohtien tutkimukseni sisältöä näiden käsitteiden kautta. Tutkimuksessani olen etsinyt ja käyttänyt lähteitä, joiden koen vahvistavan, tukevan sekä puoltavan omia ja muista tutkimuksista löytyneitä käsityksiä ja aiheita. Olen koettanut välttää yleistyksiä tutkimuksessani ja pohjata tietoa tutkittuun aineistoon, joka on vertaisarvioitu. Olen vertaillut eri tutkimuksien käsityksiä käsityksiin, joita olen itse tulkinnut aineistoista. Olen perustellut väitteitä muilla tutkimuksilla ja pyrkinyt löytämään vahvistuksia ja tieteellisesti todistettuja totuuksia arvioideni pohjaksi. Olen aineistoa valitessani arvioinut lähteen käyttöä ja sen tarkoituksenmukaisuutta juuri minun tutkimuksessani arvioimalla tutkimuksen soveltuvuutta tukemaan oman tutkimukseni aihetta. (Eskola & Suoranta, 2015)

6.5 Jatkotutkimus

Sateenkaarinuorten hyvinvointia on tutkittu Kouluterveyskyselyjen pohjalta ja muun muassa Katarina Alanko on vuonna 2013 tutkinut aihetta Nuorisotutkimusseuran Mitä kuuluu Sateenkaarinuorille Suomessa? - hankkeessa, mutta seksuaalikasvatusoppaiden hyödyntämisestä osana seksuaalikasvatusta ei ole tuotettu tutkimusta Suomessa. Oma tutkimustani voi tässä valossa pitää tärkeänä ja sen pohjalta voisi aihetta lähteä tutkimaan syvemmin. Tämän tutkimuksen pohjalta jäin pohtimaan opettajien valmiuksia antaa seksuaalikasvatusta kouluissa huomioiden riittävästi moninaisuuden näkökulmaa. Pohdin

opettajien tämänhetkistä tietotaitoa moninaisuuden teemoista sekä seksuaalikasvatuksen toteuttamisen mahdollisuuksista. Pohdin myös huomioidaanko moninaisuuden teemoja, vaikka opetussuunnitelma siihen velvoittaa. Mielenkiintoista olisi myös selvittää hyödynnetäänkö kouluissa ammattilaisille suunnattuja seksuaalikasvatusoppaita osana koulujen seksuaalikasvatusta, ja jos hyödynnetään, millä tavoin ja onko sillä ollut vaikutusta sateenkaarinuorten hyvinvointiin. Kaikilla sateenkaarinuorten kanssa toimivilla aikuisilla tulisi olla riittäviä valmiuksia huomioida moninaisuus osana seksuaalikasvatusta, ja ajattelen, että sen ollessa tällä hetkellä puutteellista olisi aihetta tärkeää tutkia vielä syvemmin, jotta opettajien osaamista moninaisuuden teemojen huomioimisessa osana seksuaalikasvatusta voitaisiin kohentaa.

Lähteet

Aaltonen, J. 2012. *Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn*. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. DOI:

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-611-3>

Aho, T., Kotiranta-Ainamo, A., Pelander, A. & Rinkinen, T. 2008. *Puhutaan seksuaalisuudesta – nuori vastaanotolla*. Helsinki: Väestöliitto.

Amnesty International. 2024. *Suostumus ja sateenkaari koulussa. Työkaluja turvalliseen toimintakulttuuriin*. Loppujulkaisu. <https://www.amnesty.fi/uploads/2023/12/suostumus-ja-sateenkaari-koulussa-loppujulkaisu.pdf>

Baams, L. & Kaufman, T. M. L. 2023. *Sexual Orientation and gender Identity/Expression in Adolescent Research: Two Decades in Review*. The Journal of Sex Research, 60 (7), 1004 – 1019. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224499.2023.2219245>

Bildjuschkin, K. 2015. *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. Työpaperi 35/2015. Verkkojulkaisu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-542-4>

Bosse, J. D., Katz-Wise, S. L. & Chiodo, L. M. 2024. *Sexual and Gender Diverse Young Adults' Perception of Behaviors that are Supportive and Unsupportive of Sexual Orientation and Gender Identities*. Journal of Adolescent Research, 39 (1), 165–195. DOI: 10.1177/07435584221124957

Cacciatore, R. & Korteniemi-Poikela, E. 2019. *Rakkaus, ilo ja rohkeus. Seksuaalisuuden portaat*. Helsinki: Minerva Kustannus.

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Kaltiala R. 2019. *The Steps of Sexuality—A Developmental, Emotion-Focused, Child-Centered Model of Sexual Development and Sexuality Education from Birth to Adulthood*. International Journal of Sexual Health, 31, (3), 319– 338. DOI: <https://doi.org/10.1080/19317611.2019.1645783>

Cronesberry, K. & Ward, L. 2024. *Exploring gender diverse young adults' gender identity development online LGBTQIA+ communities*. International Journal of Transgender Health, 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1080/26895269.2024.2344534>

Eskola, J. & Suoranta, J. 2015. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino. (E-kirja: Ellibs)

European Union Agency for Fundamental rights (FRA) 2020. *A long way to go for LGBTI equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2020.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf

Goldfarb, E. S. & Lieberman, L. D. 2020. *Three decades of research: The case for comprehensive sex education*. *Journal of Adolescent Health*, 68 (1), 13–27. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2020.07.036

Heikkilä, E. 2023. *Moninainen koululuokka. Työkaluja 7.–9. luokan opettajille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kohtaamiseen työarjessa*. Tampere: Valve ry.

Hinkula, E. 2022. *Laki vaatii, että kouluissa käsitellään sukupuolen moninaisuutta – opetus on yhä puutteellista ja Setan mukaan sitä yritetään jopa estää*. Yle. Uutinen. Päivitetty 16.8.2022. Viitattu 18.1.2025. <https://yle.fi/a/3-12576255>

Honkala, S. 2021. *Sateenkaarilapset- ja nuoret joutuvat ikätovereitaan useammin syrjinnän kohteeksi – IDAHOT-päivä peräänkuuluttaa yhtäläisiä ihmisoikeuksia kaikille*. Julkaistu 17.5.2021. Blogi. Viitattu 4.2.2024. <https://www.oph.fi/fi/blogi/sateenkaarilapset-ja-nuoret-joutuvat-ikatovereitaan-useammin-syrjinnan-kohteeksi-idahot-paiva>

ILGA-Europe. 2023. *Rainbow Europe Map and Index 2023*. Haettu 21.4.2024. <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>

Ilmonen, K., Korhonen, E., Lipsanen, L., Kaukoranta, R., Kotiranta, S. & Hyötylä, S. 2024. *Seksuaalioikeudet-julkaisu*. Väestötietosarja osa 30. Väestöliitto. https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2019/12/017901d8-seksuaalioikeudet_julkaisu_digiversio.pdf

Jaskari, O. & Keski-Rahkonen, A. 2021. *Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle*. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*; 137: 1781–1788.

Jääskeläinen, I., Hautakorpi, J., Owen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. 2016. *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Helsinki: Opetushallitus

Kaltiala, R. & Ellonen, N. 2022. *Transgender identity and experiences of sexual harrassment in adolescence*. *Child Abuse review*, 31, (4). DOI: <https://doi.org/10.1002/car.2748>

- Kaltiala-Leino, R., Työläjärvi, M. & Suomalainen, L. 2018. *Kun sukupuoli on nuorelle ongelma*. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 134:2041–2046.
- Karvinen, M. 2021. *Sateenkaari oppilaitoksessa. Opas sateenkaarevasta yhdenvertaisuudesta ja turvallisemmasta toimintakulttuurista*. Setan julkaisut 2021. Helsinki: Seta ry.
- Karvinen, M. & Venesmäki, E. 2019. *Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen*. Oikeusministeriö: Rainbow Rights Promoting LGBTI Equality in Europe -hanke (1.1.2017-31.3.2019).
- Kihlström, M. 2020. *Oikeilla nimillä. Seksuaalikasvatusopas aikuisille*. Helsinki: Marja Kihlström ja Kustannusyhtiö Kosmos.
- Kilpiä, J. 2011. *Opettaja seksuaalisuuden ja sukupuolisen moninaisuuden äärellä*. Teoksessa Tuovinen, L., Stälström, O., Nissinen, J. & Hentilä, J. (toim.), *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 262. (E-kirja: Ellibs.)
- Kosunen, E., Cacciatore, R. & Hervonen, A. 2003. *Seksuaalisuus elämänkaaressa*. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 119: 209–216.
- Kuortti, M. & Halonen, M. 2018. *Miten nuorten seksuaaliterveyttä edistetään tehokkaimmin?* Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 134: 873–879.
- Lahti, A., Aarnio, K., Moring, A. & Kerppola, J. 2020. *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*. Helsinki: Gaudeamus. (E-kirja: Ellibs)
- Laiti, M. 2024. *Towards LGBTQ+ inclusive Junior High school nursing: Development of a theoretical model*. Turun yliopisto. Väitöskirja. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9563-9>
- Lehtonen, J. 2023. *Rainbow Paradise? Sexualities and gender diversity in Finnish schools*. Teoksessa Kauko, J., Kosunen, S., Thrupp, M. & Seppänen, P. (toim.) *Finland's Famous Education System*, 273–288. Singapore: Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-19-8241-5_17
- Lehtonen, J., Majlander, S., Sares-Jäske, L., Jehkoi, A. & Luopa, P. 2024. *Sukupuoli ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien 8.-ja 9.-luokkalaisten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2019–2023*. Tutkimuksesta tiiviisti, 13/2024. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/148638/URN_ISBN_978-952-408-279-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Moleiro, C. & Pinto, N. 2015. *Sexual orientation and gender identity: review of concepts, controversies and their relation to psychopathology classification systems*. *Frontiers in Psychology*. (6): 1511. DOI: 10.3389/fpsyg.2015.01511
- Mäki, S. 2016. *Seksuaalikasvatusta nuorille – opettajan opas*. Suomen rfsu Oy. Päivitetty. 1.8.2016.
- Oikeusministeriö. 2021. *Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea. Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa 2021*. Oikeusministeriön julkaisu 2021:26. Helsinki: Oikeusministeriö.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163566/OM_2021_26_SO.pdf
- Oikeusministeriö. 2021. *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta.
- Oinonen, M. & Susineva, A. 2021. *Seksuaalikasvattajan käsikirja*. Hiv-säätiö. Helsinki: Trinket.
- Opetushallitus 2014. *Opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus.
- Pihlajamaa, M., Åman, E. & Pallasoja, O. 2021. *Puhutaan suostumuksesta. Toimintaideoita seksuaalioikeuksien toteutumisen ja suostumuskulttuuri vahvistamiseksi*. Amnesty International.
- Rabbitte, M. 2020. *Sex education in school, are gender and sexual minority youth included?: A decade in review*. *American Journal of Sexuality Education*, 15, (4): 530-542. DOI: <https://doi.org/10.1080/15546128.2020.1832009>
- Rossi, L-M. 2015. *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rotermann., M. & McKay, A. *Where do 15–17- year olds in Canada get their sexual health information?* *Health Reports*. 2024; 35 (1): 3–13. DOI: <https://doi.org/10.25318/82-003-x202400100001-eng>
- Santalahti, T. 2018. *Nuorten seksuaalisuus ja seksuaaliterveys – opettajan opas*. E-kirja.

Santalahti, T. 2024. *Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus*. Lääkärikirja Duodecim. 14.2.2024. Haettu: 21.3.2024.

Seksuaalinen tasavertaisuus (SETA). 2020. *Sateenkaarinuorten yhdenvertaisuuden ja hyvinvoinnin toteutuminen vaatii tekoja*. 26.11.2020. Uutinen. Luettu 21.2.2024.
<https://seta.fi/2020/11/26/thlraportti/>

Seksuaalinen tasavertaisuus (SETA). 2024. *Kouluterveyskysely vahvistaa tiedon sateenkaarinuorten heikommasta mielenterveydestä sekä hyväksytyksi tulemisen myönteisistä vaikutuksista*. 13.3.2024. Uutinen. Luettu 26.5.2024.
<https://seta.fi/2024/03/13/kouluterveyskyselyn-2023-tulokset-vahvistavat-tietoja-sateenkaarinuorten-heikommasta-mielenterveydesta-seka-hyvaksytyksi-tulemisen-myonteisista-vaikutuksista/>

Simonelli, C., Galizia, R. & Eleuteri, S. 2023. *Sexuality and Sexual orientation in the Twenty-First Century*. Teoksessa: *Practical Clinical Andrology*, Toimittajat Carlo Bettocchi, Gian Maria Busetto, Giuseppe Carrieri & Luigi Cormio ,13–23. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-11701-5_2

Sinisaari-Eskelinen, M., Jouhki, M.-R., Tervo, P. & Väisälä, L. 2016. *Työkaluja seksuaalisuuden puheeksi ottamiseen: Plissitistä Betteriin*. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti, 53, (4), 286–293.

Suran, M. 2021. Medical Association, (326), 2463. *Suicide risk varies with demographics and sexual orientation*. JAMA: the journal of the American

Taavetti, R., Alanko, K., Hästbacka, N., Lehtonen, J. & Palojärvi, I. 2020. *Sateenkaareva nuoruus ja merkitykselliset ihmissuhteet*. Teoksessa *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla*, toimittajat Annukka Lahti, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola. Helsinki: Gaudeamus (E-kirja: Ellibs)

Tainio, L. & Teräs, T. 2010. *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*. Helsinki: Opetushallitus. Verkkojulkaisu.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/126079_sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa_0.pdf

- Ojanperä, P. 2022. *Nyt on aika toimia sateenkaari-ihmisten ihmisoikeuksien vahvistamiseksi*. Tasa-arvovaltuutettu. Uutinen. Luettu 25.5.2024. <https://tasa-arvo.fi/-/nyt-on-aika-toimia-sateenkaari-ihmisten-ihmisoikeuksien-vahvistamiseksi>
- Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos (THL). 2023a. *Pieni sateenkaarisanasto*. Viitattu 26.4.2024. <https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/tietopaketti-sateenkaarilapsista-ja-nuorista-ammattilaiselle/pieni-sateenkaarisanasto>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). 2023b. *Kulttuurisensitiivinen seksuaalikasvatus*. Viitattu 29.5.2024. <https://thl.fi/aiheet/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/maahanmuuttajien-seksuaali-ja-lisaantymisterveys/kulttuurisensitiivinen-seksuaalikasvatus>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) & Seksuaalinen tasavertaisuus ry (Seta). 2024. *Tietopaketti sateenkaarilapsista- ja nuorista ammattilaiselle*.
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). 2024. *Kouluterveyskysely*. Viitattu 25.3.2024. <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely>
- Tolonen, T. 2001. *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus. (E-kirja: Ellibs)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Painettu EU:ssa.
- Turun yliopisto. 2024. *Sateenkaari-inklusiivisuus tukee terveydenhoitajien työtä sekä edistää sateenkaarinuorten oikeuksia ja yhdenvertaisuutta yläkoulun kouluterveydenhoidossa*. Uutinen. Luettu 22.2.2024. <https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/vaitos/sateenkaari-inklusiivisuus-tukee-terveydenhoitajien-tyota-seka-edistaa>
- Unesco. 2023. *Comprehensive sexuality education: For healthy, informed and empowered learners*. Health and education. Päivitetty 16.11.2023. Haettu 24.2.2024. <https://www.unesco.org/en/health-education/cse>
- Vilkka, H. 2023. *Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina*. Helsinki: Art House Oy.
- Väestöliitto. 2023a. *Seksuaalioikeudet*. Viitattu 1.2.2024. <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalioikeudet/>

Väestöliitto. 2023b. *Seksuaalikasvatus*. Viitattu 1.2.2024.

<https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalikasvatus/>

Väestöliitto. 2024. *Seksuaalisuuden portaat*. Viitattu 29.12.2024.

<https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/seksuaalisuuden-portaat/>

Wolowic, J., Heston, L., Saewyc, E., Porta, C. & Eisenberg, M. 2016. *Chasing the rainbow: lesbian, gay, bisexual, transgender and queer youth and pride semiotics*. *Cult Health Sex*; 19 (5): 557–571. DOI: 10.1080/13691058.2016.1251613.

World Health Association. (WHO) 2010. *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille*. Helsinki. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085324>

World Professional Association for Transgender Health. 2022. *Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People*. Version 8. *International Journal of Transgender Health*. (23), S1–S258. Taylor and Francis Group, LLC. DOI: <https://doi.org/10.1080/26895269.2022.2100644>

Yle uutisluokka. 2024. *Nuoret kertovat homottelusta yläkoulussa: ”En uskalla kellekään kertoa et oon lesbo”*. Uutinen. Päivitetty 29.4.2024. Luettu 3.5.2024. <https://yle.fi/a/74-20084349>

Liitteet

Liite 1. Seksuaalioikeudet

1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen: kaikilla on oikeus ilmaista omaa sukupuoltaan ja seksuaalista suuntautumistaan haluamallaan tavalla. Kaikilla on myös oikeus nauttia seksuaalisuudesta, joka on oman seksuaalisuuntautumisen mukaista;
2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta: kaikilla on oikeus ilmaista sukupuoltaan sekä seksuaalista suuntautumistaan haluamallaan tavalla. Ilman yksilöllä olevaa tietoa seksuaalisuudesta, ei yksilö voi tehdä itsenäisesti vapaita päätöksiä omasta seksuaalisuudestaan;
3. Oikeus suojella itseään ja oikeus tulla suojelluksi: Ihmisiä tulee suojella sukupuolistuneelta väkivallalta seksuaaliväkivallalta, sekä ihmisillä on oikeus saada apua, jos näitä on kokenut. Suojelun varmistajana yhteiskunnalla ja lainsäädännöllä on tässä olennainen rooli. Jokaisella ihmisellä on keholliseen koskemattomuuteen kohdistuva oikeus. Jokaisella on myös oikeus käyttää ehkäisy menetelmiä suojautuakseen seksitaudeilta tai ehkäistäkseen raskautta;
4. Oikeus seksuaaliterveyspalveluihin: seksuaaliterveyspalveluiden tulee olla jokaiselle saatavilla rahallisesta tilanteesta tai asuinpaikastaan riippumatta helpolla tavalla. Niiden tulee myös olla jokaiselle turvallisia, tasoltaan korkeita sekä luottamuksellisia, sillä kaikille kuuluu yhdenvertaiset terveyspalvelut, jotka kunnioittavat yksilön seksuaalioikeuksia;
5. Oikeus näkyä: jokaisella ihmisellä on oikeus tulla nähdyksi ja kuulluksi omana itsenään. Jokaisella on myös oikeus ilman häirinnän tai väkivallan pelkoa ilmaista omat mielipiteensä;
6. Oikeus yksityisyyteen: jokaisella on oikeus ilman pelkoa vainosta, vapauden riistosta tai sosiaalisesta painostuksesta tehdä omia yksilöllisiä päätöksiä, jotka koskevat omaa seksuaalisuutta;
7. Oikeus vaikuttaa: jokaisella on oikeus osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon, joka liittyy omaan seksuaalisuuteen, niin oman elämän kuin myös yhteiskunnan tasolla (Väestöliitto, 2024, 12.)

Liite 2. Kokonaisvaltaisella seksuaalikasvatuksella tavoiteltavia tuloksia

Tuloksia, joita tavoitellaan kokonaisvaltaisella seksuaalikasvatuksella ovat:

1. Sosiaalisen ilmapiirin edistäminen, jossa suhtaudutaan avoimesti, kunnioittavasti ja suvaitsevasti erilaisiin elämäntyyliin, seksuaalisuuteen, arvoihin ja asenteisiin
2. Kunnioitus seksuaalista moninaisuutta ja sukupuolten eroja kohtaan sekä sukupuoliroolien ja sukupuoliroolien tiedostaminen
3. Tarjotaan nuorille asioiden ymmärtämiseen ja tietoon perustuvia päätöksenteon mahdollisuuksia sekä mahdollisuus toimia kumppania sekä itseään kohtaan vastuullisesti
4. Nuorilla tulee olla tietoa ihmiskehosta, sen toiminnoista ja kehittämisestä sekä tietoa etenkin seksuaalisuuteen liittyen
5. Nuoret saavat mahdollisuuden kehittyä seksuaalisina olentoina ja oppivat ilmaisemaan tarpeitaan sekä tunteitaan, kokevat seksuaalisuuden tavalla, joka tuottaa mielihyvää sekä muodostavat seksuaali-identiteettinsä sekä sukupuoliroolinsa itsenäisesti
6. Asianmukaisen tiedon saaminen ehkäisyyn, seksiteitse tarttuvien tautien ja HIV-tartunnan ehkäisemiseen sekä seksuaalisen pakottamisen torjumisesta sekä seksuaalisuuden kulttuurisista, emotionaalisista, fyysisistä, sosiaalisista sekä kognitiivisista näkökohdista
7. Nuoret ja lapset saavat seksuaalisuuden ja parisuhteen kaikkien näkökohtien käsittelyyn tarvitsemansa tiedot
8. Saatavilla olevien neuvonta- ja terveydenhuoltopalveluiden käyttämiseen tarvittavien tietojen antaminen lapsille ja nuorille – etenkin, jos heillä on kysymyksiä tai ongelmia liittyen seksuaalisuuteen
9. Oman kriittisen suhtautumistavan kehittämiseksi nuoren tulee pohtia arvoja, seksuaalisuutta ja normeja ihmisoikeuksien näkökulmasta
10. Seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan torjuminen, nuoren oppiessa muodostamaan (seksi)suhteita, jotka ovat tasa-arvoisia ja, joissa vallitsee vastavuoroinen kunnioitus ja ymmärrys kumppanin rajoja sekä tarpeita kohtaan
11. Kyvyn muodostaminen, jossa nuori osaa puhua tunteista, seksuaalisuudesta sekä suhteista, sekä tähän tarvittavan kielen omaksuminen (WHO, 2010, 28.)